

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรทัศนศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนปิ่นสร้อยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและรายงานการวิจัยต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางดำเนินงานและการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหัวข้อต่อไปนี้ คือ

1. ความหมาย และประเภทของหลักสูตร
2. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาหลักสูตร
3. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
4. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544
5. หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนปิ่นสร้อยแยลส์วิทยาลัย
6. แผนกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาพหุศิลปศึกษาสำหรับสังคมไทย
7. แนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะ
8. รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
9. การพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้
10. ทฤษฎีและปฏิบัติการวิจารณ์ศิลปะ
11. สุนทรียศาสตร์
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย และประเภทของหลักสูตร

ที่มาของคำว่า “หลักสูตร” แปลจากคำภาษาอังกฤษว่า “Curriculum” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Currere” ซึ่งแปลว่า The course to run ซึ่งหมายถึง เส้นทางที่จะต้องวิ่งไป (รัชชชัยชัยจิรฉายากุล, 2529 หน้า 3) และมีนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้

เอกวิทย์ ฌ ถलग (2511, หน้า 108) ให้ความหมายว่า “หลักสูตร หมายถึง ประมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้เด็กได้เรียนเนื้อหาวิชา ทัศนคติ แบบพฤติกรรม กิจวัตร สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มุ่งหวังจะให้เกิดแก่เด็ก”

ธีรารัง บัวศรี (2532, หน้า 6) อธิบายว่า “หลักสูตรคือ แผนซึ่งได้จัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึง จุดหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลงประกอบในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้”

สุมิตร คุณานุกร (2518, หน้า 2-3) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 2 ระดับ คือ หลักสูตร ในระดับชาติกับหลักสูตรระดับโรงเรียน หลักสูตรในระดับชาติหมายถึง โครงการให้การศึกษาเพื่อ พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถและคุณลักษณะสอดคล้องกับความมุ่งหมายทางการศึกษาที่ กำหนดไว้ และหลักสูตรระดับโรงเรียน หมายถึง โครงการที่ประมวลความรู้และประสบการณ์ ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้กับนักเรียนไม่ว่าจะเป็นภายในหรือภายนอกโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนา ไปตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้

ธวัชชัย จิรฉายกุล (2529, หน้า 10) ให้ความหมายของหลักสูตรว่า “เป็นกิจกรรมหรือ ประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียน”

อำนาจ จันทร์แป้น (2542, หน้า 29) สรุปว่า “หลักสูตร หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่โรงเรียน จัดขึ้น เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้และเกิดการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ซึ่งรวมถึงกิจกรรมและประสบการณ์ ต่าง ๆ ทั้งในและนอกโรงเรียน”

Smith, Stanley and Shores (1957 อ้างใน สัจจิต อุทรานันท์, 2532 หน้า 10) ให้นิยามของ หลักสูตรว่าเป็น “ลำดับของประสบการณ์ที่มีศักยภาพ ซึ่งจัดขึ้นในโรงเรียนเพื่อวัตถุประสงค์ใน การฝึกอบรมเด็กและเยาวชนให้คิดและกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง”

Beauchamp (อ้างใน อำนาจ จันทร์แป้น, 2532 หน้า 1) ให้ความหมายว่า “หลักสูตร คือ ประสบการณ์ทั้งหมดที่นักเรียนได้รับภายใต้ดุลยพินิจของโรงเรียน”

Taba (1962) อธิบายว่า “หลักสูตร คือแผนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วยเป้าหมายของ การเรียนรู้และจุดประสงค์ของการเรียนรู้ที่เฉพาะเจาะจง เป้าหมายและจุดประสงค์เหล่านี้เป็นเครื่อง ชี้แนวทางการเลือกจัดเนื้อหาและบ่งถึงวิธีการจัดการเรียนการสอนรวมถึงการประเมินผลด้วย”

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึงมวลงประกอบทุกอย่างที่ โรงเรียนหรือครูผู้สอนจัดให้กับผู้เรียนทั้งในและนอกโรงเรียน เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย แผนการศึกษาหรือโครงการที่วางไว้ โดยอาศัยเอกสารหลักสูตร แผนการสอน คู่มือครู และสื่อ ต่าง ๆ ให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ ดังนั้น จึงถือเป็นความจำเป็นอย่าง ยิ่งที่ครูผู้สอน ผู้บริหารการศึกษา ตลอดจนนักการศึกษาทุกระดับควรที่จะ ได้ศึกษาหาความรู้ให้เกิด ความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับการจัดการและการบริหารงานหลักสูตร เพื่อนำไปใช้ในการจัด การเรียนการสอนในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขอบเขตความหมายของหลักสูตร

สังกัด อุทรานันท์ (2532, หน้า 5) ได้กำหนดขอบเขตความหมายของหลักสูตรอยู่ใน 3 สถานะ ดังนี้ คือ

1. หลักสูตรในฐานะของศาสตร์แขนงหนึ่งในวิชาศึกษาศาสตร์ที่สอนในระดับอุดมศึกษา
2. หลักสูตรในฐานะเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งประกอบด้วยจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน รายละเอียดของเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอน ข้อกำหนดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลการเรียน รวมทั้งกำหนดเวลาสำหรับการเรียนการสอน

3. หลักสูตรในฐานะของระบบการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร หมายถึงกิจกรรมทั้งหมดที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตร

อำนาจ จันทรแป้น (2532, หน้า 1-6) อธิบายว่า หลักสูตรมีสถานะอยู่ 4 ประการ คือ

1. ในลักษณะที่เป็นวิชาหรือเนื้อหาวิชา ซึ่งเป็นรายวิชาที่จัดสอนอย่างเฉพาะเจาะจง และเน้นที่การกำหนดเค้าโครงหรือหัวข้อเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อการเรียนรู้
2. ในลักษณะที่เป็นประสบการณ์ เป็นหลักสูตรที่มุ่งจัดประสบการณ์ของผู้เรียนให้สอดคล้องกับชีวิตจริง
3. ในลักษณะที่เป็นจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ เกี่ยวกับความคาดหวังหรือความตั้งใจที่จะให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน
4. ในลักษณะที่เป็นแผนของโอกาสการเรียนรู้ ซึ่งครอบคลุมทั้งเนื้อหา จุดมุ่งหมายและประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนตามที่มีโอกาสในการเรียนรู้

ประเภทของหลักสูตร

การจัดประเภทของหลักสูตรมีหลายรูปแบบ ซึ่งถ้าแบ่งตามระดับของหลักสูตรสามารถจำแนกได้ 3 ระดับ คือ (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2525, หน้า 25)

1. หลักสูตรระดับชาติ หรือหลักสูตรแม่บท เป็นหลักสูตรที่เขียนไว้กว้าง และบรรจุมสาระที่จำเป็นที่ทุกคนในประเทศต้องเรียนรู้เหมือนกัน เพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไว้
2. หลักสูตรระดับท้องถิ่น คือการนำเอาหลักสูตรแม่บท มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น สาระการเรียนรู้จะสอดคล้องสัมพันธ์กับท้องถิ่นมากขึ้น
3. หลักสูตรระดับห้องเรียน เป็นการนำหลักสูตรระดับชาติและระดับท้องถิ่นมาปรับใช้เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

หลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบัน คือ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ถือเป็น “หลักสูตรระดับชาติ” กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เป็นหลักสูตรแกนกลางสำหรับแต่ละสถานศึกษานำไปวิเคราะห์และจัดทำเป็นหลักสูตรของสถานศึกษาแต่ละแห่งซึ่งเรียกว่า หลักสูตรสถานศึกษา ถือเป็น “หลักสูตรระดับท้องถิ่น” หลักสูตรสถานศึกษาแต่ละแห่งจะทำการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้น กำหนดเป็นผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปี/รายภาค และนำไปเรียบเรียงเป็นคำอธิบายรายวิชาของสถานศึกษาแต่ละแห่ง จากนั้นกำหนดหน่วยการเรียนรู้ แผนการเรียนรู้ กำหนดสื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินการเรียนรู้ ซึ่งในส่วนนี้จะถือเป็น “หลักสูตรระดับห้องเรียน”

นอกจากนี้ การจัดแบ่งประเภทของหลักสูตร อาจจำแนกตามลักษณะการจัดเนื้อหาและประสบการณ์ ได้ 5 รูปแบบ คือ (Saylor and Alexander, 1974 อ้างใน สัจด์ อุทรานันท์, 2532, หน้า 216 และ ชำรง บัวศรี, 2532, หน้า 156)

1. หลักสูตรที่ยึดเอาสาขาวิชาหรือเนื้อหาวิชาเป็นหลัก (Designs Focused on Discipline/Subjects) ปรากฏชัดเจนในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปจนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งจำแนกย่อย ๆ ได้ 5 แบบ คือ

- 1.1 หลักสูตรแยกวิชา (Separate-Subject Curriculum)
- 1.2 หลักสูตรสัมพันธ์ วิชา (Correlated Curriculum)
- 1.3 หลักสูตรหมวดวิชา (Broad-Field Curriculum)
- 1.4 หลักสูตรแกนวิชา (Core Curriculum)
- 1.5 หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curriculum)

2. หลักสูตรที่ยึดเอาความต้องการหรือความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก (Designs Focused on Individual Needs and Interests) เป็นไปตามแนวคิดในการจัดการศึกษาของ ดิวอี้ (John Dewey) เป็นหลักสูตรที่ยึดเอาเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child-Centered Curriculum) หรือ หลักสูตรประสบการณ์ (Experience-Centered Curriculum) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ เน้นความต้องการและความสนใจของผู้เรียน การจัดหลักสูตรจะมีความยืดหยุ่นมากและการเรียนการสอนเป็นไปตามความสามารถและความต้องการของแต่ละคน

3. หลักสูตรที่ยึดเอากิจกรรมและปัญหาสังคมเป็นหลัก (Designs Focused on Social Activities and Problems) เป็นหลักสูตรที่เน้นความสำคัญของสังคมโดยยึดเอาหน้าที่ การดำเนินชีวิตภายในสังคม หรือสถานการณ์ในสังคมเป็นหลัก รวมทั้งสภาพปัญหาสังคมหรือ แนวทางการปฏิรูปสังคมมาเป็นหลักในการศึกษา

เสริมศรี ไชยศร (2544, หน้า 9) อธิบายว่า แผนหลักสูตรแบบนี้จะมีจุดเน้นอยู่ที่กิจกรรม และ/หรือบทบาทหน้าที่ทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะกำหนดขอบข่ายหลักสูตรทั้งหมดหรือหลักสูตรส่วนใหญ่ อาจมีการใช้กิจกรรมและบทบาทหน้าที่เหล่านี้เป็นแกนในการจัดการเรียนการสอน หรืออาจใช้เป็นเกณฑ์สำหรับเลือกเนื้อหาในวิชาหนึ่งหรือหน่วยประเภทอื่น ถ้ามองในมุมกว้าง การออกแบบหลักสูตรประเภทนี้ไม่มีวันล้าสมัยในโปรแกรมที่เป็นกิจกรรมสังคม เกณฑ์ที่จะใช้คือปัญหาต่าง ๆ หรือสภาพความเป็นจริงที่นักเรียนสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นอย่างจริงจังและมีประสิทธิภาพ

4. หลักสูตรที่ยึดเอาทักษะทางกระบวนการเป็นหลัก (Designs Focused on Process and Skills) เช่น เน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือทักษะกระบวนการเฉพาะต่าง ๆ มุ่งในเรื่องของวิธีการมากกว่าเนื้อหาวิชา ถือว่าความรู้เป็นเพียงพาหนะที่นำไปสู่จุดประสงค์ของการเรียนการสอนไม่ใช่จุดหมายปลายทาง แบบแผนหลักสูตรแบบนี้ Raven (John Raven, 1977 อ้างในเสริมศรี ไชยศร, 2544) อธิบายว่า การเรียนรู้ลักษณะนี้เน้นการกำหนดลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ที่เฉพาะเจาะจงให้เป็นเป้าหมายแกนกลาง (Central Goal) ของการพัฒนาหลักสูตร เน้นการพัฒนาคุณลักษณะของคนในด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความเป็นผู้ริเริ่ม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความไวต่อความรู้สึกและอารมณ์ของคน การเรียนรู้ลักษณะของมนุษย์เหล่านี้ต้องอาศัยการบูรณาการทางความคิด ความรู้สึก และการปฏิบัติมากกว่ากิจกรรมการเรียนรู้ปกติ

5. หลักสูตรที่ยึดเอาสมรรถภาพเป็นหลัก (Designs Focused on Specific Competencies) เป็นหลักสูตรที่เน้นสมรรถภาพเฉพาะสาขาต่าง ๆ เช่นหลักสูตรการฝึกหัดครู หรือหลักสูตรอาชีวศึกษาที่เน้นสมรรถภาพเฉพาะด้านของผู้เรียน และมีการกำหนดเกณฑ์ความสามารถที่ผู้เรียนพึงกระทำขึ้น

Saylor และคณะ (1981 อ้างใน เสริมศรี ไชยศร, 2544) อธิบายว่า หลักสูตรแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างจุดประสงค์กับกิจกรรมการเรียนและพฤติกรรมการแสดงออกโดยตรง พฤติกรรมที่ต้องการถูกกำหนดโดยสมรรถภาพหรือวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม วางแผนกิจกรรมการเรียนสำหรับวัตถุประสงค์แต่ละข้อ พฤติกรรมของผู้เรียนได้รับการตรวจสอบโดยดูจากวัตถุประสงค์หนึ่งไปยังอีกวัตถุประสงค์หนึ่งเป็นลำดับขั้น ดังนั้น ในการเรียนรู้จึงประกอบด้วย การเรียน งานกิจกรรม หรือทักษะที่แสดงให้เห็นได้เป็นลำดับขั้นและมีลักษณะเฉพาะ

2. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาหลักสูตร

ไทเลอร์ (Ralph W. Tyler) นักพัฒนาหลักสูตรที่มีชื่อเสียงได้นำเสนอหลักการพัฒนาหลักสูตรด้วยการกำหนดปัญหาพื้นฐาน 4 ประการ คือ (Ralph W. Tyler, 1949/2534, หน้า 7)

1. ความมุ่งประสงค์ทางการศึกษา (educational purpose) ที่สถานศึกษาต้องการให้บรรลุมีอะไรบ้าง
2. การที่จะให้บรรลุความมุ่งประสงค์ที่ตั้งไว้นั้น จะต้องจัดประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้าง
3. ประสบการณ์ทางการศึกษา (educational experience) เหล่านี้ สามารถจัดให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. เราจะทราบได้อย่างไรว่าได้บรรลุตามความมุ่งประสงค์นั้น ๆ แล้ว

ไทเลอร์ มีความเห็นว่าการจัดหลักสูตรและการสอนนั้นควรจะตอบคำถามที่เป็นพื้นฐานทั้ง 4 ประการให้ได้เสียก่อน และจะต้องถามเรียงกันลงมาตามลำดับ ฉะนั้น การตั้งจุดประสงค์ในข้อแรกจึงสำคัญที่สุดเพราะคำถามอีก 3 ข้อขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ข้อแรกที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ ไทเลอร์ ยังได้เสนอเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ไว้ ดังนี้ (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2537, หน้า 13)

1. ผู้เรียนควรมีโอกาสฝึกพฤติกรรมและเรียนรู้เนื้อหาตามที่ระบุไว้ในจุดประสงค์
2. กิจกรรมและประสบการณ์นั้นควรจะทำให้ผู้เรียนพอใจที่จะพึงปฏิบัติตามพฤติกรรมที่ได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์
3. กิจกรรมและประสบการณ์นั้นควรจะต้องอยู่ในข่ายความพอใจที่จะพึงปฏิบัติได้
4. กิจกรรมและประสบการณ์หลาย ๆ ด้านของการเรียนรู้จะนำไปสู่จุดประสงค์ที่กำหนดไว้เพียงข้อเดียวก็ได้

5. ในทำนองเดียวกันกิจกรรมและประสบการณ์เรียนรู้เพียงหนึ่งอย่างอาจตอบสนองจุดประสงค์หลาย ๆ ข้อก็ได้

ในการที่จะตรวจสอบว่าการเรียนการสอนได้บรรลุตามจุดประสงค์ตามที่กำหนดไว้หรือไม่พิจารณาจากสิ่งต่อไปนี้

1. กำหนดจุดประสงค์ที่จะวัดและพฤติกรรมที่คาดหวัง
2. วัดและวิเคราะห์สถานการณ์ที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้น
3. ศึกษา สํารวจข้อมูลเพื่อสร้างเครื่องมือที่จะวัดพฤติกรรมเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรที่กล่าวถึงกันมากอีกแบบหนึ่ง คือ รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ ทาบา (Hilda Taba, 1962 อ้างใน วิชัย วงษ์ใหญ่, 2537, หน้า 14) ซึ่งได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรไว้เป็นลำดับขั้นอย่างชัดเจน ดังนี้

1. การศึกษา วิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนและของสังคม
2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
3. การเลือกเนื้อหาสาระ
4. การจัดรวบรวมเนื้อหาสาระ
5. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้
6. การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้
7. การประเมินผลเพื่อตรวจสอบกิจกรรม ประสบการณ์การเรียนรู้รวมทั้งวิธีการประเมินผล

สังด์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 38-42) มีความคิดเห็นว่า กระบวนการของ ทาบา มีความเกี่ยวข้องเฉพาะกระบวนการพัฒนาเอกสารหลักสูตร ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการใช้หลักสูตรและการประเมินหลักสูตร ดังนั้นจึงได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตรตามลำดับขั้นดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ที่เกี่ยวกับ ประวัติและปรัชญาการศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้ สังคมวัฒนธรรม และธรรมชาติของเนื้อหาวิชา
2. กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อมุ่งแก้ปัญหาและสนองความต้องการที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล
3. การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระและประสบการณ์ ซึ่งเปรียบเสมือนสื่อกลางที่จะนำผู้เรียน ไปสู่จุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้
4. การกำหนดมาตรการวัดและประเมินผล เพื่อทราบว่าควรจะวัดและประเมินอะไรบ้างจึงสอดคล้องกับเจตนารมณ์หรือความมุ่งหมายของหลักสูตร
5. การนำหลักสูตรไปใช้ ในการปฏิบัติหรือไปสู่การเรียนการสอนในชั้นเรียน ซึ่งต้องอาศัยกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบ เช่น การจัดทำเอกสารคู่มือ การเตรียมบุคลากร การบริหารหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร
6. การประเมินผลการใช้หลักสูตร เพื่อให้ทราบว่าผลผลิตที่ได้จากหลักสูตรนั้นเป็นไปตามเจตนารมณ์หรือความมุ่งหวังของสังคม ผู้เรียน เพียงใด
7. การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่ใช้อยู่ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมมากขึ้น โดยอาศัยผลจากการประเมินหลักสูตร

เซเลอร์ และ อเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander, 1974 อ้างใน วิชัย ชัยจิรฉายากุล, 2529, หน้า 132) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรที่สรุปได้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดเป้าหมาย และจุดหมาย ซึ่งเป็นทั้งเป้าหมายหลักทางการศึกษา และจุดหมายเฉพาะที่ต้องการให้บรรลุ 4 ด้าน คือ พัฒนาการส่วนบุคคล มนุษยสัมพันธ์ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และความชำนาญเฉพาะด้าน

2. การออกแบบหลักสูตร โดยผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต้องตัดสินใจใน โอกาสการเรียนรู้ที่เหมาะสมแต่ละด้านตลอดจนเวลาและวิธีการที่จะจัด โอกาสเหล่านั้นว่าจะจะเป็นไปตามเนื้อหาวิชาการตามกระแสนักคิด หรือตามความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน

3. การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึงการสอน ที่ครูเป็นผู้รับผิดชอบ จัดทำแผนการสอน เลือกวิธีสอนโดยคำนึงถึงหลักสูตรที่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้เรียน ซึ่งครูจะต้องกำหนดจุดหมายของการสอนก่อนเลือกยุทธวิธีหรือแบบของการเสนอความรู้

4. การประเมินผลหลักสูตร โดยเลือกเทคนิคการประเมินจากวิธีการที่มีอยู่หลากหลาย และสนับสนุนให้มีการประเมินผลโดยวิธีที่ครอบคลุมกว้าง ๆ ที่ให้มีการวัดผลโปรแกรมการศึกษาทั้งหมดของโรงเรียน รวมทั้งแผนหลักสูตร ประสิทธิภาพของการสอนและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน

อำนาจ จันทรแป้น (2542) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นระบบ โดยกำหนดลำดับขั้นไว้ 4 ขั้นตอน ซึ่งเรียกว่า SPIE Model คือ

1. การวิเคราะห์สถานการณ์ (Situation Analysis: S) เป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหา ความต้องการ การวิเคราะห์จะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปฏิบัติการกิจในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีความสำเร็จเพียงใด มีข้อจำกัดอย่างไรบ้าง ตลอดจนปัญหาและความต้องการทั้งของผู้ปฏิบัติและผู้รับบริการ

2. การวางแผนหลักสูตร (Planning: P) การวางแผนจะเป็นหัวใจของการทำงาน การสอนแบบใดก็ตาม ไม่ควรจะละเลยกับคำถามที่ว่า สอนใคร สอนทำไม สอนอะไร สอนอย่างไร มีแหล่งวิชาการใดบ้างและมีวิธีการประเมินอย่างไร ดังนั้นการวางแผนจึงครอบคลุมถึง เป้าหมาย จุดหมาย วัตถุประสงค์ โครงสร้างองค์ความรู้ เขียนคำอธิบายรายวิชา กำหนดแผนการสอน พัฒนาสื่อและเครื่องมือวัดและประเมิน

3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Implementation: I) เป็นการปฏิบัติตามแผนหลักสูตรที่กำหนดไว้ ประกอบด้วยกิจกรรม 2 ประเภท คือ การเตรียมการ ซึ่งเป็นการเตรียมพร้อมทั้งบุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่และระบบสนับสนุนต่าง ๆ กับ การดำเนินการ เป็นขั้นตอนของการปฏิบัติตามแผน ตามขั้นตอน วิธีการและใช้ยุทธศาสตร์ทุกประการ การนำหลักสูตรไปใช้จะสำเร็จลุล่วงไปได้ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ตัวครู ผู้บริหาร และแผนงานหรือโครงการ

4. การประเมินหลักสูตร (Evaluation: E) เป็นการตรวจสอบหาข้อที่ควรปรับปรุงแก้ไข สามารถกระทำได้ทั้งระหว่างดำเนินการ และเมื่อสิ้นสุดโครงการ อันนำไปสู่การปรับปรุง และพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นตัวป้อน (Input) กระบวนการ (Process) และผลงาน (Product)

3. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

หลักสูตรสถานศึกษา เป็นแผนหรือแนวทางหรือข้อกำหนดของการจัดการศึกษาที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ โดยส่งเสริมให้แต่ละบุคคลพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตน รวมถึงลำดับขั้นของมวลประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้สะสม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้ ดังนั้น หลักสูตรสถานศึกษา จะประกอบด้วย การเรียนรู้ทั้งมวลและประสบการณ์อื่น ๆ ที่สถานศึกษาแต่ละแห่ง วางแผนเพื่อพัฒนาผู้เรียน (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2545ข, หน้า 1)

หลักสูตรสถานศึกษา ประกอบด้วยการเรียนรู้ทั้งมวลและประสบการณ์อื่น ๆ ที่สถานศึกษาแต่ละแห่งวางแผนเพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยจะต้องจัดทำสาระการเรียนรู้ ทั้งรายวิชาที่เป็นพื้นฐานและรายวิชาที่ต้องการเรียนเพิ่มเติม เป็นรายปี หรือรายภาค จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียนและกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์จากมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการจัดหลักสูตรสถานศึกษา (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, หน้า 28)

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรสถานศึกษา

1. พัฒนาให้เด็กเกิดความสุขและความเพลิดเพลินในการเรียนรู้ให้เกิดความก้าวหน้าแก่ผู้เรียนให้ได้มากที่สุด สร้างความเข้มแข็ง ความสนใจ และประสบการณ์ พัฒนาความมั่นใจให้เรียนและทำงานอย่างเป็นอิสระ มีทักษะการเรียนรู้ที่สำคัญ อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ได้ข้อมูลสารสนเทศ และเทคโนโลยีสื่อสาร ส่งเสริมจิตใจที่อยากรู้อยากเห็น และมีกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล
2. ส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ จริยธรรม สังคมและวัฒนธรรม มีหลักการในการจำแนกถูกและผิด เข้าใจและศรัทธาความเชื่อของตน ความเชื่อและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน พัฒนาหลักคุณธรรมและความเป็นอิสระ ช่วยให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ มีความเสมอภาค มีความตระหนัก เข้าใจ และยอมรับสภาพแวดล้อม ยึดมั่นในข้อตกลงร่วมกันต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของส่วนรวมทุกระดับ มีความพร้อมในการเป็นผู้บริโภคที่ตัดสินใจแบบมีข้อมูล เป็นอิสระและเข้าใจในความรับผิดชอบ นอกจากนี้ ยังต้องแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ แสดงจุดเน้นของการจัดการศึกษา ตามวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และนโยบายการจัดการศึกษาของโรงเรียน ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ชุมชน ท้องถิ่น ประเทศชาติ และสังคมโลก

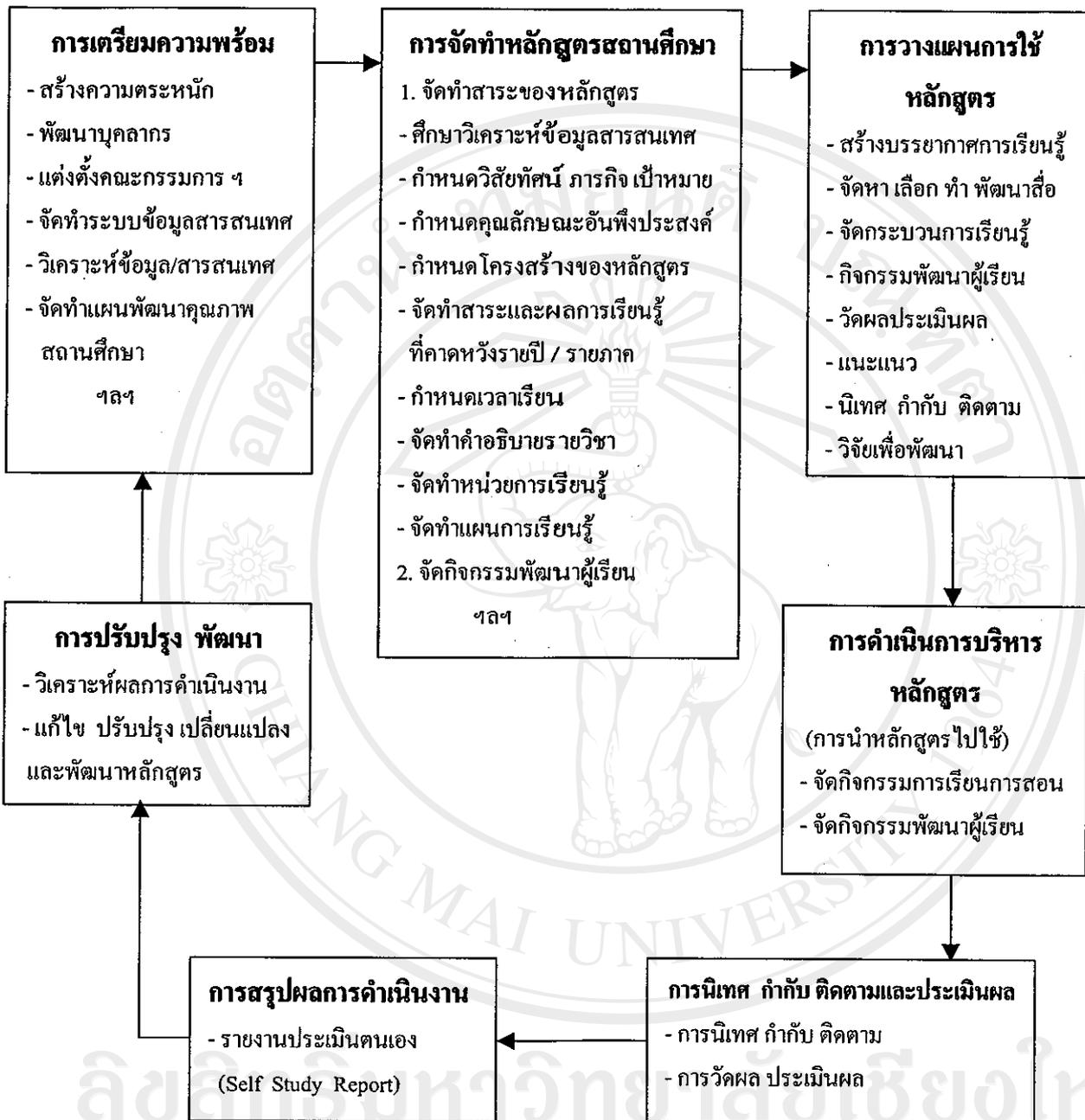
กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเป็นภารกิจหนึ่งที่สำคัญในการบริหารจัดการหลักสูตร ซึ่งภารกิจในการบริหารจัดการหลักสูตรจะประกอบด้วย (กรมวิชาการ, 2545ข, หน้า 2)

1. การเตรียมความพร้อม
2. การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา
3. การวางแผนดำเนินการใช้หลักสูตร
4. การดำเนินการบริหารหลักสูตร (การใช้หลักสูตร)
5. การนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล
6. การสรุปผลการดำเนินงาน
7. การปรับปรุงพัฒนา

หลักสูตรสถานศึกษาจะมีความสัมพันธ์กับการบริหารจัดการหลักสูตร ผลผลิตจากการบริหารจัดการหลักสูตรจะนำมาเสนอในหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกทราบว่า สถานศึกษาจะจัดการศึกษาอย่างไร ก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ การประสานงานและการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อสถานศึกษาได้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเสร็จเรียบร้อยแล้ว เพื่อให้สามารถนำหลักสูตรสถานศึกษาไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานศึกษาต้องพัฒนาระบบและดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยกำหนดระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการตรวจสอบ ทั้งนี้ควรกำหนดให้ครูทุกคนได้ตรวจสอบหรือประเมินตนเอง เป็นระยะ ๆ ตามแผนปฏิบัติงานของแต่ละคน มีการบันทึกผลการประเมินตนเองไว้และนำผลการประเมินตนเองร่วมกับประเมินการปฏิบัติงานตามแผนของระดับชั้นปี กลุ่มสาระการเรียนรู้ และภาพรวมของสถานศึกษาเป็นระยะ ๆ ซึ่งสถานศึกษาสามารถนำผลการประเมินดังกล่าวนี้ไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอย่างสม่ำเสมอ นำไปสู่การรายงานประจำปีของสถานศึกษาได้ตามสภาพจริง

เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานจะต้องจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินงานประจำปีการศึกษาที่เรียกว่า รายงานการประเมินตนเอง (Self Study Report) เพื่อนำเสนอต่อผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานด้านการประกันคุณภาพการศึกษา ตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา และเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการหลักสูตรด้วย ดังนั้น สถานศึกษาแต่ละแห่งควรได้ศึกษากระบวนการจัดทำหลักสูตร กระบวนการพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการบริหารจัดการหลักสูตร ให้เข้าใจชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลจากการดำเนินงานอย่างสมบูรณ์

แผนภูมิ 1 การบริหารจัดการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษา

ที่มา : กรมวิชาการ (2545ข, หน้า 3)

กิจกรรมในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

1. การเตรียมความพร้อม

การเตรียมความพร้อมของสถานศึกษาเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจัดหลักสูตรสถานศึกษาเป็นเรื่องใหม่สำหรับครู ดังนั้น การทำความเข้าใจกับครู ซึ่งแต่เดิมเป็นผู้ใช้หลักสูตร ต้องเพิ่มบทบาทมาเป็นผู้จัดทำหลักสูตรด้วย สถานศึกษาควรได้มีการดำเนินการดังนี้

1.1 จัดอบรมสัมมนา ซึ่งเจาะรายละเอียด ความเป็นมาของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อให้คณะครู มีความตระหนัก ความเข้าใจ ที่ชัดเจน

1.2 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพความพร้อมของสถานศึกษาต่อการพัฒนาหลักสูตรในด้านต่าง ๆ เช่น ความพร้อมด้านผู้เรียน ด้านบุคลากร ด้านอาคารสถานที่ งบประมาณ ด้านระบบการจัดการ ฯลฯ

1.3 แต่งตั้งคณะกรรมการของสถานศึกษา คณะกรรมการที่กำหนดให้มีการแต่งตั้งขึ้น ได้แก่

1.3.1 คณะกรรมการบริหารสถานศึกษา

1.3.2 คณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการสถานศึกษา

1.3.3 คณะอนุกรรมการกลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

1.3.4 คณะอนุกรรมการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสถานศึกษา

1.4 จัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นแผนงานรองรับระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ที่ต้องมีการดำเนินการควบคู่ไปกับการบริหารจัดการหลักสูตรด้วย เพื่อเตรียมสำหรับการประเมินคุณภาพภายในและภายนอกของสถานศึกษา

1.5 จัดทำและพัฒนาระบบสารสนเทศ โดยเฉพาะระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการกำกับ ติดตาม การดำเนินงาน

2. การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา เป็นภารกิจสำคัญยิ่งประการหนึ่งและเป็นมิติใหม่ของสถานศึกษาแต่ละแห่งที่จะได้มีโอกาสจัดทำหลักสูตรของตนเอง จากการเตรียมความพร้อมขั้นต้นที่กล่าวมาแล้ว กิจกรรมขั้นต่อไปคือ การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาซึ่งควรมีกระบวนการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย ของสถานศึกษา รวมถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนโดยความร่วมมือของฝ่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stake holder) ซึ่งอาจเป็น

คณะกรรมการสถานศึกษา และรวมถึงผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จากภายนอกมาร่วมด้วย เพื่อให้หลักสูตรสถานศึกษาตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น

2.1.1 วิสัยทัศน์ เป็นเจตนารมณ์ อุดมการณ์ หลักการ ความเชื่อ อนาคตที่พึงประสงค์ซึ่งเป็นการคิดไปข้างหน้าและมีเอกลักษณ์ สามารถสร้างศรัทธา และจุดประกายในการพัฒนาสูงสุด

2.1.2 ภารกิจ จะแสดงวิธีดำเนินการของสถานศึกษา เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ และนำไปสู่การวางแผนปฏิบัติต่อไป

2.1.3 เป้าหมาย กำหนดเป็นผลสัมฤทธิ์ปลายทางของผู้เรียนที่สมควรบรรลุผล เมื่อจบหลักสูตรที่สอดคล้องกับจุดหมายหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.1.4 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนด้าน คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมตลอดจนถึงทักษะที่ต้องการเน้นในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ

2.2 กำหนดโครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษา โครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษา จัดทำเป็นช่วงชั้น ในสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนช่วงชั้นใด ก็จัดทำเฉพาะช่วงชั้นนั้น ๆ ซึ่งแบ่งเป็นช่วงชั้นที่ 1 ป.1 – 3 ช่วงชั้นที่ 2 ป.4 – 6 ช่วงชั้นที่ 3 ม.1 – 3 และช่วงชั้นที่ 4 ม.4 – 6 โครงสร้างของแต่ละช่วงชั้นประกอบด้วย

2.2.1 ตารางการเรียนรู้ / ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ครบ 8 สาระเป็นรายภาค หรือ รายปี ทั้งที่กำหนดเป็นสาระพื้นฐานและสาระเพิ่มเติม

2.2.2 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียน ทั้งกิจกรรมที่สถานศึกษากำหนดและ กิจกรรมที่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด

2.2.3 กำหนดเวลาแต่ละกลุ่มสาระ หน่วยการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนรายภาค / ปีโดยให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.3 การจัดทำสาระของหลักสูตร มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

2.3.1 กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเป็นรายปี หรือรายภาค โดยวิเคราะห์จาก มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ระบุ ความรู้ ความสามารถของผู้เรียน และคุณธรรม จริยธรรมที่จะเกิดขึ้นหลังจากการเรียนรู้ในแต่ละภาค / ปี

2.3.2 กำหนดสาระการเรียนรู้รายปี หรือรายภาค โดยวิเคราะห์จากผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปี / ภาค ตามข้อ 2.3.1 ให้สอดคล้องกับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น และสภาพความต้องการของผู้เรียน ท้องถิ่น ชุมชน

2.3.3 กำหนดเวลา และจำนวนหน่วยกิต โดยช่วงชั้นที่ 1 – 3 (ป.1 – ม.3) กำหนด สาระการเรียนรู้เป็นรายปี ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4 – 6) กำหนดเป็นรายภาค และจัดเป็นหน่วยกิต

2.3.4 จัดทำคำอธิบายรายวิชา โดยนำเอาผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปีหรือรายภาค สารการเรียนรู้รายปี หรือรายภาค รวมทั้งเวลา จำนวนหน่วยกิต ตามข้อ 2.3.1 – 2.3.3 มาเขียนเป็นคำอธิบายรายวิชา โดยให้ประกอบด้วย ชื่อรายวิชา จำนวนเวลาหรือหน่วยกิต ผลการเรียนรู้และ สารการเรียนรู้ของรายวิชานั้น ๆ

2.4 การออกแบบการจัดการเรียนรู้ ในส่วนนี้ถือเป็นหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครูผู้สอนโดยตรง การเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ครูผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจและความสามารถ ผู้เรียนเป็นระยะ ๆ โดยออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้ครอบคลุมในการพัฒนาผู้เรียนครบด้านทั้ง ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Psychomotor) และ เจตคติ (Attitude) อย่างได้สัดส่วนสมดุล ตามเป้าหมายของหลักสูตรสถานศึกษา กิจกรรมในส่วนนี้ได้แก่

2.4.1 การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ โดยนำคำอธิบายรายวิชา มาจัดเป็นหน่วย แต่ละหน่วยกำหนดจำนวนคาบ และระบุรายละเอียดของสาระในแต่ละหน่วย และอาจจัดให้มีหน่วยบูรณาการที่เชื่อมโยงสาระจากหน่วยต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มสาระเดียวกัน หรือต่างกลุ่มสาระ เพื่อให้ผู้เกิดพัฒนาการเรียนรู้แบบองค์รวม หรือเกิดทักษะหลาย ๆ ด้านสอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญา

2.4.2 การจัดทำแผนการเรียนรู้ นำหน่วยการเรียนรู้แต่ละหน่วยมาจัดทำเป็นแผนการเรียนรู้ซึ่งอาจจัดเป็นรายคาบหรือรายหน่วยก็ได้ แผนการเรียนรู้ประกอบด้วยจุดประสงค์ การเรียนรู้ สารการเรียนรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้และแหล่งวิทยาการ และการวัดผลประเมินผล

2.5 การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เน้นการพัฒนางอัตร่วมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.5.1 กิจกรรมแนะแนว เพื่อส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี

2.5.2 กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความสมัครใจของผู้เรียน มุ่งพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพิ่มเติมจากกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสาระ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักช่วยกันคิด ช่วยกันแก้ปัญหา ปลูกฝังความมีระเบียบวินัย รับผิดชอบ รู้จักสิทธิและหน้าที่ แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมพัฒนาความถนัด ตามความสนใจ ความต้องการของผู้เรียนเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการเติมเต็มความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ของผู้เรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และกิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้บำเพ็ญประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่มุ่งปลูกฝังระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ ไปสู่พื้นฐานการทำประโยชน์ให้สังคมและวิถีชีวิตในระบอบประชาธิปไตย

กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ สถานศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนเข้าร่วมให้เหมาะสมกับวัย วุฒิ-
ภาวะและความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน โดยแบ่งสัดส่วนเวลาให้เหมาะสมและกำหนดลงใน
ในตารางเวลาเรียน เช่นเดียวกับกลุ่มสาระการเรียนรู้อีก 8 กลุ่มสาระ

3. การวางแผนดำเนินการใช้หลักสูตร

หลังจากได้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว การวางแผนการใช้หลักสูตร
สถานศึกษา ก็เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นไม่น้อย ก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ แผนงานที่ควรดำเนิ
การจัดทำซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักสูตร มีดังต่อไปนี้

3.1 แผนงานด้านการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย การจัดห้องเรียน
ห้องปฏิบัติการ อาคารเรียน อาคารประกอบ สภาพแวดล้อม สาธารณูปโภค ฯลฯ ให้เหมาะสมและ
เพียงพอ

3.2 แผนงานด้านการจัดการบุคลากร ได้แก่ การจัดชั้นเรียน การจัดครูเข้าสอน
การจัดตารางสอน การกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบต่าง ๆ ของครู – บุคลากรสนับสนุน

3.3 แผนงานด้านการจัดสื่อ เอกสาร วัสดุอุปกรณ์ และแหล่งวิทยาการเรียนรู้ ทั้งใน
ห้องเรียน นอกห้องเรียน และภายนอกโรงเรียน ในชุมชน ท้องถิ่น และรวมถึงเทคโนโลยี
สารสนเทศในฐานะเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และเป็นแหล่งวิทยาการ

3.4 แผนงานด้านการวัดผลและประเมินผล มีการจัดทำเกณฑ์ และแนวปฏิบัติใน
การวัดผลและประเมินผลของสถานศึกษา เพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายยึดถือปฏิบัติร่วมกัน
และเป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยวางแผนการวัดและประเมินผลในระดับชั้นเรียน ระดับช่วงชั้น และ
ระดับสถานศึกษา กำหนดรูปแบบ วิธีการ เกณฑ์การตัดสิน เอกสารหลักฐานการศึกษา โดยที่
สถานศึกษาเป็นผู้กำหนดหลักเกณฑ์การวัดและการประเมินต่าง ๆ โดยความเห็นชอบของ
คณะกรรมการสถานศึกษา

3.5 แผนงานการจัดระบบสนับสนุนด้านวิชาการ อันได้แก่ แผนงานแนะแนว
ทักษะชีวิต การศึกษา อาชีพ ความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ระหว่างบ้าน ชุมชนกับสถานศึกษา
แผนงานพัฒนาระบบการประกันคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา แผนงานด้านการส่งเสริมและ
พัฒนาคุณภาพบุคลากร ฯลฯ

3.6 แผนงานด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามที่กำหนดไว้ใน โครงสร้างของ
หลักสูตร ในการวางแผนเป็นการเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ ให้กับการจัดกิจกรรมพัฒนา
ผู้เรียน เช่น สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ บุคลากร สถานที่และงบประมาณ เป็นต้น

3.7 แผนงานด้านวิจัยและพัฒนาหลักสูตรและการสอน ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนโดยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเน้นการวิจัยในชั้นเรียน การวิจัยและพัฒนาวิธีการสอน สื่อการสอน การวิจัยเพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลในภาพรวมของสถานศึกษา

3.8 แผนงานด้านการนิเทศ กำกับ และติดตามผล โดยผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และบุคลากรอื่นๆ ตามความเหมาะสม เพื่อนำผลไปพัฒนา และปรับปรุงต่อไป

4. การดำเนินการใช้หลักสูตร

เป็นการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา เพราะหลักสูตรเมื่อ ได้จัดทำขึ้นแล้วจะต้องถูกนำไปใช้ เพื่อให้เกิดผลตามหลักสูตร ซึ่งก็คือการพัฒนาผู้เรียนนั่นเอง การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการหลักสูตร กิจกรรมในส่วนของการนำหลักสูตรไปใช้ที่สำคัญที่สุด คือ การสอน และผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการสอนก็คือ ครู ปัจจุบัน บทบาทของครูในการสอนได้เปลี่ยนไป แต่หน้าที่และความรับผิดชอบยังคงมีเหมือนเดิมและอาจจะต้องมากกว่าเดิม ดังนั้น ครูจึงต้องมีการพัฒนาตนเอง ควบคู่ไปกับการพัฒนาผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง กิจกรรมสำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้มีดังนี้

- 4.1 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้วยเทคนิคและวิธีการอย่างหลากหลาย
- 4.2 การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามจุดมุ่งหมายของแต่ละกิจกรรม
- 4.3 การวัดผลและประเมินผลการเรียน ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแต่ละระดับแต่ละช่วงเวลา
- 4.4 การสอนซ่อมเสริม เพื่อพัฒนานักเรียนที่มีปัญหาในการเรียนรู้ให้พัฒนาขึ้น และรวมถึงการพัฒนาผู้เรียนที่มีความสามารถพิเศษให้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ
- 4.5 การวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนในระดับชั้นเรียน

5. การนิเทศ กำกับ ติดตาม และประเมินผล

การนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผล เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการหลักสูตร ซึ่งเป็นการดำเนินการในส่วนของการควบคุมคุณภาพของสถานศึกษา โดยการนิเทศการสอนที่มีรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของสถานศึกษา รวมถึงการติดตามผลการดำเนินงานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และนำผลมาประเมินเพื่อปรับปรุงและพัฒนาต่อไปซึ่งมีกิจกรรมสำคัญ คือ

- 5.1 นิเทศการสอนของครูในชั้นเรียน

- 5.2 ติดตามการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
- 5.3 ประเมินผลการจัดการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนของครู
- 5.4 ให้ข้อมูลย้อนกลับ ประชุมปรึกษาหารือ เพื่อนำผลการนิเทศมาพัฒนาปรับปรุง

6. การสรุปผลการดำเนินงาน

การสรุปผลการดำเนินงานการใช้หลักสูตร เป็นการรายงานผลการดำเนินงานการใช้หลักสูตรซึ่งประกอบด้วย สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรซึ่งเป็นผลจากการวัดด้านความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Psychomotor) และ เจตคติ (Attitude) ที่เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนแต่ละรายวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ร่วมกับผลการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแต่ละกิจกรรม และนำเสนอเป็นภาพรวมของสถานศึกษา พร้อมทั้งจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินงานการใช้หลักสูตร รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำรายงานคุณภาพการศึกษาประจำปี ซึ่งเป็นภาระงานหนึ่งใน 8 เรื่องของการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อนำเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาได้ทราบถึงแนวทาง วิธีการ ผลการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค ข้อแก้ไข และแนวทางการพัฒนาปรับปรุงต่อไปของสถานศึกษา โดยรวบรวมและจัดทำเป็นรายงานที่เรียกว่า “รายงานการประเมินตนเอง” (Self Study Report) กิจกรรมที่สำคัญ คือ

- 6.1 รวบรวมข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนแต่ละระดับชั้น ช่วงชั้นเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดของสถานศึกษา
- 6.2 รวบรวมข้อมูลผลการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แต่ละระดับชั้น ช่วงชั้นเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดของสถานศึกษา
- 6.3 วิเคราะห์ผลการดำเนินงานการใช้หลักสูตรทุกด้านเพื่อประเมินประสิทธิภาพของการนำหลักสูตรไปใช้ รวมถึงศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อกระทบต่อการพัฒนาหลักสูตร
- 6.4 สรุปผลการนำหลักสูตรไปใช้ เพื่อประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตร
- 6.5 รวบรวมข้อมูลและเขียนรายงาน

7. การปรับปรุง พัฒนา

เป็นการนำผลจากการประเมินหลักสูตรในด้านต่าง ๆ มาศึกษา วิเคราะห์ และนำไปปรับปรุงหลักสูตรซึ่งจะนำไปใช้ในปีการศึกษาต่อไป เป็นการดำเนินการจนครบวงจรการควบคุมคุณภาพของสถานศึกษา โดยใช้กระบวนการ PDCA คือ การวางแผน (Plan) การนำไปปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบหรือประเมิน (Check) และ การนำผลไปปรับปรุงพัฒนา (Action) กิจกรรมในส่วนนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการหลักสูตรเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา มีภารกิจทั้งหมด 7 ประการ ทั้ง 7 ประการนี้ ต้องสอดคล้องสัมพันธ์และส่งเสริมซึ่งกันและกัน แต่ละภารกิจมีภาระงานย่อย ๆ อีกหลายอย่าง ภาระงานส่วนหนึ่งเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหาร ส่วนหนึ่งเป็นความรับผิดชอบของครูผู้ปฏิบัติ และหลายส่วนที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ ดังนั้น ความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรทุกฝ่ายในสถานศึกษา ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายปฏิบัติการ จะทำให้เกิดความร่วมมือประสานงานกัน อันจะทำให้การพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดอย่างแท้จริง

4. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

หลักสูตรการศึกษาของชาติที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการ ได้ติดตามผลและดำเนินการวิจัยเพื่อการพัฒนาหลักสูตรตลอดเวลา ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนานกว่า 10 ปี มีข้อจำกัดอยู่หลายประการไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ได้ทันการณ์ ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 27 และบทเฉพาะกาล มาตรา 71 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงเห็นสมควรกำหนดให้มีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ขึ้นโดยยึดหลักความมีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ กล่าวคือ จัดเป็นหลักสูตรแกนกลางจัดโครงสร้างหลักสูตรให้ยืดหยุ่น กำหนดมาตรฐานการศึกษารวม 12 ปี สาระการเรียนรู้มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และเป็นช่วงชั้น ๆ ละ 3 ปี จัดเฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการศึกษาต่อและให้สถานศึกษาจัดทำสาระใน รายละเอียดเป็นรายปี / รายภาค ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณสมบัติอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ รวมถึงจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนแต่ละกลุ่มเป้าหมายด้วย (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 1-2)

หลักการ เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาชาติ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 4)

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติมุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล
2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ
4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมาย หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน รักการค้นคว้า มีความรู้ อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ
3. มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดียึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสังแวดล้อม
9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ตั้งงามให้สังคม

โครงสร้าง เพื่อให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรของสถานศึกษาจึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียน ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6

2. สาระการเรียนรู้ กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้ คุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ภาษาไทย

2.2 คณิตศาสตร์

2.3 วิทยาศาสตร์

2.4 สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

2.5 สุขศึกษาและพลศึกษา

2.6 ศิลปะ

2.7 การงานอาชีพและเทคโนโลยี

2.8 ภาษาต่างประเทศ

สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่มคือ **กลุ่มแรก** ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐานการคิดและเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤติของชาติ **กลุ่มที่สอง** ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้น สถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม การเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วยตัวเองตามความถนัดและความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญของ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ การพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม โดยอาจจัดเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย และมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปลูกฝัง และสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย มีรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

3.1 กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบ และพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิก้าวทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งครูทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นครูแนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิตการศึกษาคือ และการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

3.2 กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเองอย่างครบวงจร ตั้งแต่ศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ได้แก่ กิจกรรม ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้บำเพ็ญประโยชน์

4. มาตรฐานการเรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม ของแต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1 มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 กับ มัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6

มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้เฉพาะมาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับ มาตรฐานการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้นขึ้น ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

5. เวลาเรียน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้ ช่วงชั้นที่ 1 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3) มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4 - 5 ชั่วโมง ช่วงชั้นที่ 2 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6) มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4 - 5 ชั่วโมง ช่วงชั้นที่ 3 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000-1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 5 - 6 ชั่วโมง ช่วงชั้นที่ 4 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6) มีเวลาเรียนปีละไม่น้อยกว่า 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง

การจัดหลักสูตร หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในการพัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 สำหรับผู้เรียนทุกคน ทุกกลุ่มเป้าหมาย หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สถานศึกษานำไปใช้จัดการเรียนรู้ในสถานศึกษานั้นกำหนดโครงสร้างที่เป็นสาระการเรียนรู้ จำนวนเวลาอย่างกว้าง ๆ มาตรฐานการเรียนรู้ที่แสดงคุณภาพผู้เรียนเมื่อเรียนจบ 12 ปี และเมื่อจบการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้นของสาระการเรียนรู้แต่ละกลุ่ม สถานศึกษาต้องนำโครงสร้างดังกล่าวนี้ไปจัดทำเป็นหลักสูตรของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงสภาพ ปัญหา ความพร้อม เอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้ สถานศึกษาต้องจัดทำรายวิชาในแต่ละกลุ่มให้ครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนด

สถานศึกษาต้องจัดสาระการเรียนรู้ให้ครบทั้ง 8 กลุ่มในทุกช่วงชั้นให้เหมาะสมกับธรรมชาติการเรียนรู้และระดับพัฒนาการของผู้เรียน โดยในช่วงการศึกษาภาคบังคับ คือ ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 จัดหลักสูตรเป็นรายปี และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จัดเป็นหน่วยกิต

ช่วงชั้นที่ 1 และ 2 ประถมศึกษาปีที่ 1-3 และปีที่ 4-6 การศึกษาระดับนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรที่จัดขึ้น มุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ การติดต่อสื่อสาร และพื้นฐานความเป็นมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและวัฒนธรรม

ช่วงชั้นที่ 3 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาภาคบังคับ และยังเป็นการจัดการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมด้วย มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสามารถ ความถนัด ความสนใจของตนเองและพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตน พัฒนาความสามารถ ทักษะพื้นฐานด้านการเรียน และทักษะในการดำเนินชีวิต ให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถเสริมสร้างสุขภาพส่วนตนและชุมชน มีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ

ช่วงชั้นที่ 4 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6 เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะเฉพาะด้าน มุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ และทักษะในวิทยาการและเทคโนโลยี เพื่อให้

เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนเองและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำ และผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ ลักษณะหลักสูตรในช่วงชั้นนี้จัดเป็นหน่วยกิตเพื่อให้มีความยืดหยุ่นในการจัดแผนการเรียนรู้ที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจ ของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

การจัดเวลาเรียน ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนให้ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมในแต่ละชั้นปี ทั้งการจัดเวลาเรียน ในสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม และรายวิชาที่สถานศึกษา จัดทำเพิ่มเติม รวมทั้งต้องจัดให้มีเวลาสำหรับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียนตามความเหมาะสม

การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ การจัดการศึกษาบางประเภทที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ได้แก่ การศึกษาทางด้านศาสนา นาฏศิลป์ กีฬา อาชีวศึกษา การศึกษาที่ส่งเสริมความเป็นเลิศด้านต่าง ๆ การศึกษาสำหรับผู้บกพร่องในด้านต่างๆ ผู้มีความสามารถพิเศษ และการศึกษาทางเลือกที่จัดโดยครอบครัวและองค์กรต่างๆ การจัดการศึกษาเหล่านี้สามารถปรับใช้มาตรฐานการเรียนรู้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้หลักเกณฑ์และวิธีการให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดคุณภาพของผู้เรียนเมื่อเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งกำหนดไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพ สำหรับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนที่สถานศึกษาสามารถพัฒนาเพิ่มเติมได้ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นของแต่ละกลุ่มจะกำหนดไว้ในเอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับ ขอบข่ายกลุ่มสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นในแต่ละกลุ่มสาระ

การจัดการเรียนรู้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ฉะนั้น ครู ผู้สอนและผู้จัดการศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะ ผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนผู้เรียนในการแสวงหาและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตน

สื่อการเรียนรู้ การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และหลักสูตรสถานศึกษา มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งมีความยืดหยุ่น สนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ เรียนรู้ได้จากสื่อการเรียนรู้ และแหล่งการเรียนรู้ทุก

ประเภท รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชน และอื่น ๆ เน้นสื่อที่ผู้เรียน และผู้สอนใช้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียน ผู้สอน สามารถจัดทำและพัฒนาสื่อ การเรียนรู้ขึ้นเอง หรือนำสื่อต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัวและในระบบสารสนเทศมาใช้ในการเรียนรู้ ลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ควรมีความหลากหลาย ทั้งสื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อ เทคโนโลยี และอื่น ๆ

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ใ้ ครูใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียน เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการ ความก้าวหน้า และความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียน รวมทั้งข้อมูลที่จะเป็นประ โยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียน เกิดการพัฒนาและเรียนรู้ได้อย่างเต็มตามศักยภาพ

1. การวัดและประเมินผลระดับชั้นเรียน จุดหมายสำคัญของการประเมินระดับชั้นเรียน คือ มุ่งหาคำตอบว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการคุณธรรม และค่านิยมอัน พึ่งประสงค์ อันเป็นผลเนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือไม่/เพียงใด ดังนั้น การวัดและ ประเมินจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสาระ การเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน และสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปใน กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยประเมินความประพฤติ พฤติกรรม การเรียน การร่วมกิจกรรม และผลงานจากโครงการหรือเพิ่มสะสมผลงาน ผู้ใช้ผลการประเมินในระดับชั้นเรียนที่สำคัญ คือ ตัวผู้เรียน ครู ผู้สอนและพ่อแม่ ผู้ปกครอง จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และค้นหาข้อมูลเกณฑ์ต่างๆที่จะทำให้อัตราส่วนให้เห็นภาพสัมฤทธิ์ผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2. การประเมินผลระดับสถานศึกษา เป็นการประเมินเพื่อดูความก้าวหน้าด้านการเรียนรู้ ตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดเป็นรายชั้นปีและช่วงชั้น สถานศึกษานำข้อมูลที่ได้นี้ไปใช้เป็น แนวทางในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน และคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐาน การเรียนรู้ รวมทั้งนำผลการประเมินรายช่วงชั้นไปพิจารณาตัดสินการเลื่อนช่วงชั้น กรณีผู้เรียนไม่ ผ่านมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่าง ๆ สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนซ่อมเสริม และจัดให้มีการประเมินใหม่

3. การประเมินคุณภาพระดับชาติ สถานศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนที่เรียนในปีสุดท้าย ของแต่ละช่วงชั้นได้แก่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ประถมศึกษาปีที่ 6 มัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยม- ศึกษาปีที่ 6 เข้ารับการประเมินคุณภาพระดับชาติในกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และภาษาอังกฤษ และกลุ่ม สาระอื่นๆ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการจะกำหนดต่อไป ข้อมูลที่ได้จากการประเมินจะนำไปใช้ใน การพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนและคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาแต่ละแห่ง

เกณฑ์การผ่านช่วงชั้นและการจบหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งใช้เวลาประมาณ 12 ปี ผู้เรียนสามารถจบการศึกษาได้ 2 ช่วง คือ จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ถือว่า จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งถือว่า จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียนผ่านการศึกษาแต่ละช่วงชั้น ตามเกณฑ์ ดังนี้

1. ผู้เรียนต้องเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม และได้รับการตัดสินผลการเรียน ให้ได้ตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด
2. ผู้เรียนต้องผ่านการประเมินการอ่าน คิด วิเคราะห์ เขียน ให้ได้ตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด
3. ผู้เรียนต้องผ่านการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด
4. ผู้เรียนต้องเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและผ่านการประเมินตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด

เอกสารหลักฐานการศึกษา สถานศึกษาต้องพิจารณาจัดทำเอกสารการประเมินผลการเรียน เพื่อใช้ประกอบการดำเนินงานด้านการวัดและประเมินผลการเรียนตามที่เห็นสมควร เช่น เอกสารแสดงผลการเรียนรู้ของผู้เรียน แบบบันทึกผลการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในรายวิชาต่าง ๆ แบบรายงานการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นรายบุคคล ระเบียบสะสมแสดงผลพัฒนาการด้านต่างๆ และแบบแสดงผลการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นต้น ทั้งนี้ จะมีการกำหนดเอกสารหลักฐานการศึกษาที่สถานศึกษาทุกแห่งต้องใช้เหมือนกันเพื่อประโยชน์ในการสื่อความเข้าใจที่ตรงกันและการส่งต่อได้แก่ เอกสารแสดงผลการเรียนรู้ เอกสารแสดงวุฒิการศึกษา แบบรายงานผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การเทียบโอนผลการเรียน ให้สถานศึกษาสามารถเทียบโอนผลการเรียนของผู้เรียน โดยการนำความรู้ ทักษะและประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ และหรือจากการประกอบอาชีพมาเทียบโอนเป็นผลการเรียนของหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งในระดับที่กำลังศึกษาอยู่ การพิจารณาการเทียบโอน สถานศึกษาสามารถดำเนินการได้ดังนี้

1. พิจารณาจากหลักฐานการศึกษา ซึ่งจะให้ข้อมูลที่แสดงความรู้ความสามารถของผู้เรียนในด้านต่างๆ
2. พิจารณาจากความรู้และประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริง การทดสอบ การสัมภาษณ์
3. พิจารณาจากความสามารถ และการปฏิบัติได้จริง

ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎกระทรวงและระเบียบที่กระทรวงกำหนด

การพัฒนาศักยภาพครู การพัฒนาศักยภาพของครู ถือเป็นหน้าที่ของสถานศึกษาที่จะพัฒนาให้เป็นครู มืออาชีพ โดยศึกษาวิเคราะห์ระบบต่างๆ ของสถานศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับ

พิจารณาสนับสนุนให้มีการพัฒนาศักยภาพของครูอย่างต่อเนื่อง การกำหนดให้ครูจัดการสอนเป็นทีม การมีครูพี่เลี้ยง ครูทำหน้าที่พัฒนาหลักสูตร ครูแนะแนว ล้วนเป็นกระบวนการที่สถานศึกษาต้องพัฒนาสร้างสรรค์ให้เป็นระบบ โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนที่มีประสิทธิภาพ พร้อมด้วยนวัตกรรมหลากหลาย ผู้เรียนมีระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีผู้เรียนเป็นผู้ช่วยครู เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

5. หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนปิ่นสร้อยแยดส่ววิทยาลัย

โรงเรียนปิ่นสร้อยแยดส่ววิทยาลัย ได้เข้าร่วมในโครงการนำร่องและเป็นโรงเรียนเครือข่ายในการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 โดยเริ่มในระดับชั้น ป.1, ป.4, ม.1 และ ม.4 ในปีการศึกษา 2545 มีการจัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้น โดยคำนึงถึงแนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หลักการและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 เป้าหมาย และนโยบายการจัดการศึกษาของโรงเรียน สภาพความพร้อมของผู้เรียนและสถานศึกษา ความสนใจ ความต้องการ ของผู้เรียน ชุมชนและท้องถิ่น ฯลฯ นำจัดทำเป็นหลักสูตรสถานศึกษา ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระรวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้วย

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้ดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ และจัดทำหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะมาตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2545 และได้จัดทำเป็นคำอธิบายรายวิชาแล้วเสร็จในเดือนเมษายน พ.ศ.2545 การจัดทำหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

1. การเตรียมความพร้อม โดยการสร้างความตระหนักให้กับคณะครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้ จากนั้น แต่งตั้งคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องต่างๆ จัดอบรมสัมมนาให้ความเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 และแนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาแก่คณะครู

2. การจัดทำสาระของหลักสูตร โดยทำการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กำหนดปรัชญา เป้าหมายของสถานศึกษา กำหนดวิสัยทัศน์และภารกิจของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรสถานศึกษา โครงสร้างหลักสูตรของกลุ่มสาระการเรียนรู้ กำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น กำหนดสาระและผลการเรียนรู้รายปี/รายภาค จัดทำคำอธิบายรายวิชา กำหนดชื่อวิชา รหัสวิชา เวลาเรียนรายภาค / รายปี และจัดทำหน่วยการเรียนรู้

หลังจากนี้มีการดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตร จัดวางตัวบุคลากร และมอบหมายให้คณะครูที่รับผิดชอบ ระดับชั้น ป.1, ป.4, ม.1 และ ม.4 เป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน จัดทำแผนการเรียนรู้ เตรียมเอกสารประกอบ สื่อวัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนทำการวัดและ

ประเมินตามที่กำหนด พร้อมกันนี้ กลุ่มสาระการเรียนรู้จะได้ทำการนิเทศ ติดตามผล ทำการวัดและประเมินการนำหลักสูตรไปใช้ ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลจากการใช้หลักสูตร เพื่อนำไปปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

วิสัยทัศน์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนปิ่นสร้อยแยลส์วิทยาลัย มุ่งจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกลักษณ์ที่มีเสรีภาพในการคิดและการปฏิบัติอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อตนเอง สังกกับสิ่งแวดล้อม มุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนรอบด้านอย่างสมดุลในเรื่องเกี่ยวกับทัศนศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ โดยให้มีความรู้ ความเข้าใจพื้นฐานทางศิลปะ มีทักษะในการแก้ปัญหา การค้นคว้าจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มีกระบวนการในการผลิตผลงานอย่างเป็นระบบ มีความคิดสร้างสรรค์ มีวิจารณญาณ รู้จัก เข้าใจ เชื่อมั่น เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น มีสุนทรียภาพ ช่างสังเกตและเห็นคุณค่าของศิลปะสามารถใช้ศิลปะในการพัฒนาจิตใจ การแสดงออกทางความงามอย่างอิสระตามความรู้สึก อารมณ์ ความถนัด ความสนใจ และวุฒิภาวะของผู้เรียนแต่ละคน

ภารกิจกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

1. พัฒนาระบบการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนครบด้านทั้งด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะ (Skill) และด้านเจตคติ (Attitude) ให้พัฒนาตามศักยภาพ
2. พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาผู้เรียนตามความถนัด ความสนใจเป็นรายบุคคล (Individualized Learning) ใช้การบูรณาการความรู้และทักษะที่หลากหลายโดยเน้นการบูรณาการแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) และการใช้หัวข้อเรื่อง (Thematic) เพื่อพัฒนาทักษะความสามารถด้านต่างๆ ตามทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences)
3. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร ที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถเฉพาะ (Specific Competencies) ทางทัศนศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์
4. พัฒนาสื่อการเรียนการสอน โดยการผลิต จัดหา สื่อการเรียนการสอน สื่อวัสดุอุปกรณ์ที่มีประสิทธิภาพสำหรับใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพผู้เรียนอยู่เสมอ
5. ส่งเสริมให้คณะครูพัฒนารูปแบบหรือกระบวนการจัดการเรียนการสอน หรือแก้ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการทำวิจัยในชั้นเรียน (Classroom Research)
6. พัฒนาวิธีการวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ด้วยวิธีการที่เป็นระบบ มีมาตรฐานและเชื่อถือได้ พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการวัดผลประเมินผลจากสภาพจริง (Authentic Assessment) และการใช้แฟ้มสะสมงาน (Portfolio) เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลการเรียน

7. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนากระบวนการคิด โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ พัฒนาทักษะการทำงาน การแก้ปัญหา การคิดสืบค้น การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ การใช้เทคโนโลยีในการผลิต และการนำเสนอผลงาน

8. เสริมสร้างสุนทรียภาพทางศิลปะให้กับผู้เรียนมีความตระหนัก ชื่นชม ซาบซึ้ง เห็นคุณค่าของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

9. ทำการวัดและประเมินการนำหลักสูตรไปใช้อย่างต่อเนื่อง เพื่อศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหลักสูตร แล้วนำมาปรับปรุง พัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ (โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย, 2544ข, หน้า 8-11)

สาระที่ 1 : ทักษศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.1 : สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ และวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยคุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-3) สาระทัศนศิลป์

รู้วิธีสื่อความคิด จินตนาการ ความรู้สึกประทับใจด้วยวัสดุ อุปกรณ์ เทคนิค วิธีการทางศิลปะ และสื่อความหมายได้ คิดริเริ่ม ดัดแปลงใช้ทัศนธาตุ และองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ ใช้เทคนิควิธีการรูปแบบใหม่ๆ ในการสร้างงานทัศนศิลป์ตามความถนัด ความสนใจ ใช้กระบวนการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ ประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ อุปกรณ์และเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมและมีความรับผิดชอบ แสดงออกถึงความรู้สึกในการรับรู้ความงามจากประสบการณ์ จินตนาการโดยใช้หลักและความงามของศิลปะตามความถนัด ความสนใจ แสดงความคิดเห็น อธิบายความหมาย จำแนกความแตกต่างของงานทัศนศิลป์ เกี่ยวกับทัศนธาตุและความงามของศิลปะ นำความรู้และวิธีการ ประสบการณ์ทางทัศนศิลป์ที่ตนถนัดและสนใจไปใช้กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆและชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม เข้าใจความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพล ต่อการสร้างงานศิลปะ ซาบซึ้งเห็นคุณค่าศิลปะ วัฒนธรรมไทย มีส่วนร่วมในการสร้างงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

สาระการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-3) สาระทัศนศิลป์

ความหมาย / ความสำคัญของทัศนศิลป์ ลักษณะของงานทัศนศิลป์แต่ละประเภท ประวัติศาสตร์ศิลป์เบื้องต้น ประวัติศาสตร์ศิลป์ประเทศไทย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศิลปกรรมไทย ศิลปกรรมไทยเบื้องต้น รูปแบบและคุณค่าของศิลปกรรมไทย ค่านิยม / รูปแบบของงานศิลปะในท้องถิ่น ลักษณะและประเภทของงานศิลปะพื้นบ้าน องค์ประกอบศิลป์ และหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ ทฤษฎีสีเบื้องต้น หลักการและวิธีการออกแบบ ลักษณะและประเภทของงานออกแบบ การวาดภาพลายเส้น การวาดภาพระบายสี การพิมพ์ภาพ การปั้น และการหล่อ การใช้เทคโนโลยีในการสร้างสรรค์งานศิลปะ สร้างสรรค์งานศิลปะด้วยการทำโครงการเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ แนวคิด จินตนาการ ความประทับใจ ศิลปวัฒนธรรม และประโยชน์ใช้สอย ด้วยวิธีการ และวัสดุที่หลากหลายตามความถนัด ความสนใจ การรับรู้ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงามของงานทัศนศิลป์ การประเมินคุณค่าของงานศิลปะ บนพื้นฐานของหลักการทางทัศนศิลป์

คำอธิบายรายวิชา ศ 301 ศิลปะ

ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1 – 3) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ศิลป์และองค์ประกอบศิลป์เบื้องต้น หลักทฤษฎีสีและจิตวิทยาเกี่ยวกับสี ฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ เกี่ยวกับการวาดภาพและการระบายสี ตามความถนัดและความสนใจ เพื่อให้มีความรู้และทักษะพื้นฐานทางทัศนศิลป์ มีสุนทรียภาพ สามารถรับรู้ วิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงาม สร้างสรรค์ผลงานศิลปะแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสมตามความถนัด ความสนใจ ชื่นชม และเห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์งานศิลปะ สามารถใช้ความรู้และทักษะทางศิลปะในการพัฒนาอุปนิสัยและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

คำอธิบายรายวิชา ศ 302 ศิลปะ

ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1 – 3) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ศึกษาความรู้ด้านทัศนศิลป์ เกี่ยวกับความเป็นมาและลักษณะของศิลปกรรมไทย ความรู้พื้นฐานของการพิมพ์ภาพ การปั้น และการหล่อ ฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ เกี่ยวกับการพิมพ์ การปั้น การหล่อ และการใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ในการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ มีสุนทรียภาพ สามารถรับรู้ วิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงาม สร้างสรรค์ผลงานศิลปะแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสม ตามความถนัด ความสนใจ ชื่นชม และเห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์งานศิลปะ สามารถใช้ความรู้และทักษะทางศิลปะใน

การพัฒนาอุปนิสัยและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

คำอธิบายรายวิชา ศ 303 ศิลปะ

ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1 – 3) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ศึกษาความรู้ด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการออกแบบ หลักการพิมพ์สกรีน และงานศิลปะพื้นฐานที่สำคัญในท้องถิ่น ฝึกปฏิบัติทำโครงการงานศิลปะตามความถนัด ความสนใจ มีสุนทรียภาพ สามารถรับรู้ วิเคราะห์ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงาม สร้างสรรค์ผลงานศิลปะแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสมตามความถนัด ความสนใจ สามารถสืบค้น ตำรา ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์และนำข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างเป็นระบบ มีกระบวนการคิดและนำมาปฏิบัติอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ได้อย่างเหมาะสม สามารถใช้ความรู้และทักษะทางศิลปะในการพัฒนาอุปนิสัยและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ชื่นชมและเห็นคุณค่าของการสร้างผลงานศิลปะ

(โรงเรียนปริญญ์รอยแยลส์วิทยาลัย, 2544ข, หน้า 27-28)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

หน่วยการเรียนรู้

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

วิชา ศิลปะ ศ 301

ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 1

จำนวนหน่วยการเรียนรู้ 3 หน่วย

เวลา 13 ชั่วโมง /ปี

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	ความรู้ทั่วไปทางทัศนศิลป์	4
2	องค์ประกอบของศิลปะ	5
3	การวาดภาพ	4

หน่วยการเรียนรู้

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

วิชา ศิลปะ ศ 302

ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 2

จำนวนหน่วยการเรียนรู้ 4 หน่วย

เวลา 13 ชั่วโมง /ปี

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	ประวัติศิลปะไทย	2
2	ศิลปะไทย	3
3	การพิมพ์	4
4	การปั้น และการหล่อ	4

หน่วยการเรียนรู้

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

วิชา ศิลปะ ศ 303

ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3

จำนวนหน่วยการเรียนรู้ 4 หน่วย

เวลา 13 ชั่วโมง /ปี

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	การออกแบบ	2
2	ศิลปะพื้นบ้าน	3
3	การทำโครงการศิลปะ	6
4	การวิเคราะห์ วิจารณ์งานศิลปะ	2

(โรงเรียนปริมัสร์รอยแอสลัวิทยาฬั, 2544ข, หน้า 36-38)

จุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนรู้ (Learning Objectives) กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะมีจุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้ง 3 ด้านอย่างได้สัดส่วนและสมดุล แต่ละด้านมีจุดมุ่งหมายเฉพาะดังนี้ คือ (โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย, 2544ข, หน้า 42-43)

ด้านความรู้ (Knowledge)

1. มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานศิลปะประเภทต่างๆ
2. มีความเข้าใจในความเป็นมา ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบของศิลปะ องค์ประกอบของศิลปะ ความสัมพันธ์ของศิลปะกับประวัติศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และสากล
2. สามารถวิเคราะห์ จำแนก เปรียบเทียบความแตกต่างของงานศิลปะแบบต่างๆ ระบุข้อดีข้อเสีย และเสนอแนะข้อปรับปรุงได้
3. สามารถคิดสังเคราะห์ สร้างสรรค์ ออกแบบงาน วางแผนการปฏิบัติงาน / การผลิต
4. สามารถแสดงความคิดเห็น วิพากษ์ วิจาร์ณ รูปแบบทางศิลปะ และประเมินงานศิลปะ โดยมีเกณฑ์ที่เหมาะสม

ด้านทักษะ / กระบวนการ (Psychomotor / Process)

1. มีทักษะในการปฏิบัติงานทางศิลปะ (Performance)
  - 1.1 มีกระบวนการทำงานเป็นระบบ
    - 1.1.1 กระบวนการปฏิบัติทางศิลปะ
    - 1.1.2 กระบวนการผลิต
  - 1.2 มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน
2. มีทักษะในการประยุกต์ใช้ (Application)
  - 2.1 ประยุกต์ใช้ในงานสาขาวิชาอื่น ๆ
    - 2.1.1 การบูรณาการสาระในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
    - 2.1.2 การบูรณาการสาระต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้
  - 2.2 ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
3. มีทักษะในการนำเสนอผลงาน (Presentation)
  - 3.1 มีทักษะในการพูด การเขียน การรายงาน
  - 3.2 มีทักษะในการผลิตสื่อประกอบการนำเสนอผลงาน
  - 3.3 มีทักษะในการแสดงออกทางศิลปะ

4. มีทักษะในการคิดสืบค้น (Inquiry)

- 4.1 การค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งวิชาการทั่วไป
- 4.2 การค้นคว้าข้อมูลโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

ด้านเจตคติ (Attitude)

1. มีสุนทรียภาพ (Aesthetic) ทางศิลปะ

- 1.1 ชื่นชมในความงามทางศิลปะ
- 1.2 เห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์งานศิลปะ

2. มีความสามารถในการพัฒนาชาวน์อารมณ์ (Emotional Intelligence) ของตนเอง

- 2.1 รู้จักตัวเอง
- 2.2 ควบคุม จัดการกับอารมณ์ของตนเอง
- 2.3 จูงใจตนเอง
- 2.4 เข้าใจผู้อื่น
- 2.5 มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น

3. มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นอิสระ กล้าแสดงออก

4. มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนปรินส์รอยแวลล์วิทยาลัย

- 4.1 มีความรักและเอื้ออาทรในเพื่อนมนุษย์
- 4.2 อุทิศ เสียสละเพื่อส่วนรวม
- 4.3 มีระเบียบวินัย
- 4.4 มีความรับผิดชอบ
- 4.5 ซื่อสัตย์
- 4.6 ประหยัด
- 4.7 ขยัน พากเพียร
- 4.8 สุขภาพ อ่อนนุ่มต่อมตน
- 4.9 มีภาวะผู้นำและผู้ตามที่ดี
- 4.10 อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พลังงานและสิ่งแวดล้อม
- 4.11 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

6. แผนกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาพหุศิลปศึกษาสำหรับสังคมไทย

เป็นโครงการร่วมมือระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) กับ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง (สวพทศ.) และคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อร่วมปฏิรูป สังคมและการศึกษา สร้างคุณภาพระหว่างการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม มนุษยศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ โดยเชื่อมั่นว่าพัฒนาการของสังคมต้องมีสภาพเป็นองค์รวม มีฐานการพัฒนาจาก ศาสตร์ต่าง ๆ อย่างครอบคลุมและมีพลังในการสร้างสรรค์ของสมาชิกสังคมเป็นกลไกสำคัญในการ ผลักดันให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด ซึ่งพลังการสร้างสรรค์ดังกล่าว ผลลัพธ์มาจากกระบวนการพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ของพหุศิลปศึกษา ซึ่งสัมพันธ์กับศิลปวัฒนธรรมทั้งการศึกษาในระบบ นอก ระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545ข, หน้า 5-6)

การพัฒนาพหุศิลปศึกษา มีทฤษฎีสับสนุนการพัฒนาอยู่ 5 ทฤษฎี ซึ่งสังเคราะห์มาจาก แนวคิดและทฤษฎีศิลปศึกษาในกระแสสากล การปฏิรูปการศึกษา สหวิทยาการ ความสามารถพิเศษ การสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ลัทธิหลังสมัยใหม่ (Post-modernism) ในกระแส สังคมปัจจุบัน ทฤษฎีทั้ง 5 ทฤษฎี มีดังนี้ (วิรุณ ตั้งเจริญ และคณะ, 2545, หน้า 38-56)

1. ทฤษฎีพหุศิลปศึกษาเชิงแบบแผน (Discipline-Based Arts Education: DBAE) มีแนวคิด ที่มุ่งเน้นแบบแผนหรือหลักเกณฑ์แทนการแสดงออกเฉพาะตัว (Self-expression) ผสมผสานกับ พัฒนาการของลัทธิหลังสมัยใหม่ ในอเมริกาและยุโรป ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1970-1980 เป็นต้นมา เน้นการพัฒนาแกนสำคัญในการสอน 4 แกน (the four art disciplines) คือ

- 1.1 ประวัติศาสตร์ศิลป์ (Art History)
- 1.2 สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)
- 1.3 ศิลปวิจารณ์ (Art Criticism)
- 1.4 ศิลปสร้างสรรค์ (Creating Art/ Art Production)

ด้วยความเชื่อดังกล่าว ส่งผลให้ศิลปศึกษาเชิงแบบแผนได้พัฒนาผ่านแนวคิดและกระบวนการเรียนการสอนที่มองและสร้างสรรค์งานศิลปะด้วยหลักการ ใช้ความรู้ ความคิด สร้างความสมดุล ในการรับรู้และสร้างสรรค์ระหว่างสุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญาและสุนทรียศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ กิจกรรม/กระบวนการเรียนการสอนควรได้รับการพัฒนาทั้งในลักษณะบูรณาการ และการแยก อิสระ ระหว่างทัศนศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง ทั้งนี้เพื่อสร้างเอกภาพและความโดดเด่นเฉพาะด้าน ให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะ ประสบการณ์ ความรู้ ความคิดที่จะพัฒนาไปสู่วิชาชีพ กระบวนการเรียนรู้ ต้องเริ่มต้นให้สอดคล้องกับผู้เรียนอันมีเป้าหมายในการสร้างคน สร้างชุมชน และสร้างสิ่งแวดล้อม

นำพัฒนา “ศิลปะศึกษา” (Art) ให้เป็น “พหุศิลปะศึกษา” (Arts) เกิดเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic approach) หลายมิติ (Multiple dimensions) และมีพลวัต (Dynamics)

2. ทฤษฎีพหุศิลปะศึกษาเชิงพหุปัญญา (Multiple-Intelligences Arts Education: MIAE) มีแนวคิดที่สัมพันธ์กับทฤษฎีพหุปัญญา ของ โฮวาร์ด การ์ดเนอร์ พหุศิลปะศึกษาในความหมายนี้ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัญญาทางด้านมิติ กับสื่อร่างกาย กับสื่อทางเสียง สื่อภาษา นำไปสู่การเข้าใจตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์ ตระหนักในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังนำไปสู่การพัฒนาในเชิงเหตุผลได้อีกด้วย พหุศิลปะศึกษาจึงเป็นแนวทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับจิตวิทยา สมอง ปัญญา เพื่อการพัฒนาการเรียนการสอนให้บรรลุจุดหมายในการพัฒนาภูมิปัญญาของผู้เรียน พัฒนาทัศนคติ สุนทรียะ ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการตลอดจนวัฒนธรรมบูรณาการ (integral culture) และการมีแนวคิดแบบองค์รวม (holistic view) กิจกรรมภายใต้พหุศิลปะศึกษามีแนวทางดังต่อไปนี้

- 2.1 ส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ โดยผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- 2.2 สนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและบูรณาการทางปัญญาในทุกด้าน
- 2.3 สนับสนุนให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการสื่อสารแสดงออกที่หลากหลาย
- 2.4 เป็นกิจกรรมที่คำนึงถึงความแตกต่าง การพัฒนาการเรียนรู้ และให้ความสำคัญ

กับการสร้างเจตคติที่ดี พัฒนาประสบการณ์ทางสุนทรียะ พัฒนารสนิยมและจินตนาการ

- 2.5 ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นคนที่สมดุล
- 2.6 คำนึงถึงความสำคัญจำเป็นที่มีลักษณะร่วม และคำนึงถึงลักษณะต่าง ๆ ของ

ชุมชน สังคม ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม เพื่อให้พหุศิลปะศึกษามีบทบาทร่วมในการพัฒนาสังคมไทยอย่างแท้จริงและยั่งยืน

3. ทฤษฎีพหุศิลปะศึกษาเชิงภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom Arts Education: TWAE) ภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่เกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้รวบรวมและจัดหมวดหมู่ขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษามี 5 หมวด ดังนี้ (กรมสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป. หน้า 8)

- 3.1 หมวดขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และศาสนา
- 3.2 หมวดภาษาและวรรณกรรม
- 3.3 หมวดการเล่น คนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ
- 3.4 หมวดศิลปกรรมและโบราณคดี
- 3.5 หมวดชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

การศึกษาทางด้านพหุศิลปะศึกษา สามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาไทยทั้งที่สืบทอดมาจากอดีต ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาร่วมสมัย สามารถนำมาพัฒนาเป็นกระบวนการ-

การเรียนการสอน ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย โดยแยกกิจกรรมการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. การแสวงหาความรู้ภูมิปัญญาไทยจากบุคคล เช่น ปราชญ์พื้นบ้าน พระสงฆ์ ผู้สอนศาสนา ผู้เฒ่า ศิลปิน ช่างพื้นบ้าน และผู้ประกอบการอาชีพแต่ละอาชีพ
2. การแสวงหาความรู้ภูมิปัญญาไทยจากเอกสารและบันทึกต่าง ๆ เช่น สมุดข่อย หนังสือ จดหมายเหตุ งานวิจัยทั้งด้านปรัชญาความคิด การดำรงชีวิต และศิลปวัฒนธรรม
3. การแสวงหาความรู้ ความเข้าใจจากประสบการณ์ตรง โดยการเรียนรู้ การสังเกต มีส่วนร่วม ชิมจับประสบการณ์รอบตัวด้วยตนเอง ซึ่งสามารถเรียนรู้ภูมิปัญญาได้ทุกด้าน
4. การพัฒนาภูมิปัญญาไทย โดยการอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับปัจจุบัน ชุมชน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสร้างสรรค์ชิ้นใหม่
5. การสร้างสรรค์กิจกรรมศิลปะและงานช่าง ทั้งศิลปะการแสดง ดนตรี และทัศนศิลป์ งานช่างที่มีความหลากหลายในแต่ละภูมิภาคและชุมชน

การสร้างสรรค์กิจกรรมศิลปะจากภูมิปัญญาไทย จำเป็นจะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ แสวงหาประสบการณ์ตรง สร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนามาสู่การสร้างสรรค์ กิจกรรมพหุศิลปศึกษาสามารถสร้างสรรค์ได้ทั้งในเชิงบูรณาการสื่อการแสดงออกด้านทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง ดนตรี เข้าด้วยกัน หรือบูรณาการสื่อที่หลากหลายในศิลปะแต่ละสาขา เช่น ทัศนศิลป์สื่อผสม การแสดงผลผสมผสานระหว่างอดีตและปัจจุบัน ไทยและสากล หรือบูรณาการกับกิจกรรมอื่น ๆ พร้อมกันนั้นก็ยังสามารถแยกการแสดงออก แยกสื่อ แยกลักษณะการสร้างสรรค์ได้เช่นกัน

4. ทฤษฎีพหุศิลปศึกษาเชิงศิลปะหลังสมัยใหม่ (Post-Modernist Arts Education: PMAE) ศิลปะหลังสมัยใหม่เป็นงานศิลปะที่เกิดขึ้นมาละลាយกำแพงกันระหว่างวัฒนธรรมชั้นสูงกับวัฒนธรรมชั้นล่าง และสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระดับทางสังคมและเศรษฐกิจของศิลปินผู้สร้างและผู้เสพงาน เป็นศิลปะที่มีรากฐานมาจาก “ผู้บริโภคร” และสร้างขึ้นเพื่อพวกเขา เป็นรูปแบบงานที่ใช้สื่อหลากหลายและละลายกฎเกณฑ์ที่เคยยึดถือกันมา รวมทั้งกฎเกณฑ์ตามแบบของงานศิลปะสมัยใหม่ จากเหตุผลและความเชื่อของกลุ่มหลังสมัยใหม่ ผลงานศิลปะมิได้มีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง หากแต่คุณค่าของผลงานศิลปะขึ้นอยู่กับปฏิกิริยาของผู้เสพที่มีต่อผลงานนั้น ๆ ข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับพหุศิลปศึกษาในสังคมไทย มีดังนี้

- 4.1 การเรียนการสอนต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- 4.2 การเรียนการสอนมุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการการเลือกใช้สื่อหลากหลายชนิด เพื่อการแสดงออกทางศิลปะที่อิสระ ปราศจากกรอบจำกัดแบบเก่า
- 4.3 การเรียนการสอนพัฒนาให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพในการคิดอย่างเต็มศักยภาพ

4.4 การเรียนการสอนพัฒนาศักยภาพในการรับรู้ การเสพสุนทรียะของผู้เรียนอันจะนำไปสู่การเป็นผู้เข้าใจในสุนทรียะอย่างหลังสมัยใหม่

4.5 การเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่จะเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ ความคิดอันเป็นสากลขณะเดียวกันก็กระตุ้นให้รู้จักตัวตนของตนเอง ชุมชนและสังคมที่ดำรงอยู่

4.6 การเรียนการสอนมุ่งให้ผู้เรียนระลึก และตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีพ อันจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม ชีวิต และงานศิลปะได้ดีมากขึ้น

4.7 กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้เรียนรู้ถึงการอยู่ร่วม การแลกเปลี่ยนความคิด การเข้าใจถึงความหลากหลาย และความแตกต่างอันเป็นปรากฏการณ์จริงของสังคม

5. ทฤษฎีพหุศิลป์ศึกษาเชิงความสามารถพิเศษ (Gifted and Child Arts Education: GCAE)

การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้เต็มตามศักยภาพ นับว่าเป็นหัวใจสำคัญ ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อระบบการศึกษาตระหนักถึงความแตกต่างและสามารถตอบสนองแต่ละคนได้อย่างเหมาะสมโดยเฉพาะในกรณีผู้เรียนที่มีความสามารถพิเศษที่เหนือกว่าเด็กในวัยเดียวกัน กลุ่มผู้เรียนเหล่านี้มีสิทธิที่จะได้รับการศึกษารูปแบบที่เหมาะสม

ทฤษฎีพหุศิลป์ศึกษาเชิงความสามารถพิเศษ จึงเป็นการบูรณาการแนวคิดทั้งความสามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์ แนวคิดจิตวิทยาศิลปะ แนวคิดเกี่ยวกับสมองและการสร้างสรรค์ แนวคิดสุนทรียศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับพหุปัญญา และสร้างสรรค์ศิลปะจากการเลือกสรรสื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เพื่อการแสดงออกจากสภาพการรู้คิดและจินตภาพ สะท้อนสุนทรียะ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมมีการผสานแนวคิด ซีไอเอสเอสที (CISST) ซึ่งเป็นสมมติฐานสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษด้านทัศนศิลป์ กับแนวคิดอื่น ๆ แนวคิด CISST มีดังนี้

C คือ Creativity หมายถึง ความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นไปได้ทั้งกระบวนการคิด และปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรม

I คือ Imagination หมายถึง จินตนาการ ซึ่งเป็นภาพที่ในสมองที่มีอยู่กับทุกคน

S คือ Sensibility หมายถึง ความรู้สึกสัมผัสทั้งที่เกี่ยวกับ การเห็น การได้ยิน การสัมผัส รส และกิจกรรมทางศิลปะ

S คือ Systematization หมายถึง การจัดระบบ ซึ่งในทางทัศนศิลป์จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการออกแบบ การกำหนดโครงสร้างภาพ การวางแผนการใช้สี การตกแต่ง ความละเอียด ประณีต ระบบคิดที่ซับซ้อน ฯลฯ

T คือ Transformation หมายถึง ความสามารถในการแปลงรูป การเสริมแต่งรูป หรือการสร้างรูปขึ้นมาใหม่ รวมถึงการแปลความหมายและการเชื่อมโยงความรู้ ความคิดและองค์ความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

คณะทำงาน ได้เสนอแผนงานและโครงการพัฒนาพหุศิลปศึกษาสำหรับสังคมไทยไว้ 9 แผนงาน คือ แผนงานพัฒนาโครงสร้างหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ แผนงานพัฒนาบุคลากร วิชาการ แผนงานพัฒนางานวิชาการและการวิจัย แผนงานพัฒนาสื่อการเรียนรู้และสร้างสรรค์ แผนงานพัฒนาการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ แผนงานพัฒนาพหุศิลปศึกษาในบ้าน แผนงานพัฒนาพหุศิลปศึกษาในสังคม แผนงานพัฒนาแหล่งการศึกษาคั่นคว่า และแผนงานพัฒนาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการในการพัฒนาพหุศิลปศึกษาสำหรับสังคมไทยต่อไป

7. แนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดให้กลุ่มศิลปะมุ่งส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นผู้แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยให้รู้จักแสวงหาความรู้ ประสบการณ์จากแหล่งเรียนรู้และห้องสมุดเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา ค้นคว้าหาความรู้อย่างเพียงพอและเกิดการเรียนรู้ให้ได้ มีการเรียนรู้อย่างหลากหลายทั้งในและนอกห้องเรียน รวมทั้งนอกสถานศึกษาด้วย เช่น ในชุมชนใกล้ ๆ บริเวณสถานศึกษา ตลาด วัด หรือสถานที่สำคัญ ๆ ในชุมชน พร้อมทั้งมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้ และสามารถคิดสร้างสรรค์และวิเคราะห์ วิจัย แยกปัญหาและทำสิ่งที่แตกต่างให้ดีขึ้น

การจัดการเรียนรู้กลุ่มศิลปะ ต้องการความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตั้งแต่ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เรียนต้องเรียนรู้ให้ครบด้วยสมอง ใจ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยการจัดการให้ผู้เรียนขวนขวายหาความรู้ เพิ่มความรับผิดชอบ กล้าแสดงออก และเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดสร้างแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นกลุ่มศิลปะจึงเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานจริงตามสถานการณ์ให้มากยิ่งขึ้นไปตามช่วงชั้นปี

ในการจัดการเรียนรู้จะเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ พัฒนาความฉลาดทางสติปัญญาและอารมณ์ ให้ให้เห็นคุณค่าของตนเองเพื่อการแสดงออกอย่างอิสระ เพิ่มการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้จริง เพิ่มโครงงานตามศักยภาพเพื่อให้ผู้เรียนมีความสุข มีเสรีภาพในการเรียนและแสวงหาความรู้ได้เองตามความต้องการ (กรมวิชาการ, 2545ก, หน้า 126) ในคู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้เสนอยุทธศาสตร์การเรียนรู้กลุ่มศิลปะไว้ 5 รูปแบบ คือ

๖/๓๓
๗๐๐
เลขหมู่..... ก 34๔ก
e. ๗
สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1. การเรียนการสอนแบบพัฒนาความสามารถในกระบวนการคิดของผู้เรียน

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนการสอนที่ผู้เรียนต้องมีการใช้ข้อมูลทางศิลปะกับกระบวนการคิดของตนเอง และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการตัดสินใจ เลือกยุทธศาสตร์ กระบวนการ ประเมินตนเอง วางแผนปฏิบัติงาน ลงมือปฏิบัติงาน

1.1 คิดไตร่ตรอง (Reflective Thinking) วิธีนี้จะคิดด้วยการตั้งคำถาม คำถามตนเอง เชื่อมโยงความคิดก่อนหน้า คาดหวังและประสบการณ์ปัจจุบันเข้าด้วยกัน ประเมิน วิเคราะห์ ตั้งสมมุติฐาน แสวงหาพิจารณาทางเลือกที่เหมาะสม

1.2 คิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ด้วยกระบวนการตรวจสอบ ทำให้ชัดเจน จัดระบบ ให้เหตุผล วิเคราะห์ ทำให้กระจ่างชัด ตั้งสมมุติฐาน ทำนาย ประเมิน สังเคราะห์

1.3 คิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ด้วยการสร้างแนวคิดใหม่แสวงหา พิจารณาทางเลือกอย่างหลากหลาย ประยุกต์ปรับเข้าหาแนวทาง สืบหาทางเลือกที่เหมาะสม และตั้งข้อตกลงร่วมกัน

2. การเรียนการสอนแบบเชื่อมโยงบูรณาการความรู้สหสาขา (Multidisciplinary Approach) เป็นยุทธศาสตร์การเรียนการสอนที่สามารถบูรณาการการเชื่อมโยงเนื้อหาวิชา ความรู้ และกระบวนการ ทั้งในกลุ่มสาระและระหว่างกลุ่มสาระ

3. การเรียนการสอนแบบการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนการสอนด้วยการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยการปฏิบัติ ทดลอง หาเหตุผล สัมผัสจริงด้วยตนเอง และสรุปด้วยตนเอง เป็นประสบการณ์ตรง

4. การเรียนการสอนแบบการประเมินตนเอง (Self Assessment)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนการสอนที่มีการลำดับขั้นตอนไว้ชัดเจน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ประเมินตนเอง หรือประเมินเพื่อนในชั้นเรียน โดยมีการอ้างอิงข้อมูลเอกสารหลักฐานอย่างมีหลักเกณฑ์และมีเหตุผล

5. การเรียนการสอนแบบเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหา (Problem-Based Learning)

เป็นยุทธศาสตร์การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาเอง หาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง เรียนรู้การค้นหาคำตอบ ปรับเข้าสู่ทฤษฎีการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ควรหลีกเลี่ยงการสอนแบบป้อนข้อมูลทางเดียว จะใช้วิธีป้อนข้อมูลให้ผู้เรียนหลาย ๆ ด้านเพื่อนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองของนักเรียนต่อไป

ขั้นตอนของการสอนศิลปะนั้น ดำรง วงศ์อุปราช (2530) กล่าวว่าในชั้นเด็กเล็กควรมีเสรีภาพในการปฏิบัติให้มากเมื่อโตขึ้นค่อยมีการฝึกฝนในเรื่องความรู้และทักษะ ในระดับกลาง ๆ นั้นอาจให้รู้เรื่องทฤษฎีมากขึ้น ในระดับสูงนั้นควรให้เสรีภาพมากที่สุดเช่นกัน ให้มีโอกา

สร้างสรรค์และแสดงความคิดเห็น อีกประการหนึ่ง การศึกษาในห้องเรียนและในห้องปฏิบัติการ นั้นยังไม่เพียงพอควรสร้างสิ่งแวดล้อมที่มีบรรยากาศเป็นศิลปะด้วย นอกจากการมีการศึกษาศิลปะ เพื่อผลิตบุคลากรทางศิลปะแล้ว ควรมีการศึกษาเพื่อให้มีผู้นิยมส่งเสริมศิลปะด้วย การศึกษาและการปฏิบัติทางศิลปะนั้นเป็นกระบวนการตลอดชีวิต ซึ่งจำเป็นต้องมีแนวทางและขั้นตอนที่เหมาะสม เมื่อมี พื้นฐานดีแล้วก็จะเจริญงอกงามต่อไปไม่มีสิ้นสุด

วินัย โสมดี (2545, หน้า 28-30) อธิบายถึงการสอนศิลปศึกษาว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาแขนงหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องของการจัดประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมทางศิลปะให้กับผู้เรียนในระดับต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ มุ่งเสริมสร้างอารมณ์และจิตใจให้มีความละเอียดอ่อน รักสวยรักงาม สามารถแสดงออกและชื่นชมผลงานศิลปะได้ สำหรับในการศึกษาขั้นพื้นฐานจะเป็นการเตรียมบุคคล เพื่อให้มีความพร้อมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล แม้ว่าในสภาพปัจจุบันการศึกษามีความหลากหลายในรูปแบบไม่ว่าในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยก็ตาม หัวใจของการสอนและการเรียนรู้จึงควรเน้นให้เกิดสิ่งเหล่านี้

1. เปิดโอกาสให้เป็นอิสระ ได้ระบายความรู้สึก เห็นว่าศิลปะเป็นทางออกที่ดีของชีวิตแบบหนึ่ง นำไปสู่การกล้าแสดงออก มีจินตนาการ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่พึงประสงค์ วิธีการสอนจึงควรกระตุ้นจากการกระทำของเด็ก และควรให้เด็กบอกกล่าวในสิ่งที่เขาทำการสอนบางเรื่องไม่ควรมีแม่แบบหรือแบบอย่าง เพราะจะเป็นการโน้มน้ำหนักให้ความคิดและการกระทำของเด็กอยู่ในมุมแคบ ครูควรยอมรับสภาพที่ผิดกฎเกณฑ์ ไม่ว่าจะทฤษฎีหรือความชอบของครู เมื่อทราบวัตถุประสงค์จากเด็กแล้ว จึงหาทางจุดประกายให้เขาทำต่อไปให้สำเร็จ

2. การพัฒนารสนิยมทางสุนทรีย์ การทำงานศิลปะนั้นสร้างความสุขให้กับผู้ทำได้ในระดับหนึ่ง เมื่อถูกสั่งสมและเห็นคุณค่า สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ย่อมทำให้บุคคลรู้จักเลือกสรรความเหมาะสมและสร้างสรรค์ความงามให้เกิดขึ้นแก่ตัวเองได้ นั่นคือรสนิยมทางสุนทรีย์ของแต่ละบุคคลนำไปสู่วัฒนธรรมที่ดีงามต่อไป

3. ฝึกพื้นฐานทางศิลปะที่จำเป็นอันจะนำไปสู่การสำรวจความถนัดของแต่ละบุคคลมีโอกาเลือกศึกษาต่อด้านศิลปะในระดับอุดมศึกษา หรือวิชาชีพต่อไป

การสอนศิลปศึกษารอบคลุมถึงการรับรู้และการแสดงออก 2 ด้านด้วยกัน การรับเข้ามาคือรับมาจากสิ่งแวดล้อมหรือผลงานศิลปะต่าง ๆ และการแสดงออกเป็นเรื่องของการสื่อความคิดความหมายด้วยผลงานศิลปะ ขั้นการเรียนการศึกษาทางศิลปะอาจแยกลำดับของความสามารถในการแสดงออกทางศิลปะเป็น 3 ระดับ คือ (ฮาไพ ติธณสาร, 2545 หน้า 93)

1. ความคล่องตัวทางศิลปะ (Art literacy)

2. ความชำนาญพิเศษทางศิลปะ (Art competency)

3. ความสามารถพิเศษ (Art proficiency)

นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมการสอนศิลปะศึกษาด้วยสูตรสำเร็จ 4 C คือ **Communication** คำนึงการที่ว่เด็กมีความสามารถในการสื่อสาร **Culture** เป็นการสร้างความตระหนักถึงบทบาทของวัฒนธรรมความเป็นอยู่จากงานที่แสดงออก **Cognition** กระบวนการคิดงานที่แสดงออกให้ความคิดอะไร และ **Creativity** ความคิดสร้างสรรค์ที่เอามาใช้ได้จริงควรเป็นอย่างไร การใช้สูตรสำเร็จนี้จะช่วยให้การมองภาพศิลปะศึกษามีคุณค่าขึ้น และการจัดการจัดการเรียนรู้มีคุณภาพมากขึ้น

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2534, หน้า 38) ให้แนวคิดในแง่ของหลักสูตรและการสอนวิชาศิลปะศึกษาที่จัดขึ้นในโรงเรียนมีเป้าหมายสำคัญที่เป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. เชิงศิลป์ (Artistic Goal) คือ การเรียนศิลปะเพื่อให้เข้าถึงเนื้อแท้ แก่น สาระหรือธรรมชาติของวิชาศิลปะ โดยอาศัยการฝึกทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะแขนงต่าง ๆ

2. การรับรู้ (Perceptual Goal) คือ การเรียนศิลปะเพื่อประมวลประสบการณ์การรับรู้ที่ได้รับจากประสาทสัมผัส เน้นการฝึกสมอง การสังเกต การใช้โสตประสาท การได้ยิน การได้ฟัง และการใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ทำงานร่วมกัน

3. สติปัญญา (Intellectual goal) คือ การส่งเสริมให้ใช้ความคิด จินตนาการและแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความคิดของตนเองและระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น อันนำไปสู่การค้นพบรูปแบบเอกลักษณ์เฉพาะตัว และการแก้ปัญหาโดยวิธีการอย่างเป็นระบบ

4. ทักษะการใช้เครื่องมือ (Manipulative Goal) คือ การสร้างเสริมประสบการณ์ให้สามารถใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานทางศิลปะ ได้อย่างคล่องแคล่ว

5. การแสดงออก (Expressive Goal) คือ การแสดงออกถึงความคิด จินตนาการ ความรู้สึกที่อยู่ภายในโดยใช้กิจกรรมศิลปะเป็นสื่อ การแสดงออกทางศิลปะจะช่วยผ่อนคลายอารมณ์ ช่วยสื่อสารความรู้สึกนึกคิดที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปร่างหรือสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม ช่วยให้เกิดความสบายใจ เพลิดเพลินและความภาคภูมิใจอันนำไปสู่การพัฒนาด้านอารมณ์และสังคมได้

6. การสร้างสรรค์ (Creative Goal) คือ การผลิตผลงานที่เป็นลักษณะแบบอย่างเฉพาะตัวทั้งด้านความคิด จินตนาการ การคลี่คลายแก้ปัญหา ตลอดจนรูปแบบการทำงานและการเลือกใช้วัสดุชนิดต่าง ๆ เป็นความสามารถที่จะรู้จักปรับเปลี่ยน ต่อเติม ยึดหยุ่น และประยุกต์ความรู้อย่างมีทักษะ

7. ความชื่นชม (Art appreciation Goal) คือ การนำความรู้ ความเข้าใจที่เกี่ยวกับศิลปะองค์ประกอบศิลป์ และความงามไปใช้ในวิถีประจำวันอย่างเหมาะสม ชื่นชมและเห็นคุณค่า

โดยสรุป ในกระบวนการเรียนรู้ทางศิลปะ เมื่อผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่หาความรู้ ผ่านกระบวนการความรู้ที่เป็นหลักการ ทฤษฎีและเนื้อหาแล้วเกิดความเข้าใจในความรู้ นั้น จึงนำความรู้ความเข้าใจไปตรวจสอบด้วยการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ด้วยการสำรวจ ทดลอง ด้วยวิธีการ รูปแบบและวัสดุที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกปฏิบัติด้วยกิจกรรมศิลปะแขนงต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะทางศิลปะด้วยตนเองอย่างแท้จริง อันนำไปสู่การได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจในเชิงประจักษ์ ผู้เรียนจะสามารถปฏิบัติเป็น และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สรุปผลความรู้ได้ทั้งในเชิงรูปธรรม และนามธรรม

ในเชิงรูปธรรม ผู้เรียนจะมีความรู้ในเนื้อหาหลักการของ ความงามและองค์ประกอบศิลป์ที่จะบอกเล่า อธิบายหรือเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้เรียนจะมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีรูปแบบการทำงานที่เป็นแบบอย่างเฉพาะตัว และได้ผลผลิตของงานศิลปะ

ในเชิงนามธรรม ผู้เรียนจะมีความสนุกสนานเพลิดเพลินในการแสดงออก ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะ มีทัศนคติที่ดี มีค่านิยมและความชื่นชมภูมิปัญญาในวิชาศิลปะ และเมื่อผู้เรียนนำศิลปะไปใช้ในชีวิตประจำวัน จึงเป็นทั้งในด้านศิลปะเพื่อศิลปะ (Art for Art's Sake) และศิลปะเพื่อประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (Art for Functional) ได้อย่างแท้จริง

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539, หน้า 153-154) ให้แนวคิดว่า เมื่อศิลปะเกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังนั้นการเรียนรู้ทางศิลปะย่อมไม่ใช่การเรียนรู้อย่างโดด ๆ แต่จะเกี่ยวข้องกับจิตวิทยาการศึกษา สมรรถภาพของครูผู้สอน ความพร้อมของนักเรียน การเรียนการสอน สื่อการสอน และสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการเรียนรู้ นอกจากนี้ ศิลปะยังเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร ในการที่คนเราพยายามจะสร้างสัญลักษณ์หรือสื่อความหมายจากความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ของตนเองไปยังผลงานศิลปะและสื่อไปถึงผู้คนที่ทั่วไป ไม่เพียงเท่านั้นศิลปะยังเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและความพึงพอใจของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ การเรียนการสอนศิลปะศึกษานอกจากจะต้องทำความเข้าใจกับหลักสูตร เป้าหมายการเรียนรู้และกิจกรรมแล้ว ยังต้องทำความเข้าใจกับบุคลิกภาพและความพร้อมของเด็กแต่ละวัยหรือแต่ละตัวบุคคล เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรม จัดสภาพแวดล้อมและสื่อการสอนได้อย่างเหมาะสม นำไปสู่การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ

8. รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

8.1 การเรียนแบบร่วมมือ (Cooperative Learning) การเรียนแบบร่วมมือ เป็นลักษณะการเรียนการสอนที่ผู้เรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะกระบวนการทำงานกลุ่ม จุดเด่นของการเรียนแบบร่วมมือคือ ฝึกให้ผู้เรียนได้พึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือกัน

ขณะเดียวกันก็ฝึกให้รับผิดชอบในงานส่วนตนด้วย กิจกรรมการเรียนแบบร่วมมือต้องการพิสูจน์ให้ผู้เรียนเห็นว่า หากทุกคนรับผิดชอบตนเอง งานของกลุ่มก็จะประสบความสำเร็จ สำหรับการจัดกลุ่มในการเรียนแบบร่วมมือ นาดตา ปีลันธนานนท์ (2543, หน้า 81-88) เสนอแนวทางไว้ดังนี้

ลักษณะการจัดกลุ่มในการเรียนแบบร่วมมือ มี 3 แบบ คือ

1. แบบ Informal Cooperative learning group เป็นการจัดกลุ่มแบบชั่วคราวถือเป็นกิจกรรมที่ครูใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสอนของครู โดยในระหว่างที่ครูสอน ต้องการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในสิ่งที่ครูสอนด้วยการปรึกษาหารือร่วมแสดงความคิดเห็นกับเพื่อน ๆ ที่อยู่ข้าง ๆ ในระยะเวลาสั้น ๆ

2. แบบ Formal Cooperative learning group เป็นการจัดกลุ่มที่ต้องการให้ผู้เรียนที่มีความสามารถหลากหลายได้มาทำงานช่วยเหลือกัน ทั้งเพศหญิงและชาย

3. แบบ Base group เป็นการจัดกลุ่ม “เพื่อนสนิท” ให้กับผู้เรียน โดยครูเป็นผู้จัดให้ และมีผู้เรียนที่มีลักษณะหลากหลาย อาจละกันได้ทั้งชายและหญิง การจัดแบบนี้เป็นการจัดกลุ่มที่มีระยะเวลายาวนาน และไม่เจาะจงเฉพาะสำหรับการเรียนการสอนในห้องเรียนเท่านั้น วิธีนี้จะมีคุณค่าในการจัดประสบการณ์การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีมาก ทั้งยังฝึกการเป็นผู้นำ การมีมนุษยสัมพันธ์ ความเอื้ออาทร ฯลฯ

วิธีการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือมีหลายแบบ เช่น การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) วิธีสืบเสาะค้นหาความรู้เป็นกลุ่ม (Group Investigation) เทคนิคคู่คิด (Think-Pair Share) และ การระดมสมอง (Brainstorming) เป็นต้น

วิธีสอนโดยใช้การอภิปรายกลุ่มย่อย (Group Discussion) คือ กระบวนการที่ผู้สอนใช้ในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยการจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ประมาณ 4-8 คน และให้ผู้เรียนในกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และประสบการณ์ในประเด็นที่กำหนด และสรุปผลการอภิปรายออกมาเป็นข้อสรุปของกลุ่ม (ทิสนา แฉมมณี, 2543, หน้า 45)

อาภรณ์ ใจเที่ยง (2540, หน้า 105) อธิบายว่า ความมุ่งหมายของการอภิปรายอยู่ที่ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น เป็นการพัฒนาทักษะการพูดและการคิด เป็นการฝึกการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตาม การรับฟังความคิดเห็น การมีส่วนร่วมและเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม และฝึกการค้นคว้าหาความรู้มาอภิปรายให้ผู้อื่นรับทราบ

วิธีสอนโดยการสืบเสาะหาความรู้เป็นกลุ่ม (Group Investigation) วิธีการแบบนี้พัฒนามาจากแนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ ในเรื่องของประชาธิปไตยในการสอน ลักษณะการสอนรูปแบบนี้ จะเน้นให้ผู้เรียนมีอิสระในการศึกษาหาความรู้ตามหลักประชาธิปไตย ให้ผู้เรียนได้รู้จักทำงานร่วมกับ

ผู้อื่น ให้ได้ค้นคว้าข้อมูลความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่นทำให้นักเรียนเกิดนิสัยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้ด้วยความมั่นใจ การสืบเสาะหาความรู้เป็นกลุ่มมีลำดับขั้นของการสอน ดังนี้ (อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2540, หน้า 160-161)

ขั้นที่ 1 ครูเสนอปัญหาให้นักเรียนคิดหาคำตอบ การเสนอปัญหานี้เป็นการกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความรู้สึก อยากรู้ อยากเรียน และกระตือรือร้นในการศึกษาปัญหา

ขั้นที่ 2 กระตุ้นให้นักเรียนคิดแก้ปัญหา โดยให้นักเรียนพิจารณาปัญหาจากข้อมูลที่ได้รับ จากนั้นจัดนักเรียนเป็นกลุ่มย่อย ๆ แต่ละกลุ่มเลือกปัญหาที่ต้องการศึกษา

ขั้นที่ 3 นักเรียนวางแผนงานกำหนดหน้าที่ การแบ่งงาน มอบหมายงาน ไปศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่จะหาได้โดยใช้วิธีต่าง ๆ

ขั้นที่ 4 นักเรียนลงมือปฏิบัติงาน

ขั้นที่ 5 นักเรียนสรุป และรายงานผล โดยนักเรียนกลับมาเข้ากลุ่มร่วมกันสรุปความรู้ที่ได้มาจากการค้นคว้า สืบเสาะ จากนั้นสรุปเป็นองค์ความรู้ของกลุ่ม ทบทวนบทบาทหน้าที่ และกระบวนการทำงาน จากนั้นนำเสนอต่อครูผู้สอน

เทคนิคคู่คิด (Think-Pair Share) เป็นเทคนิคการเรียนรู้ร่วมมือของ Kegan (1992 อ้างใน นาดยา ปิณฑานนท์, 2543, หน้า 67-68) โดยให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งข้าง ๆ ทำงานหรือตอบคำถามที่ครูกำหนดให้ โดยที่แต่ละคนทำงานของตนเองก่อน แล้วจึงนำงานของตนมาพิจารณาร่วมกัน ขณะทำงานให้ดูแล ช่วยเหลือ ให้คำปรึกษากัน

วิธีนี้ สามารถทำได้ในทุกรายวิชา และมักใช้ในระหว่างที่ครูกำลังสอน เพื่อเป็นการตรวจสอบความเข้าใจ ความสนใจ หรือให้ผู้เรียนสรุปทบทวนสิ่งที่ได้เรียนไป

การระดมสมอง (Brainstorming) วิธีการนี้นำเสนอโดย อเล็กซ์ ออสบอร์น (Alex Osborn, 1957) การระดมสมองเป็นระดมความคิดจากผู้คนหลาย ๆ คน เพื่อการเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติงาน หรือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีหลักการที่สำคัญ 4 ประการ คือ (Beth Panitz, 1998)

1. พยายามประวิงการวิพากษ์วิจารณ์ หรือไม่มีการตัดสินความคิดเห็นของทั้งตนเองและผู้อื่นเพื่อให้แต่ละคนสามารถแสดงความคิดเห็นออกมาโดยอิสระ

2. สนับสนุนการเสนอคำตอบที่แปลกแตกต่างออกไป เพื่อให้ได้แนวทางการปฏิบัติหรือการแก้ปัญหาที่กว้างขวางขึ้น

3. พยายามหาคำตอบให้ได้มากที่สุด โดยเน้นที่ปริมาณของคำตอบ เพื่อให้ได้วิธีการที่ดีที่สุดจากคำตอบที่หลากหลาย

4. รวบรวมคำตอบที่หลากหลาย แล้วพยายามดัดแปลง ปรับปรุง ตกแต่งแนวคิดที่สามารถเป็นไปได้ หรือรวมเอาแนวคิดสองแบบหรือมากกว่าเข้าด้วยกันเพื่อนำไปใช้ปฏิบัติจริง

8.2 การเรียนการสอนแบบส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถทางสติปัญญาที่มีอยู่ในมนุษย์ทุก ๆ คน ซึ่งจะมีมากน้อยแตกต่างกันไป ความหมายของความคิดสร้างสรรค์นั้น มีนักการศึกษาต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ดังนี้

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู (2523 อ้างใน สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2538, หน้า11) ให้คำจำกัดความว่า “ความคิดสร้างสรรค์ เป็นลักษณะความคิดแบบอเนกนัย หรือความคิดหลายทิศทาง ที่นำไปสู่กระบวนการคิดประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ รวมทั้งการคิดและการค้นพบวิธีการแก้ปัญหาใหม่ ตลอดจนความสำเร็จในด้านการคิดค้นพบทฤษฎีต่าง ๆ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม”

อารี รังสินันท์ (2527, หน้า 12) ให้ความหมายว่า “ความคิดสร้างสรรค์ คือ ความคิดจินตนาการประยุกต์ ที่สามารถนำไปสู่สิ่งประดิษฐ์ การคิดค้นพบใหม่ ทางเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความคิดในลักษณะที่คนอื่นคาดคิดไม่ถึงหรือมองข้าม เป็นความคิดหลากหลาย คิดได้กว้างไกล เน้นทั้งปริมาณและคุณภาพ อาจเกิดจากการคิดผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างความคิดใหม่ ๆ ที่แก้ปัญหาและเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อตนเองและสังคม”

กิลฟอร์ด (Guilford, 1959 อ้างใน สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2538, หน้า12) กล่าวว่า “ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถทางสมอง เป็นความสามารถที่จะคิดได้หลายทิศทาง หรือแบบอเนกนัย ประกอบด้วย ความคล่องในการคิด ความคิดยืดหยุ่น และความคิดริเริ่มที่เป็นของตนเอง โดยเฉพาะ”

ทอร์แรนซ์ (Torrance, 1971 อ้างใน สมศักดิ์ ภูวิภาดาวรรณ, 2537, หน้า 2) กล่าวว่า “ความคิดสร้างสรรค์ คือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีขอบเขตจำกัด บุคคลสามารถมีความคิดสร้างสรรค์ในหลายแบบและผลของความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นนั้นมีมากมาย ไม่มีข้อจำกัดเช่นกัน”

สมศักดิ์ ภูวิภาดาวรรณ (2537, หน้า 2) ได้สรุปความหมายของความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า

1. ความคิดสร้างสรรค์เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนยากแก่การให้คำจำกัดความที่แน่นอนตายตัว
2. ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในเชิงผลงาน (Product) ผลงานนั้นต้องเป็นงานที่แปลกใหม่และมีคุณค่า กล่าวคือ ใช้ได้โดยมีคนยอมรับ ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในเชิงกระบวนการ (Process) กระบวนการคิดสร้างสรรค์ คือการเชื่อมโยงสัมพันธ์สิ่งของ หรือความคิดที่มีความแตกต่างกันมากเข้าด้วยกัน ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์เชิงบุคคล บุคคลนั้นจะต้องเป็นคนที่มีความแปลก เป็นตัวของตัวเอง (Originality) เป็นผู้ที่มีความคิดคล่อง (Fluency) มีความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) และสามารถให้รายละเอียดในความคิดนั้น ๆ ได้ (Elaboration)

จะเห็นว่า คำนิยามของความคิดสร้างสรรค์ ได้ถูกมองในแง่มุมต่าง ๆ อย่างหลากหลาย กว้างขวาง ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ที่มีความหลากหลายไม่แพ้กัน อย่างไรก็ตาม จากความหมายต่าง ๆ อาจสรุปได้ดังนี้

ความคิดสร้างสรรค์เป็นความคิดระดับสูง เป็นความสามารถทางสมองที่จะคิดได้หลายทิศทางและหลากหลายรูปแบบโดยไม่มีขอบเขตจำกัด นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ การค้นพบทฤษฎีใหม่ วิธีการแก้ปัญหาใหม่ ลักษณะของผลงานมีความเป็นตัวของตัวเอง มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ประกอบด้วย ความคิดริเริ่ม ความคิดคล่อง ความคิดยืดหยุ่น และความคิดละเอียด

สำหรับองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ ประกอบด้วย ความคิดริเริ่ม ความคิดคล่อง ความคิดยืดหยุ่นและความคิดละเอียด สมศักดิ์ สินธุระเวชอยู่ (2538, หน้า 9) ได้อธิบายไว้ ดังนี้

1. ความคิดริเริ่ม (Originality) หมายถึง ลักษณะความคิดแปลกใหม่ แตกต่างจากความคิดธรรมดา ความคิดริเริ่มเกิดจากการนำเอาความรู้เดิมมาคิดตัดแปลงและประยุกต์ให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ต้องอาศัยลักษณะ ความกล้าคิด กล้าลอง เพื่อทดสอบความคิดของตน และบ่อยครั้งต้องอาศัยจินตนาการ ลักษณะของความคิดริเริ่ม เป็นทั้งบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน และที่เป็นผลผลิต

2. ความคล่องในการคิด (Fluency) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว และมีคำตอบในปริมาณมากในเวลาที่ยกจำกัด แสดงออกในด้านการใช้ถ้อยคำ ด้านการโยงสัมพันธ์ ด้านการแสดงออก และด้านการคิด

3. ความยืดหยุ่นในการคิด (Flexibility) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบได้หลายประเภท หลายทิศทาง แบ่งเป็น ความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นทันที กับความคิดยืดหยุ่นทางด้านการตัดแปลง

4. ความคิดละเอียด (Elaboration) คือ ความคิดในรายละเอียดเพื่อตกแต่ง หรือขยายความคิดหลัก ให้ได้ความหมายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในการสร้างผลงานที่มีความแปลกใหม่ให้สำเร็จ

สำหรับลักษณะของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์มีผู้ให้แนวความคิดไว้หลายคน ดังนี้ เกทเซลส์ และแจคสัน (Getzels & Jackson, 1963 อ้างใน สมศักดิ์ ภู่วิภาดาพรรณ, 2537, หน้า 57-58) ศึกษาเกี่ยวกับเด็กวัยรุ่น อายุ 15 - 18 ปี พบว่า ทั้งเด็กฉลาดและเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์มีผลการเรียนดีพอ ๆ กัน เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์เห็นความสำคัญของอารมณ์ขันสูงกว่าเด็กฉลาดและมักทำอะไรที่คนไม่คาดคิด มีอารมณ์ขันขันเล่น มองเห็นความมั่นคงทางอารมณ์มีความสำคัญต่อชีวิต และความสำเร็จอย่างมาก ซึ่งในเด็กฉลาดก็มีความเห็นอย่างเดียวกัน

จากการศึกษาของ ทอร์เรนซ์ (Torrance, 1978) พบว่า เด็กฉลาดและเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีผลการเรียนไม่แตกต่างกัน แต่เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์จะมีความเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกลุ่ม มีอารมณ์ขัน มีความคิดยืดหยุ่น ใช้สามัญสำนึกมากกว่าเหตุผล ไม่ชอบงานที่มีระเบียบและซ้ำซาก ทนต่อความสับสน ยุ่งเหยิงได้ดี ดังนั้นครู จะชอบเด็กฉลาด มากกว่าเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ เพราะมักจะมองว่า เป็นเด็กพูดมาก ไม่มีระเบียบ ทำตัวแปลก ไม่เหมือนใคร ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ คือ มีความมั่นใจในตนเองและผลงานของตนอย่างสูง

สมศักดิ์ ภูวิภาคารวรรณ (2537, หน้า 41) สรุปว่า “บุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นบุคคลที่ชี้แนะตัวเองได้ เป็นตัวของตัวเอง อดทนต่อความเครียด เป็นธรรมชาติ ไม่ยึดติดอยู่กับกฎเกณฑ์เก่า เชื่อมั่นตนเอง ยืดหยุ่นและมีอารมณ์ขัน ไม่ย่อท้อต่อการผลิตผลงานสร้างสรรค์และเชื่ออำนาจภายใน และมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร”

นาคยา ภัทรแสงไทย (2523 อ้างใน สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, 2538, หน้า 15) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ โดยปรกติมักเป็นบุคคลเงียบ ๆ ไม่ค่อยชอบแสดงออก แต่เมื่อใดที่มีโอกาสแสดงออก เขาจะสื่อให้เห็นถึงความคิดที่มีผลิตผล มีปัญหาและมีคุณค่า ชอบอยู่ตามลำพัง ไม่ชอบสมาคม จึงมักมีเพื่อนสนิทอยู่เพียงไม่กี่คน เป็นคนที่ไม่ค่อยสนใจความคิดเห็นของผู้อื่น มักตัดสินใจเอง และชอบที่จะทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ โดยไม่กลัวการล้มเหลว ชอบใฝ่หาความรู้และประสบการณ์ สนใจในทุกสิ่ง ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จึงมักเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพหลายอย่าง ๆ บางครั้งอาจขี้เกียจ บางครั้งก็ขยัน บางทีก็สนใจทุกสิ่งทุกอย่าง บางทีก็ไม่สนใจอะไรเลย และมีอารมณ์ทั้งร่าเริงสนุกสนาน ขณะเดียวกันก็อาจเคร่งเครียดได้

สรุปว่า ลักษณะของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนใคร มีความเป็นตัวของตัวเอง ชอบอิสระ มีความอดทน ตั้งใจในการทำงานสูง ชอบการเปลี่ยนแปลง มีอารมณ์ขัน และชอบใช้จินตนาการ และในบางครั้งอาจมีการแสดงออกทางอารมณ์ที่จริงจังแบบคาดไม่ถึง เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพหลาย ๆ อย่างอยู่ใน คน ๆ เดียวกัน ลักษณะเหล่านี้ ครูต้องสังเกตนักเรียนและนำมาพิจารณาว่านักเรียนคนใดที่มีลักษณะดังกล่าวชัดเจน หรืออาจทำได้โดยการทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยตรงก็ได้ เพื่อที่จะได้ทำการพัฒนาส่งเสริมนักเรียนที่มีความคิดสร้างสรรค์ให้เพิ่มสูงขึ้นตามศักยภาพที่มีอยู่ในตัวผู้เรียน

เทคนิคการสอนที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ สมศักดิ์ และ ผจงกาญจน์ ภูวิภาคารวรรณ (2540) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. Gordon Technique เทคนิคนี้คิดค้นขึ้นโดย กอร์ดอน (Gordon W.J.J., 1961) โดยพัฒนามาจากวิธีการระดมสมองของ ออสบอร์น (Alex Osborn, 1957) เทคนิคนี้จะเป็นการกำหนดปัญหาให้ตอบจากแนวกว้าง ๆ ก่อนเพื่อให้มีคำตอบที่หลากหลายมากที่สุด จากนั้นถามปัญหาต่อไปซึ่ง

กำหนดกรอบของปัญหาให้แคบลงเรื่อย ๆ เทคนิคนี้จะช่วยให้สามารถคิดหาคำตอบได้อย่างหลากหลายทำให้สามารถเลือกคำตอบที่สามารถเป็นไปได้มาใช้แก้ปัญหาที่แตกต่างไปจากที่เคยปฏิบัติ นับว่าเป็นวิธีการสอนที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์อีกทางหนึ่ง ข้อสำคัญสำหรับครูคือ ต้องใส่ใจกับปัญหาที่ตอบมาของนักเรียนทุกคนไม่ว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ได้ก็ตาม เพราะหากมีการติงทักท้วงคำตอบบางข้อที่นักเรียนตอบมาแล้วอาจเป็นการยับยั้งความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนก็ได้

2. Forced Relationship กับ Morphological Analysis เทคนิคทั้งสองประการนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างของ 2 สิ่ง หรือลักษณะที่มีความแตกต่างกัน 2 ลักษณะ โดยการใช้ตาราง 2 มิติ หรือ ตาราง 3 มิติ หรือใช้ตารางเพื่อการเขียนเล่าเรื่อง หรือสร้างโครงเรื่องที่แปลกใหม่ออกไปจากเดิม เทคนิคทั้งสองประการนี้ ทำให้เราพบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่คิดแปลกไปจากเดิมซึ่งบางประการอาจเป็นสิ่งที่เหมาะสม และมีประโยชน์มากกว่าเดิมก็ได้ การใช้วิธีการใดก็ตามควรนำไปสู่ผลสรุปที่ชัดเจนเพื่อการนำไปปฏิบัติจะทำให้ผู้เรียนมีกระบวนการคิดสร้างสรรค์ที่หลากหลายและใช้ประโยชน์ได้จริง นอกจากนี้ควรได้มีการวิเคราะห์ผลสรุปที่ได้อย่างละเอียดว่าสามารถนำไปใช้ได้จริง ๆ และมีความเหมาะสม

3. Creativity by Design เทคนิคนี้เหมาะสำหรับการวิเคราะห์งานออกแบบโดยการศึกษาวิเคราะห์ผลงานออกแบบทีละส่วน และพิจารณาว่าแต่ละส่วนมีความสำคัญและมีหน้าที่อย่างไร สามารถนำวัสดุใหม่มาใช้ทดแทน หรือสามารถปรับเปลี่ยน เพิ่ม ลด วัสดุ ขนาด หน้าที่ของแต่ละส่วนได้หรือไม่อย่างไร การนำเทคนิคนี้ไปใช้ในการเรียนการสอนนั้นอย่างน้อยผู้เรียนควรมีพื้นฐานของการออกแบบมาบ้าง จะทำให้สามารถวิเคราะห์ส่วนประกอบต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น

4. Metaphor เทคนิคนี้เป็นการฝึกความคิดสร้างสรรค์โดยการเปรียบเทียบ โดยที่องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์อย่างหนึ่งก็คือ ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) ซึ่งเป็นความสามารถในการเชื่อมโยง เปรียบเทียบสิ่งที่แตกต่างกันแต่มีลักษณะบางอย่างร่วมกันได้ หรือสามารถเปรียบเทียบของอย่างหนึ่งกับอีกอย่างหนึ่งเพื่อการอธิบายได้อย่างเหมาะสม

การเปรียบเทียบ สามารถอธิบายสิ่งที่เข้าใจยาก ๆ โดยการเปรียบเทียบจากสิ่งง่าย ๆ โดยเป็นการเชื่อมโยงจากสิ่งใกล้ตัว หรือสิ่งที่คุ้นเคยรู้จักดีอยู่แล้วกับสิ่งใหม่ที่ยังไม่คุ้นเคย ทำให้มีความเข้าใจในสิ่งใหม่นั้น ๆ มากยิ่งขึ้น

ในการเรียนการสอน ครูควรได้ศึกษาถึงข้อเปรียบเทียบของสิ่งนั้น ๆ กับสิ่งอื่น ๆ ให้ละเอียด ชัดเจนเสียก่อน นอกจากนี้การอธิบายยกตัวอย่างที่เหมาะสมก็จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจในเทคนิคการเรียนรู้แบบนี้ได้ดียิ่งขึ้น ข้อคำถามเพื่อการเปรียบเทียบอาจมีลักษณะดังนี้ เช่น การสอนเรื่อง การทำงานของระบบอวัยวะในร่างกาย อาจให้ผู้เรียนวิเคราะห์ว่า อวัยวะใด ทำหน้าที่เหมือน

กันกับสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันอะไรบ้าง เช่น หัวใจ กับ คาบูเรเตอร์ สมอง กับ CPU หรือ ปอด กับ เครื่องฟอกอากาศ ฯลฯ

5. Parnes Checklist เทคนิคนี้เป็นการฝึกความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหา ซึ่งคิดค้นโดย Parnes (1967) เป็นวิธีการคิดอย่างเป็นระบบเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแนวคิดเดิม ๆ ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ไปสู่แนวคิดแบบใหม่ ๆ ที่อาจนำมาใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้นกว่าเดิม แนวคิดที่ Parnes เสนอมีอยู่หลายแนวทาง เช่น เปลี่ยนแนวประโยชน์ใช้สอย ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแนวคิด ขยายหรือเพิ่มแนวคิด ลดหรือหดแนวคิด การแทนที่ด้วยสิ่งอื่น การจัดระบบใหม่ การเปลี่ยนทิศทางหรือเป้าหมาย และการรวมเอาความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในการเรียนการสอนสามารถนำเทคนิคนี้ไปใช้ในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ดีที่สุด

6. Visualization เทคนิคนี้เป็นการฝึกสร้างภาพในความคิด ซึ่งจะให้ประโยชน์ในด้านการจดจำเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ และมีความเข้าใจในเนื้อหาเรื่องราวได้อย่างชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ยังฝึกให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสร้างจินตนาการด้วย จินตนาการ (Imagination) เป็นรูปแบบของความคิดแบบหนึ่งของมนุษย์หรืออาจรวมถึงสิ่งมีชีวิตชั้นสูงบางประเภท มนุษย์สามารถที่จะมีจินตนาการได้ตลอดเวลา และรวมถึงเวลานอนหลับ ซึ่งก็คือการฝันนั่นเอง แต่การฝันเป็นไปโดยอิสระที่เราไม่สามารถกำหนดหรือควบคุมได้ แต่การสร้างจินตนาการนั้นเราสามารถที่จะควบคุมทิศทาง หรือกำหนดรูปแบบได้ จินตนาการมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากหากบุคคลไม่มีจินตนาการแล้วก็จะไม่สามารถคิดอย่างสร้างสรรค์ได้ การฝึกสร้างภาพในความคิดอาจเริ่มจากการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ แล้วนี่ก็ออกมาเป็นภาพ หรือเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ศึกษากับภาพที่คุ้นเคยอยู่แล้ว

7. Fantasy เทคนิคนี้เป็นการฝึกการสร้างภาพในความคิดอีกแบบหนึ่ง เป็นการพัฒนาการสร้างจินตนาการของมนุษย์โดยเฉพาะ วิธีการฝึกสร้างจินตนาการจะต้องให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลายสบาย ไม่ตึงเครียด ให้ผู้เรียนอยู่ท่าที่สบายที่สุด แล้วครุ่นค่อย ๆ เล่าเรื่องซ้ำ ๆ เป็นจังหวะ หรืออาจจะให้ผู้เรียนดูภาพ หรือฟังเพลง ก็สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการได้เช่นเดียวกัน

การใช้จินตนาการสามารถช่วยในเรื่องที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าไปศึกษาเรื่องนั้น ๆ ได้อย่างปกติ ด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ แต่จินตนาการนั้นไม่มีขอบเขตและข้อจำกัด มนุษย์สามารถจินตนาการไปได้ทุกหนทุกแห่ง ทุกสถานที่ ทุกเวลา เช่น จินตนาการไปยังโลกในอีก 20 ปีข้างหน้า หรือจินตนาการไปยังดวงดาวที่อยู่ห่างไกล หรือจินตนาการถึงดินแดนแห่งความสงบสุขอันเป็นที่ปรารถนาของมวลมนุษยชาติ หรือจินตนาการเป็นปลวกที่อยู่ในรัง หรือจินตนาการเป็นวงจรชีวิตของต้นอ้อยที่มีเส้นทางไปสู่โรงงานน้ำตาล เป็นต้น การใช้จินตนาการควรมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย

ในการคิดที่ชัดเจน และมีข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ จะช่วยให้เทคนิควิธีนี้มีคุณค่าต่อการเรียน การสอนมากขึ้น

8. Synectics 1-2 เทคนิคนี้ เป็นการฝึกคิดสร้างสรรค์โดยการเปรียบเทียบ หรือ อุปมาอุปไมย เปรียบเทียบตนเองกับสิ่งอื่น ๆ ดูว่าในความคิดหรือความรู้สึกของเราเมื่อเป็นเช่นนั้น หรืออยู่ในสถานการณ์นั้นจะเป็นอย่างไร หรือจะมีพฤติกรรมอย่างไร เทคนิคนี้คล้ายคลึงกับการสร้างจินตนาการ เพียงแต่มีการกำหนดทิศทางที่แน่นอน ชัดเจน มีเป้าหมาย และมีจุดมุ่งหมาย ในการใช้แก้ไขปัญหา การใช้เทคนิค Synectics ต้องระมัดระวังในเรื่องของคำตอบของผู้เรียนเนื่องจากอาจมีอารมณ์และความรู้สึกผสมผสานมาด้วย ซึ่งอาจทำให้แนวทางการแก้ปัญหาไม่เหมาะสม ไม่สมควร หรือเป็นไปได้ยาก

9. Multisensory Learning เป็นการเรียนรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสหลาย ๆ ด้าน ซึ่งในเด็ก ๆ จะเรียนรู้ได้ดีจากประสบการณ์การรับรู้หลาย ๆ แบบหลายทิศทาง สอดคล้องกับทฤษฎี การเรียนรู้แบบพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของ โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ที่ว่ามนุษย์มีความสามารถอยู่หลายด้าน มนุษย์คนหนึ่งจะมีความสามารถที่แตกต่างจากมนุษย์คนอื่น ๆ และสามารถแสดงออกได้ต่างกัน Multisensory Learning เป็นการเรียนรู้จากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสหลายอย่างรวมกันแล้วเกิดเป็นความรู้ขึ้นมา โดยการรับรู้จากประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ การดู การฟัง การชิม การดม และการสัมผัส รวมถึงการเคลื่อนไหวร่างกายด้วย เช่น นอกจากการดูด้วยตาแล้วยังต้องทดลองฟังด้วยหู ลองชิมรส ลองดมกลิ่น และลองสัมผัสสิ่งนั้น ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึง การเรียนรู้ด้วยการทดลองลงมือปฏิบัติจริง ทำการสังเกต จดบันทึก เก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ได้รับ ข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง มีความคงทนและจดจำได้นานขึ้น

Multisensory Learning สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุก ๆ วิชาโดยการบูรณาการเทคนิค วิธีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันซึ่งเป็นการกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนอีกทางหนึ่งด้วย

8.3 การเรียนการสอนแบบโครงการ (Project work Instruction) ลักษณะการสอนเป็นการจัดประสบการณ์ในการปฏิบัติงานให้แก่ นักเรียน มีเป้าหมายคือ ฝึกทักษะ ความรู้ และเจตคติ ของนักเรียนในขอบเขตเนื้อหาวิชาที่เรียน โดยให้นักเรียนได้เลือกและสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งด้วยตนเอง นักเรียนจะวางแผนการเรียน การปฏิบัติงาน และวัดผลด้วยตนเอง โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำ สนับสนุน ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก จัดหา จัดเตรียม ตลอดจน ทำหน้าที่ในการวัดและประเมินผลการทำงานโครงการของนักเรียน

สุวิทย์ และอรทัย มุลคำ (2545, หน้า 84) อธิบายว่า การจัดการเรียนรู้แบบโครงการ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิด โอกาสให้ผู้เรียน ได้ศึกษาค้นคว้าและลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามความสนใจ

ความถนัด และความสามารถของตนเอง ซึ่งอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ หรือกระบวนการอื่นๆ ที่เป็นระบบ ไปใช้ในการศึกษาหาคำตอบในเรื่องนั้น ๆ ภายใต้คำแนะนำ ปรัชญาและความช่วยเหลือจากผู้สอน หรือผู้เชี่ยวชาญ เริ่มตั้งแต่การเลือกหัวข้อที่จะศึกษา การวางแผน การดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดตลอดจนการนำเสนอผลงาน ซึ่งในการจัดทำโครงการนั้นสามารถกระทำได้ทุกระดับชั้น อาจเป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่ม จะกระทำในเวลาหรือนอกเวลาเรียนก็ได้

ความสำคัญของการสอนแบบโครงการ ลำพอง จันทรวาร (2543, หน้า 4) อธิบายไว้ดังนี้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและสามารถบูรณาการการเรียนรู้หลาย ๆ ด้านเข้าด้วยกัน ผู้เรียนได้พัฒนาความคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ รู้จักคิด รู้จักทำ และแก้ปัญหา ผู้เรียนมีโอกาสพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ ผู้เรียนมีโอกาสทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตาม และความรับผิดชอบ ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิต

ลักษณะเด่นที่สำคัญของการสอนแบบโครงการ

1. สอนโดยใช้ปัญหา ความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน
2. ผู้เรียนเป็นผู้กำหนด โครงการที่ชัดเจน
3. ผู้เรียนปฏิบัติตามโครงการ โดยเน้นกระบวนการควบคู่ไปกับผลงาน
4. มีครูเป็นผู้ทำหน้าที่แนะแนวทาง และให้คำปรึกษา
5. เป็นการบูรณาการการเรียนรู้
6. ผู้เรียนใช้ความสามารถหลายด้าน
7. มีการศึกษาอย่างลุ่มลึก ด้วยวิธีการและแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย
8. มีการนำเสนอโครงการด้วยวิธีที่เหมาะสม
9. ข้อค้นพบ สิ่งที่ค้นพบ หรือผลงาน สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

จุดมุ่งหมายของการสอนแบบโครงการ

1. เพื่อให้ นักเรียนมีประสบการณ์ตรง ตามความถนัด ความสนใจ
2. เพื่อให้ นักเรียนเกิดทักษะในการทำงานอย่างมีระบบ และรู้จักวางแผนการทำงานเป็นขั้นตอนที่เหมาะสม
3. เพื่อให้ นักเรียนสามารถค้นพบและสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง
4. เพื่อให้ นักเรียนสามารถใช้วิธีการและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
5. เพื่อให้ นักเรียนสามารถนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ประเภทของโครงการ โครงการแบ่งออกได้ 4 ประเภท คือ

1. โครงการประเภทการทดลอง เป็นโครงการที่มีการออกแบบการทดลอง ดำเนินการทดลอง แล้วสรุปคำตอบสำหรับปัญหาใดปัญหาหนึ่ง

2. โครงการประเภทการสำรวจ เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ นำมาวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และรายงานผล

3. โครงการประเภทการประดิษฐ์ เป็นการออกแบบ การประดิษฐ์เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์

4. โครงการประเภทการอธิบาย เป็นโครงการที่นำเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ในการอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อย่างมีเหตุผล

ขั้นตอนการจัดทำโครงการ การจัดทำโครงการแต่ละประเภทจะมีขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินงานต่างกัน แต่โดยทั่วไป มีขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดหัวข้อที่จะศึกษา ควรเลือกตามความสนใจและตั้งชื่อเรื่องที่น่าสนใจ
2. กำหนดจุดประสงค์ และเกณฑ์ เป็นตัวบ่งชี้ว่าผู้ศึกษาต้องการอะไร และผลของการศึกษาเป็นอย่างไรในการทำโครงการนั้น

3. วางแผนการจัดทำ โดยการกำหนดระยะเวลา ระบุขั้นตอนในการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ใช้

4. ปฏิบัติ ดำเนินงานตามโครงการที่กำหนด บันทึกข้อมูล

5. รายงาน เป็นการรวบรวมผลงานที่ปฏิบัติให้เป็นรูปเล่ม

6. การประเมินและปรับปรุงโครงการ โดยครูที่ปรึกษา โดยเพื่อน ฯลฯ ช่วยกันประเมินตามเกณฑ์ที่กำหนด

7. การนำเสนอผลงาน เป็นการเผยแพร่ผลงาน โดยสรุป ให้ผู้อื่นรับรู้และชื่นชม อาจจัดแสดงในลักษณะต่าง ๆ เช่น นิทรรศการ บอร์ดความรู้ แผ่นภาพความรู้ ฯลฯ

8.4 การเรียนการสอนแบบเอกัตบุคคล (Individualized Instruction) เป็นการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งจัดให้สอดคล้องกับสติปัญญา ความสามารถ ความสนใจ ความต้องการ และความสะดวกของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งผู้เรียนจะได้รับความรู้และประสบการณ์จากการศึกษา ค้นคว้า สืบค้นด้วยตนเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ความสะดวกและโอกาสในการเรียนรู้ของผู้เรียนเองเป็นสำคัญ (สุวิทย์ และ อรทัย มูลคำ, 2545, หน้า 15) ลักษณะของการเรียนรู้แบบเอกัตบุคคล มีลักษณะสำคัญ 4 ลักษณะ คือ

1. กำหนดเวลาเรียนของแต่ละบุคคล คือ การที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนใช้เวลาเรียนตามความสามารถ ตามความต้องการของแต่ละบุคคล

2. กิจกรรมการเรียนของแต่ละคน เป็นการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียน เช่น บทเรียน โปรแกรม การปฏิบัติการทดลอง บทเรียนแบบ โมดูล ฯลฯ ซึ่งจัดให้ผู้เรียนเป็นรายบุคคล

3. การจัดหน่วยการเรียนรู้ คือ การจัดลำดับของเนื้อหาสาระที่จะให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีแบบแผน เริ่มจากการกำหนดจุดประสงค์ทั่วไป และจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม กำหนดกิจกรรมการเรียนตามจุดประสงค์ที่กำหนด และจัดกิจกรรมให้เลือกหลากหลายรูปแบบ

4. การประเมินผลการเรียนเป็นรายบุคคล การประเมินเป็นไปตามความสามารถของแต่ละบุคคล ไม่ได้เป็นการเปรียบเทียบกับผู้อื่น เป็นการประเมินให้ผู้เรียนทราบว่าไปตามเกณฑ์หรือไม่ ผู้เรียนอาจทำกิจกรรมเพิ่มเติมจนกว่าจะสามารถบรรลุตามเกณฑ์ที่ต้องการ

วิธีการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความรู้ ความสามารถผู้เรียนเป็นรายบุคคลแบบอื่น ๆ ได้แก่ การใช้บทเรียนสำเร็จรูป (Programmed lesson) และการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer-Assisted Instruction: CAI) เป็นต้น

วิธีสอนโดยใช้บทเรียนสำเร็จรูป คือกระบวนการที่ผู้สอนใช้ในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยการให้ผู้เรียนศึกษาจากบทเรียนสำเร็จรูปด้วยตนเอง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากบทเรียนปกติ กล่าวคือ เป็นบทเรียนที่นำเนื้อหาสาระที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างเป็นหน่วยย่อย (small steps) เพื่อให้ง่ายแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ และนำเสนอแก่ผู้เรียนในลักษณะที่ให้ผู้เรียนสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เรียน และตรวจสอบการเรียนรู้ของตนเองได้ทันทีว่าผิดหรือถูก ผู้เรียนสามารถใช้เวลาในการเรียนรู้ได้มากน้อยตามความสามารถ และสามารถตรวจสอบผลการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เพราะบทเรียนจะมีแบบทดสอบทั้งก่อนเรียน (pre-test) และหลังการเรียน(post-test) ไว้ให้พร้อม (ทิตินา แจมมณี, 2544, หน้า 101)

Peter Pipe (1966 อ้างใน เสริมศรี ไชยสร, 2544) สรุปว่า การทำบทเรียนโปรแกรมมี 5 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 ขั้นเริ่มต้น เป็นการบอกความมุ่งหมาย ความสำคัญ หรือภูมิหลังต่าง ๆ ของบทเรียนและความสัมพันธ์ของบทเรียนนี้กับวิชาที่จะสอนด้วย

ขั้นที่ 2 ขั้นทบทวนความรู้เดิม เป็นการระบุนความรู้หรือทักษะที่ควรมีก่อนเรียน ซึ่งอาจต้องสรุปหรือจัดทบทวนในรูปแบบที่น่าสนใจ เพื่อให้มีความเข้าใจและนำมาใช้ในการเรียนรู้ใหม่ด้วย

ขั้นที่ 3 ขั้นพัฒนาเนื้อหาความรู้ใหม่ ต้องให้ความรู้ ความคิดใหม่ที่ละขั้น ทีละชนิด มีการทบทวนย้ำความรู้ใหม่แต่ละขั้นหากจำเป็น และควรต้องมีการสรุปเป็นระยะ ๆ โดยในการเขียนแต่ละขั้นนั้น ต้องพยายามให้ผู้เรียนอ่านแล้วพยักหน้าเข้าใจ ต้องใช้ภาษาที่ไม่ทำให้เขารู้สึกว่ายาก ควรให้เขาได้เรียนรู้อย่างราบรื่นตลอดโปรแกรม ซึ่ง Pipe ได้เสนอรูปแบบของกรอบเนื้อหาและกรอบฝึกหัดไว้ดังนี้ คือ อาจเริ่มด้วย “Copy frame” หมายถึง ผู้เรียนสามารถลอกคำตอบที่ให้ไว้

ในข้อมูลเนื้อหาสามารถตอบได้เลย แล้วต่อจากนั้นให้ใช้เทคนิค “fading frames” คือ เป็นกรอบที่ค่อย ๆ ลดตัวบอกรายคำตอบหรือตัวชี้แนะคำตอบสัก 2-3 กรอบ จากนั้นก็ถึงกรอบทดสอบ

ขั้นที่ 4 ขั้นก่อนสรุป เป็นขั้นที่ให้ผู้เรียนค่อย ๆ แสดงความรู้ความสามารถที่เป็นจุดมุ่งหมายของบทเรียน เป็นการทบทวน สรุป หรือแก้ไขปรับปรุงความรู้ ความคิดโดยใช้คำถาม ผู้เรียนจะต้องใช้ ความรู้ที่เพิ่งเรียนไปในการตอบคำถาม

ขั้นที่ 5 ขั้นสรุปท้ายและทดสอบ เป็นการกล่าวสรุปทิ้งท้ายให้ข้อคิดแก่ผู้เรียน และให้ทำแบบทดสอบสำหรับทั้งบทเรียน

บทเรียนโปรแกรมมี 2 ชนิด คือ แบบเส้นตรง (Linear program) และ แบบแตกกิ่ง (Branching program)

การใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นการนำเสนอเนื้อหาบทเรียนในรูปแบบของสื่อผสม (Multimedia) ทางคอมพิวเตอร์ ซึ่งเน้นการตอบสนองผู้เรียนเป็นรายบุคคล มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีโอกาสอ่านและทำความเข้าใจเนื้อหาตามความสามารถของตน และสามารถที่จะทบทวนเนื้อหาตามความพอใจหรือจนกว่าจะเข้าใจ ลักษณะสำคัญของ CAI คือ การออกแบบให้มีกิจกรรมที่ผู้เรียนสามารถโต้ตอบกับบทเรียนได้อย่างมีความหมาย รวมทั้งการจัดให้มีผลย้อนกลับทันทีให้กับผู้เรียน เมื่อผู้เรียนตรวจสอบความเข้าใจของตนจากการทำแบบฝึกหัดหรือแบบทดสอบ CAI ได้ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนตั้งแต่ยุคปี 1960 และเป็นระบบปิดโดยนำเสนอบนเครื่อง stand-alone ไม่ได้มีการเชื่อมโยงกับระบบเครือข่าย แม้ว่าในระยะหลังจะได้มีความพยายามนำเสนอในระบบเครือข่ายเป็น CAI on Web บ้าง แต่ก็ยังไม่เป็นที่นิยมเท่าไรนัก เนื่องจากอาจติดปัญหาการเชื่อมโยงกับระบบเครือข่ายในปัจจุบัน และการถ่ายโอนข้อมูลจำนวนมาก การโต้ตอบกับระบบต้องใช้เวลาานจึงทำให้การใช้ CAI ในระบบเครือข่ายยังมีข้อจำกัดอยู่มาก (ถนอมพร เลาหงษ์แสง, 2545, หน้า 7)

8.5 การเรียนการสอนโดยใช้ศูนย์การเรียน (Learning Center) เป็นกระบวนการในการสอนให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยผู้สอนให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากศูนย์การเรียนหรือมุมความรู้ ซึ่งผู้สอนได้จัดเตรียมเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ใช้สื่อการสอนหลาย ๆ อย่างประสมกันเอาไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ปกติศูนย์การเรียนจะมีหลายศูนย์แต่ละศูนย์จะมีเนื้อหาเบ็ดเสร็จในตัวเอง ผู้เรียนจะหมุนเวียนกันเข้าศูนย์ต่าง ๆ จนครบทุกศูนย์ โดยมีศูนย์สำรองไว้สำหรับผู้เรียนที่เรียนรู้ได้เร็วและทำกิจกรรมเสร็จก่อนคนอื่น ๆ ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้จัดเตรียมศูนย์การเรียน ให้คำแนะนำ ช่วยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน และประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน (ทิสนา แจมมณี, 2544, หน้า 95)

สุวิทย์ และอรทัย มูลคำ (2545, หน้า 23-25) อธิบายว่า ศูนย์การเรียน มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน คือ

1. ชุดการสอน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระ ชุดคำสั่งในการทำกิจกรรมและสื่อต่าง ๆ ที่จำเป็นรวมถึงแบบวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ชุดการสอนที่นิยมใช้กันมี 3 แบบ คือ ชุดการสอนรายบุคคล ชุดการสอนสำหรับการเรียนกลุ่มย่อย และชุดการสอนประกอบการบรรยายของครู

2. ศูนย์การเรียนรู้ หรือมุมความรู้ที่นักเรียนใช้ศึกษาและทำกิจกรรม จำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ศูนย์การเรียนรู้แบบเอกเทศ ที่แยกออกมาจากห้องเรียนปกติโดยอาจจัดให้ห้องปฏิบัติการ ศูนย์การเรียนรู้ในห้องเรียน เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ดัดแปลงห้องเรียนธรรมดาให้เป็นห้องศูนย์การเรียนรู้ หรือจัดเพียงบางส่วนของห้องซึ่งจะเรียนว่า มุมความรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้บุคลากรต่าง ๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้ โดยอาจใช้สถานที่ในโรงเรียน หรือที่สาธารณะในชุมชน

3. ผู้เรียน เป็นผู้เข้ามาศึกษาและทำกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้

4. ผู้สอน เป็นผู้จัดเตรียมสื่อและกิจกรรมต่าง ๆ คอยอำนวยความสะดวก ดูแล

การทำงาน และประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ มีดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ โดยการเตรียมผู้สอน เตรียมสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และสถานที่

2. ขั้นสอน กำหนดกติกา ทดสอบก่อนเรียน นำเข้าสู่บทเรียน จัดกลุ่มผู้เรียน และดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

3. ขั้นสรุปบทเรียน เป็นการสรุปบททวนความรู้ที่ได้จากการศึกษาและทำกิจกรรม

4. ขั้นประเมินผล ผู้สอนประเมินการเรียนรู้ แจ้งผลให้ผู้เรียนทราบ พร้อมทั้งติชม

แนะนำ เพื่อแก้ไขปรับปรุง

8.6 การเรียนการสอนตามทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ทฤษฎีพหุปัญญา เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับเชาวน์ปัญญาที่ได้รับการกล่าวถึงมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ทฤษฎีนี้เสนอโดย โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ เมื่อปี 1983 ในหนังสือชื่อ Frames of Mind ซึ่ง การ์ดเนอร์ ได้ให้ความหมายของเชาวน์ปัญญา (intelligence) ว่าเป็น "the capacity to solve problems or to fashion products that are valued in one or more cultural settings" ซึ่งถือว่า เชาวน์ปัญญาเป็นความสามารถในการแก้ปัญหา หรือความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า อันส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์

สำเร็จ บัญชีเรื่องรัตน์ (2537, หน้า 10) อธิบายว่า แต่เดิมมีความเชื่อว่าเชาวน์ปัญญาหรือความสามารถทางปัญญาเป็นสมรรถภาพเดี่ยวไม่แยกย่อย เป็นความสามารถในการคิดแบบนามธรรม เป็นผลของพันธุกรรมแต่เพียงอย่างเดียวและมีความคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นแนวคิดของ เทอร์แมน นักทดสอบทางจิตวิทยาผู้สร้างแบบทดสอบ สแตนฟอร์ด-บินเน็ต (Stanford-Binet,

1916) แต่ต่อมา สเปียร์แมน (1927) นำเสนอผลการวิจัยว่า เซวาร์ปัญญาอันแยกเป็น 2 องค์ประกอบ คือความสามารถทั่วไปที่เป็นพื้นฐานของแต่ละบุคคล และความสามารถเฉพาะเช่น คณิตศาสตร์ ภาษา ดนตรี ศิลปะ หรือความคิดสร้างสรรค์ ต่อมา เซอร์สโตน (1938) ได้เสนอผลการวิเคราะห์ องค์ประกอบทางปัญญาว่าประกอบด้วยสมรรถภาพย่อย 7 กลุ่มตามความแตกต่างระหว่างบุคคล คือ สมรรถภาพด้านภาษา ด้านการคิดคำนวณ ด้านการใช้เหตุผล ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านความจำ ด้าน การรับรู้ และด้านการใช้คำ ในปี 1950 กิลฟอร์ด ได้ทำการศึกษาและเสนอโครงสร้างสติปัญญาของ มนุษย์ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ คือ ด้านวิธีการคิด (Operation) ด้านเนื้อหา (Content) และด้านผลของ การคิด (Products) ทั้ง 3 มิตินี้รวมกันเป็นองค์ประกอบย่อยของปัญญา 120 แบบ ซึ่งมีผู้ใช้เป็นแนว ทางในการสร้างแบบทดสอบทางสติปัญญาเป็นจำนวนมากในระยะต่อมา

ในปี 1956 บลูม และคณะได้นำเสนอลำดับขั้นของสติปัญญา (Cognition) ไว้ 6 ขั้นคือ ขั้น ความจำ ขั้นความเข้าใจ ขั้นนำไปใช้ ขั้นวิเคราะห์ ขั้นสังเคราะห์ และขั้นประเมินค่า แนวคิดของ บลูมและคณะในการจำแนกพฤติกรรมด้านการคิดดังกล่าว ได้รับความสนใจและถูกนำไปใช้อย่าง กว้างขวางในแวดวงของนักการศึกษาทั่วโลกและในประเทศไทยมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

ในการทดสอบเพื่อวัดเซวาร์ปัญญาอัน ขึ้นอยู่กับทฤษฎี ความเชื่อพื้นฐาน หรือการกำหนด นิยามของเซวาร์ปัญญาโดยผู้สร้างแบบทดสอบแต่ละคน โดยทั่วไปจะเน้นการทดสอบอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านการใช้ภาษาและการคิดคำนวณเป็นหลักซึ่งทำการวัดโดยใช้แบบทดสอบมาตรฐานที่ใช้เป็น เครื่องพยากรณ์ความสำเร็จในโรงเรียนของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้เรียนจบการ ศึกษาจากโรงเรียนเข้าสู่ระบบสังคมและการประกอบอาชีพแล้ว ระดับสติปัญญาที่สามารถพยากรณ์ ความสำเร็จในโรงเรียนกลับไม่สัมพันธ์กับความสำเร็จในวัยทำงาน รวมถึงไม่สามารถประกันความ สำเร็จในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพและการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะแท้ จริงแล้วยังมีสติปัญญาด้านต่าง ๆ อีกหลายด้านที่เป็นองค์ประกอบของความสำเร็จ การ์ดเนอร์ อธิบายว่า มนุษย์ทุกคนจะมีระดับความสามารถหรือสติปัญญาด้านต่างๆ เหล่านี้ในระดับหนึ่งโดยที่ แต่ละคนจะมีระดับความสามารถแต่ละด้านไม่เท่ากันและมีการผสมผสานความสามารถต่าง ๆ เหล่านี้ในตัวเองที่แตกต่างกันด้วย การตระหนักถึงสติปัญญาด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจรวมเรียกว่า “พหุ- ปัญญา” (Multiple Intelligences) จึงมีความสำคัญและให้เกียรติเป็นประโยชน์ทางการศึกษาและต่อ การพัฒนาหลักสูตรเป็นอย่างยิ่ง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545ก, หน้า 125)

ในยุคปัจจุบันซึ่งถือว่าเป็นยุคของการปฏิรูปการเรียนรู้ นักการศึกษา ตลอดจนครู อาจารย์ ตื่นตัวในเรื่องของพัฒนาการทางสติปัญญาอันมาก ประกอบกับการรณรงค์ให้มีการจัดการเรียน การสอนที่เน้น ผู้เรียนสำคัญที่สุด โดยคำนึงถึงศักยภาพและความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละคน มี แนวโน้มที่จะพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคลตลอดจนเน้นการวัดและการประเมินจากสภาพจริงมากขึ้น

ทฤษฎีพหุปัญญาของการ์เดเนอร์ ถูกนำมาศึกษากันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากกล่าวถึงความสามารถทางสติปัญญาด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ไว้หลายอย่างที่สอดคล้องกับความเชื่อและจุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนการสอนในสภาพปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

การ์เดเนอร์ อธิบายว่า พหุปัญญาประกอบด้วยปัญญา 7 ด้าน คือ (Brualdi, 1998 pp.26-28)

1. ด้านภาษา (Verbal / Linguistic Intelligence) ทักษะทางภาษานับเป็นทักษะที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์เพราะเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารและแสดงผลของการใช้สติปัญญาของมนุษย์ด้วย สติปัญญาด้านภาษา หมายถึง ความสามารถในการใช้ถ้อยคำได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในแบบปากเปล่าด้วยการพูด และแบบเรียบเรียงตัวอักษรด้วยการเขียน กระบวนการหลักของสติปัญญาด้านภาษาได้แก่ ความรู้สึกไว (Sensitivity) ต่อความหมายของคำ ลำดับที่ของคำ เสียง จังหวะ การเปลี่ยนแปลงรูปคำ มาตรฐานของคำ และการใช้ภาษา ผู้ที่มีความสามารถด้านนี้จะเป็นนักพูด พิธีกร ครู นักโศกนาฏศิลป์ นักเทศน์ นักการเมือง บรรณาธิการ นักประพันธ์ กวี

2. ด้านคณิตศาสตร์ (Logical / Mathematical Intelligence) สำหรับทักษะทางด้านคณิตศาสตร์และภาษามักมีการทดสอบทักษะทั้งสองด้านมาเนิ่นนานแล้ว โดยถือว่าทั้งสองทักษะนี้เป็นตัวแทนของสติปัญญา สติปัญญาด้านนี้รวมเอาทักษะการคิดแบบตรรกะ (Logical) กับทักษะการคิดคำนวณทางคณิตศาสตร์ (Mathematical) ไว้ด้วยกัน เป็นความสามารถในการใช้จำนวนได้ถูกต้อง คล่องแคล่ว และคิดอย่างมีเหตุผล ตลอดจนการคิดแก้ปัญหา ผู้ที่มีความสามารถด้านนี้ได้แก่นักคณิตศาสตร์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

3. ด้านมิติสัมพันธ์ (Spatial / Visual Intelligence) หมายถึง ความสามารถในการสร้างแบบจำลองในความคิด และสามารถถ่ายทอดผลงานจากแบบในความคิดออกมา รวมถึงความสามารถในการผสมผสานรูปแบบหลาย ๆ มิติ ความรู้สึกไวต่อรูปร่าง รูปทรง สี ความชำนาญในการสื่อความด้วยสัญลักษณ์ การแก้ปัญหา และการมองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งต่าง ๆ ผู้ที่มีความสามารถด้านนี้ ได้แก่ นักเดินทาง นายพราน จิตรกร ประติมากร สถาปนิก วิศวกร ศัลยแพทย์ นักออกแบบ นักประดิษฐ์ เป็นต้น ในด้านนี้ การ์เดเนอร์กล่าวว่าเหมือนการจินตนาการรูปทรงในความคิดของเด็กตาบอด

4. ด้านดนตรี (Musical / Rhythmic Intelligence) ทักษะทางดนตรีนั้น คนจำนวนมากไม่ได้มองว่าเป็นความสามารถทางสติปัญญา แต่เป็นความสามารถด้านทักษะการเคลื่อนไหว ซึ่งความจริงแล้วทักษะทางด้านดนตรีเป็นความสามารถทางสติปัญญาอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าสติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์หมายถึงความรู้สึกไวต่อการรับรู้ทางการเห็นแล้ว สติปัญญาด้านดนตรีก็จะหมายถึง ความรู้สึกไวต่อการรับรู้ทางการฟังเสียงเช่นกัน ทั้งนี้รวมถึงความสามารถในการรู้สึก เข้าถึง วิเคราะห์

วิจารณ์ ปรับเปลี่ยน จังหวะ และทำนองของเสียง ผู้ที่มีความสามารถทางด้านนี้ก็จะ ได้แก่ นักร้อง นักดนตรี นักแต่งเพลง เป็นต้น

5. ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย (Bodily / Kinesthetic Intelligence) ทักษะทางด้านนี้เป็นความสามารถในการควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกาย ความสามารถในการใช้ร่างกายจัดการกับสิ่งต่าง ๆ และการแก้ปัญหาได้อย่างคล่องแคล่วว่องไวโดยอาศัยประสาทสัมผัสระดับสูง ผู้ที่มีความสามารถด้านนี้ ได้แก่ นักแสดง นักเต้นรำ นักกีฬา ศัลยแพทย์ และช่างฝีมือต่าง ๆ

6. ด้านมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal Intelligence) เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ได้พัฒนารูปแบบของสมองให้เกิดสติปัญญาเพื่อการอยู่ร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมกับบุคคลอื่น ๆ คือ การได้รับการยอมรับ การรู้จักปรับตัว และมีความสามารถในการเข้าถึงผู้อื่น มีความเข้าใจ และเห็นใจผู้อื่น ไปจนถึงความสามารถในการการเป็นผู้นำ ดูแล และควบคุมผู้อื่นด้วย

7. ด้านการรู้จักตนเอง (Intrapersonal Intelligence) สติปัญญาด้านการรู้จักตนเองคือการมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ภายในตนเองซึ่งเป็นผลจากการมีสติรู้ตน (Self-Awareness) อันได้แก่ ความสามารถในการรู้จัก เข้าใจ ใจ ควบคุม และจงใจตนเองได้อย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพ หรืออาจเทียบเคียงได้กับความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient) ของบุคคลนั้น

ต่อมาในปี 1993 การ์ดเนอร์ ได้เสนอเพิ่มสติปัญญาอีก 1 ด้านคือ **ด้านการเข้าใจธรรมชาติ (Naturalist Intelligence)** ซึ่งเป็นความสามารถในการรับรู้เรื่องราวของสิ่งรอบตัว รู้จัก เข้าใจในความเป็นไปของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงมีความตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

ทฤษฎีพหุปัญญา มีหลักการพื้นฐาน 2 ประการคือ (พิมพันธ์ เดชะคุปต์, 2545, หน้า 108)

1. ปัญญาไม่ใช่สิ่งที่คงที่ มนุษย์เราจะไม่มียกระดับของปัญญาคงที่ตั้งแต่เกิด แต่มีความสามารถในการพัฒนาสติปัญญาได้ หรือสามารถทำให้ระดับปัญญาของมนุษย์พัฒนาไปได้
2. ปัญญานั้นไม่ได้มีด้านเดียว มีหลายวิธีการที่สามารถทำให้คนเราเก่งหรือฉลาดได้ ไม่เพียงแต่เก่งหรือฉลาดด้านเดียวเท่านั้น มนุษย์สามารถได้รับการพัฒนาให้มีความเก่งหรือฉลาดได้หลากหลาย หรือเรียกว่ามีพหุปัญญานั้นเอง และทุกคนจะมีความเก่งคนละอย่าง โดยเฉพาะ

นอกจากนี้ การ์ดเนอร์ มีความเชื่อว่า ความสามารถใดก็ตามถือว่าเป็นปัญญาหรือความฉลาดหรือเก่งได้ทั้งสิ้น ปัญญาตามความหมายนี้ครอบคลุมลักษณะ 3 ประการ คือ

1. ความสามารถในการแก้ปัญหาได้
2. ความสามารถในการสร้างสรรค์หรือผลิตผลงานที่มีคุณค่าได้
3. ความสามารถในการค้นพบหรือเห็นปัญหาใหม่

เนื่องจากสติปัญญาทุกด้านเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ จึงแสดงออกในระดับพื้นฐานระดับหนึ่งเหมือนกันทุกแห่ง โดยเป็นอิสระจากการส่งเสริมทางการศึกษาและวัฒนธรรม มนุษย์ทุกคนล้วนมีความสามารถพื้นฐานในสติปัญญาแต่ละด้าน และมีพัฒนาการก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละบุคคล (Individual Difference) ซึ่งในหลักการของทฤษฎีพหุปัญญาจะให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคลมาก

เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลนั้น สุรางค์ โค้วตระกูล (2537, หน้า 91) อธิบายว่า ผู้ที่เป็นครูหรือผู้ที่มีอาชีพที่จะต้องทำงานกับบุคคลเป็นกลุ่ม จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างของบุคคลเพื่อที่จะได้ช่วยให้แต่ละบุคคลมีสัมฤทธิ์ผลตามศักยภาพของตน มนุษย์เรานอกจากมีความแตกต่างทางเขาวนปัญญาแล้วยังมีความแตกต่างทางความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) สติรู้ตน (Self Awareness) บุคลิกภาพ (Personality) อารมณ์ (Emotion) ความรู้สึก (Feeling) และความแตกต่างทางเพศ (Sex Difference) ในห้องเรียนหนึ่งๆ จะประกอบด้วยนักเรียนที่มีความแตกต่างในด้านต่างๆ ถ้าหากครูสามารถจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนเป็นรายบุคคลก็จะช่วยเกื้อหนุนการเรียนรู้ของนักเรียนได้มาก

ตัวอย่างในการใช้ทฤษฎีพหุปัญญาในหลักสูตรและการสอน เช่น หลักสูตรการศึกษาของประเทศนิวซีแลนด์ ได้จัดกลุ่มทักษะที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาผู้เรียนตลอดหลักสูตรไว้ 8 กลุ่มคือ 1) ทักษะการสื่อสาร 2) ทักษะทางการนับจำนวน 3) ทักษะการนำเสนอข้อมูล 4) ทักษะการแก้ปัญหา 5) ทักษะการจัดการตนเองและการแข่งขัน 6) ทักษะทางสังคมและความร่วมมือ 7) ทักษะทางกาย และ 8) ทักษะการทำงานและการเรียน ในการจัดหลักสูตรของแต่ละโรงเรียนจะต้องจัดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ให้ได้ดีที่สุดตามศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้เรียนที่จะพัฒนาตนเอง ทั้งนี้การพัฒนาแต่ละทักษะจะต้องไม่แยกส่วนเป็นทักษะเดี่ยวแต่จะต้องพัฒนาไปทุกด้านพร้อมๆ กันและเป็นไปตามความแตกต่างของบริบทไปจนตลอดหลักสูตรการศึกษา (Ministry of Education, Wellington, New Zealand, 2002)

จากการวิเคราะห์หลักสูตรของนิวซีแลนด์พบว่า ทักษะที่กำหนดเป็นพื้นฐานให้ผู้เรียนได้เรียนนั้นมีความสอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญาในหลาย ๆ ส่วน ไม่ว่าจะเป็นทักษะการสื่อสาร ทักษะทางการนับจำนวน ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการจัดการตนเอง ทักษะทางสังคม ทักษะทางกาย เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ตามแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของตน และมีโอกาสก้าวหน้าได้ตามสติปัญญาและความสามารถในด้านที่เขามีอยู่ ดังนั้น ในการจัดทำหลักสูตรจึงควรให้ครอบคลุมสติปัญญาและทักษะความสามารถด้านต่างๆ ครบทุกด้านเป็นพื้นฐาน

สำหรับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาในประเทศไทย การนำทฤษฎีหุปัญญามาประยุกต์ใช้สามารถกระทำได้ในหลายส่วนของการเรียนการสอน โดยเฉพาะการเน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบองค์รวม โดยใช้รูปแบบของการบูรณาการ (Integration) มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์รอบด้าน เพราะถ้าเรายอมรับว่าหลักสูตรเป็น “มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียน” แล้ว ประสบการณ์ต่าง ๆ โรงเรียนจัดขึ้นจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งสิ้น ประสบการณ์ที่แปลกใหม่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าประสบการณ์แบบเดิม ๆ นอกจากนี้ประสบการณ์ที่ผู้เรียนถนัด สนใจและสามารถปฏิบัติได้ดี ก็จะมีผลให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าประสบการณ์ที่ไม่สันทัด การใช้ทฤษฎีหุปัญญาในหลักสูตรและการเรียนการสอน อาจกระทำได้ดังนี้

1. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายวิธีการ ให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของสติปัญญา เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้สติปัญญาเลือกปฏิบัติกิจกรรมตามความถนัด โดยครูไม่ควรจะสอนแต่เนื้อหาเพียงอย่างเดียวแต่ควรสอนวิธีเรียนให้กับผู้เรียนด้วย เพราะถึงแม้เนื้อหาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่วิธีการเรียนนั้นจะยังคงอยู่กับผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีลักษณะการเรียนรู้ (Learning Style) ที่แตกต่างกัน กิจกรรมที่หลากหลายจะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสประสบความสำเร็จในการเรียนในชั้นเรียนได้เหมือนกับคนอื่น ๆ โดยใช้กิจกรรมที่แตกต่างกัน วิธีการสอนที่สามาถนำมาใช้ได้แก่ การสอนแบบโครงการ (Project Work) การสอนโดยใช้หัวข้อเรื่อง (Thematic) การสอนเป็นรายบุคคล (Individualized) การสอนแบบสถานการณ์จำลอง (Simulation) การสอนแบบแก้ปัญหา (Problem-Solving) การสอนแบบบทบาทสมมติ (Role playing) การสอนแบบคิดสืบค้น (Inquiry) การสอนโดยใช้สื่อ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ (Learning center) บทเรียนโปรแกรม (Programmed Lesson) หรือสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Communication Technology : ICT) เป็นต้น

2. จัดสื่ออุปกรณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายชนิด เพื่อช่วยเหลือและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้แสดงออก โดยเฉพาะสำหรับผู้เรียนที่มีสติปัญญาสูงบางด้าน เช่น ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านมิติสัมพันธ์ หรือด้านดนตรี จำเป็นต้องมีสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ช่วยในการปฏิบัติกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ โดยสื่อการเรียนการสอนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนซึ่งผู้สอนควรได้นำมาใช้ในการเรียนการสอนเป็นประจำ สื่อที่ดีจะเป็นผู้ช่วยที่ดีของครู สื่อที่น่าสนใจจะทำให้ให้นักเรียนมีความกระตือรือร้น และตอบสนองต่อการเรียนรู้ได้ดี

3. การประเมินผลการเรียนรู้ตามทฤษฎีหุปัญญาเน้นการประเมินหลายด้าน ซึ่ง การ์ดเนอร์ เชื่อว่า การประเมินผลการเรียนรู้จำเป็นต้องแยกออกจากการทดสอบมาตรฐานที่มีทดสอบเพียงบางด้าน และวิธีการที่ดีในการประเมินสติปัญญาก็คือ ควรมุ่งแสวงหาทักษะการแก้ปัญหา หรือ การสร้างสรรค์ผลงานที่แท้จริงในตัวผู้เรียน โดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับสติปัญญาด้านนั้นเป็นสื่อ

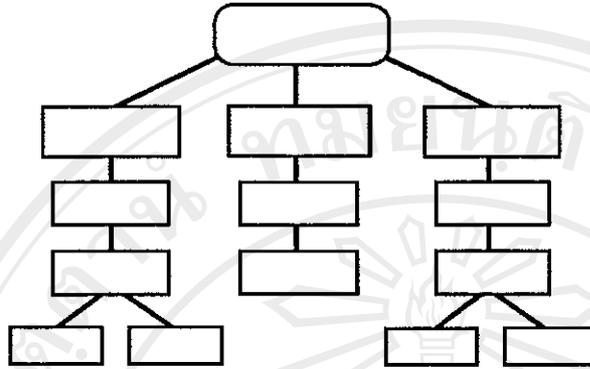
ซึ่งครอบคลุมความสามารถของผู้เรียน กับการพิจารณาว่าเมื่อผู้เรียนมีทางเลือกจะเลือกใช้สติปัญญา ด้านใดในการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์งาน นอกจากนี้ การให้สถานการณ์ที่ซับซ้อนก็จะทำให้ ผู้เรียนแสดงสติปัญญาออกมาได้ต่าง ๆ กัน วิธีการที่ดีที่สุดคือการประเมินจากสภาพจริง (Authentic Assessment) ซึ่ง จิราภรณ์ สิริทวี (2540, หน้า 27) อธิบายว่าเป็นการประเมินความสามารถ ความรู้สึกละทักษะที่สอดคล้องกับชีวิตจริง จะไม่เน้นการประเมินเฉพาะทักษะพื้นฐานแต่เน้น การประเมินทักษะความคิดที่ซับซ้อนในการทำงาน ความสามารถในการแก้ปัญหา การแสดงออก ในการปฏิบัติจริงในสภาพการเรียนการสอน โดยใช้กระบวนการสังเกต การบันทึก และรวบรวม ข้อมูลจากงานและวิธีการที่นักเรียนทำขึ้น ครูที่มีความเชี่ยวชาญจะมีความสามารถในการ “อ่าน” สติปัญญาและความสามารถจากผลงานทุกชิ้นของผู้เรียนได้ และถึงแม้ว่าครู อาจารย์ไม่สามารถ สร้างบทเรียนหรือกิจกรรมให้ครอบคลุมการพัฒนาสติปัญญาทั้งหมดได้ในบทเรียนเดียวกัน แต่ก็ ควรจะมีให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ นอกจากนี้ ครูจะต้องปรับวิธีสอน วิธีคิด และวิธีประเมินให้ แตกต่างหลากหลายออกไป เพื่อให้ครอบคลุมและสนองตอบการส่งเสริม การค้นพบ และ การพัฒนาความสามารถทางสติปัญญาของผู้เรียนได้ทุกคน

8.7 การเรียนการสอนโดยใช้แผนผังความคิด (Mind Mapping) แผนผังความคิด เป็นการนำ เอาทฤษฎีที่เกี่ยวกับสมองไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด การเขียนแผนผังความคิดนั้น เกิดจาก การใช้ทักษะทั้งหมดของสมอง หรือเป็นการทำงานร่วมกันของสมองทั้ง 2 ซีก คือ สมองซีกซ้าย และซีกขวา สมองซีกซ้ายจะทำหน้าที่ในการวิเคราะห์คำ ภาษา สัญลักษณ์ ระบบ ลำดับ ความเป็น เหตุผล ตรรกวิทยา ส่วนสมองซีกขวากจะทำหน้าที่สังเคราะห์ สร้างสรรค์ จินตนาการ ความงาม ศิลปะ จังหวะ โดยมีแถบเส้นประสาทคอร์ปัสคัลโลซัมเป็นเสมือนสะพานเชื่อม แผนผังความคิด ช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดกลุ่มเนื้อหา การปรับปรุง การระลึก การสร้าง- สรรค์ มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับการคิดและยุทธศาสตร์ในการเรียนรู้ เทคนิคของแผนผังความคิดบางที ก็เรียกว่า Webbing, Semantic, Networking หรือ Concept Mapping (สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2540, หน้า 48)

Angelo และ Cross (1993 อ้างใน อุทุมพร จามรมาน, 2540, หน้า 9) ระบุว่า แผนผังโน้ตทัศน์ (Concept Maps) เป็นทั้งเครื่องมือและวิธีการในการตีค่าความสามารถที่แท้จริง โดยใช้วัดได้ทั้ง ทักษะการคิดขั้นพื้นฐานและทักษะการคิดขั้นสูง

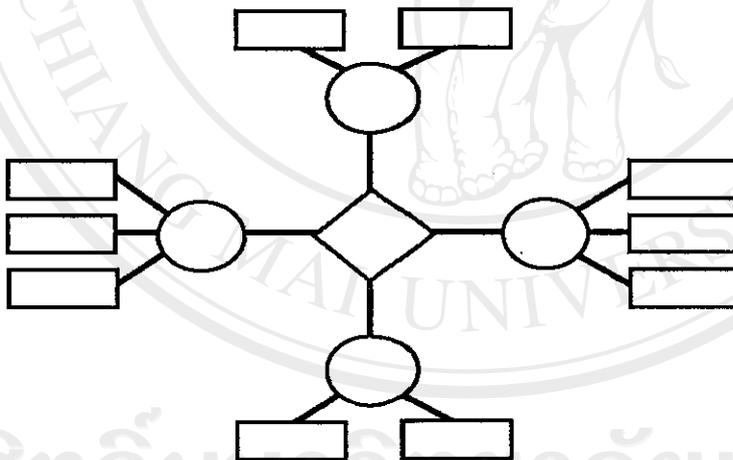
สินาทรา และคณะ (Sinatra et. al., 1986 อ้างใน สมศักดิ์ และ ผงกาญจน์ ภูวิภาดาพรรณ, 2540) ได้แปรรูปผังความสัมพันธ์ของความหมาย (Semantic Map) ออกเป็น 4 แบบ ตามรูปแบบ การเขียน คือ

1. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบบรรยายลำดับเหตุการณ์ ใช้แสดงเรื่องเล่าที่จัดองค์ประกอบตามลำดับ โดยมีลูกศรเป็นเครื่องแสดงลำดับและเชื่อมโยงรายละเอียดสนับสนุนในแต่ละกรอบ

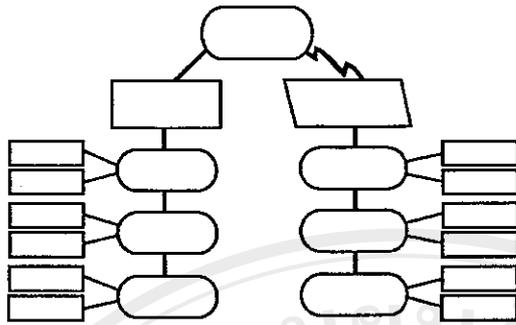
ภาพ 1 Sequential Episodic Map

2. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบพรรณนา ใช้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับตัวบุคคล สถานที่ หรือสิ่งของ โดยมีใจความสำคัญอยู่ตรงกลาง โยงความสัมพันธ์จากตรงกลางไปยังหัวข้อสำคัญต่าง ๆ ด้วยเส้นและโยงรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ เข้ากับใจความสำคัญ

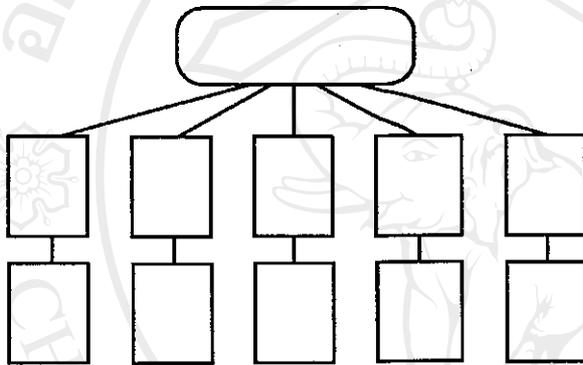
ภาพ 2 Thematic or Descriptive Map

3. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบเปรียบเทียบความแตกต่างและความเหมือน โดยให้กรอบบนสุดเป็นหัวข้อที่จะเปรียบเทียบเรื่องหมายลูกศร โยงไปยังกรอบด้านซ้ายมือใช้แสดงความเหมือน ลูกศรเชื่อมโยงทางขวามือแสดงความแตกต่าง และมีรายละเอียดปลีกย่อยทั้งสองฝ่ายอยู่ด้านข้าง

ภาพ 3 Comparative and Contrastive Map

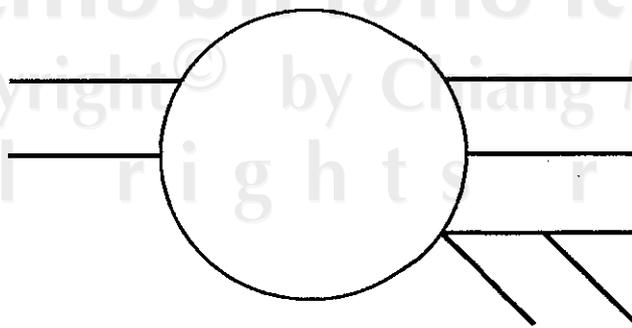
4. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบจำแนกประเภท ซึ่งเหมาะกับข้อเขียนแบบพรรณนาโวหาร จะแสดงความสัมพันธ์หัวเรื่อง ตัวอย่าง คุณสมบัติ/คุณลักษณะ โดยหัวเรื่องที่กำลังจะอยู่บนสุด ตัวอย่างและคุณสมบัติหรือรายละเอียดสนับสนุนจะโยงลงมาข้างล่างในหัวเรื่องนั้น ๆ

ภาพ 4 Classification Map

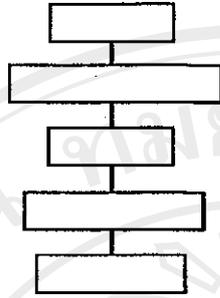
ชมิทธ์ (Schmidt, 1986 pp.112-117 อ้างใน สมศักดิ์ และ พงกกาญจน์ ภูวิภาดาพรรณ, 2540) ได้จำแนกรูปแบบของผังสัมพันธ์ความหมายตามลักษณะโครงสร้างของบทอ่านหรืออนุเขต (paragraph) ที่พบเสมอ ๆ ออกเป็น 5 แบบ คือ

1. ผังสัมพันธ์ความหมายรูปแมงมุม (Spider Map) เหมาะสำหรับการใช้แสดงความสัมพันธ์ของบทอ่านที่แสดงใจความสำคัญและรายละเอียดสนับสนุนไว้ชัดเจน

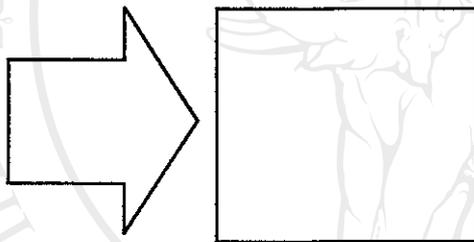
ภาพ 5 Spider Map : Main ideas and Details

2. ผังสัมพันธ์ความหมายรูปขั้นบันได (Descending ladder Map) ใช้แสดงความสัมพันธ์ บทอ่านที่แสดงลำดับเวลา กระบวนการ หรือขั้นตอน และการบรรยายเรื่องราวต่างๆ

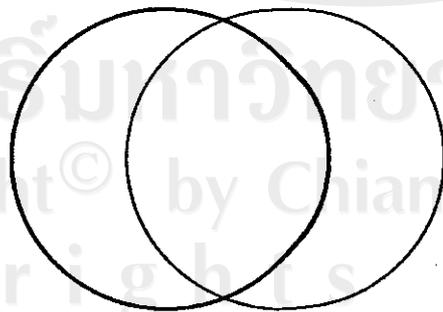
ภาพ 6 The Time Ladder Map

3. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบแสดงเหตุผล (Cause/Effect Map) สำหรับแสดงความสัมพันธ์ของบทอ่านที่แสดงเหตุและผล

ภาพ 7 Cause / Effect Map

4. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบเปรียบเทียบความเหมือนหรือความต่าง (Comparison / Contrast or Contrast Overlay Map) ใช้แสดงความสัมพันธ์บทอ่านที่เปรียบเทียบความเหมือน หรือ ความแตกต่าง/ตรงกันข้าม

ภาพ 8 Contrast Overlap Map

5. ผังสัมพันธ์ความหมายแบบผสม (Combined Map) ใช้กับบทอ่านที่มีเนื้อความซับซ้อน หรือรูปแบบการเขียนหลาย ๆ อย่างในเรื่องเดียวกัน

9. การพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้

สื่อ (Media) เป็นทรัพยากรการเรียนรู้ชนิดหนึ่ง แบ่งออกได้หลายประเภท แนวการแบ่งประเภทสื่อที่นิยมกัน คือ การแบ่งตามประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ประสบการณ์รูปธรรมและประสบการณ์นามธรรม ซึ่ง เดล (Edgar Dale, 1969 อ้างใน ไชยศ เรืองสุวรรณ, 2533, หน้า 80-81) แบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนตามลักษณะของประสบการณ์การเรียนรู้ ที่เรียกว่า กรวยประสบการณ์ (Cone of Experience) ออกเป็น 11 ประเภทโดยพิจารณาจากประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมไปสู่นามธรรม ดังนี้

1. ประสบการณ์ตรงและมีความหมาย (Direct, Purposeful Experience) ได้แก่ สื่อประเภทของจริง และสถานการณ์จริง ซึ่งผู้เรียนจะเรียนด้วยการลงมือทำ
2. ประสบการณ์จำลอง (Contrived Experience) ได้แก่ สื่อประเภทหุ่นจำลองต่าง ๆ ของตัวอย่าง ลูกโลก และวัสดุสามมิติ เป็นต้น
3. ประสบการณ์นำฏการ (Dramatized Experience) เป็นประสบการณ์แสดงหรือการละเล่นต่าง ๆ สถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ เกม เป็นต้น
4. การสาธิต (Demonstration) เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยการเฝ้าสังเกต การแสดง วิธีการ กระบวนการ การปฏิบัติต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ ภายหลังจากการเฝ้าสังเกตการสาธิตแล้ว
5. การศึกษานอกสถานที่ (Field Trips) เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนรู้จากการออกไปศึกษาภายนอกห้องเรียน
6. นิทรรศการ (Exhibits) เป็นเทคนิคการจัดประสบการณ์การเรียนรู้หลาย ๆ ลักษณะและหลาย ๆ เรื่อง มาแสดงร่วมกันอย่างมีระบบ โดยใช้สื่ออื่น ๆ ประกอบ
7. โทรทัศน์การศึกษา (Television)
8. ภาพยนตร์ (Motion Pictures)
9. การบันทึกเสียง วิทยูและภาพนิ่ง (Recording, Radio and Still Picture)
10. ทศนสัญลักษณ์ (Visual Symbols) เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นนามธรรม เนื่องจากใช้สัญลักษณ์มากขึ้น ทั้งในด้านของ สี ตัวอักษร ตัวเลข เส้น ๆ ล ฯ เช่น สื่อ กราฟิค รวมทั้งสื่อแผ่นป้ายต่าง ๆ ด้วย
11. วจนสัญลักษณ์ (Verbal Symbols) เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นนามธรรมสูงสุด ได้แก่ ภาษาพูดและภาษาเขียน

บรูเนอร์ (Bruner, 1966) กล่าวว่า การสอนควรเริ่มจากประสบการณ์ตรงผ่านไปยังประสบการณ์จำลองในลักษณะที่เป็นภาพ (กึ่งรูปธรรม) เช่น รูปภาพ แผนที่ แผนภูมิและภาพยนตร์ไปสู่สัญลักษณ์ ซึ่งการเรียนจากสื่อวัสดุต่าง ๆ จะมีผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน การเรียนการสอนควรจัดกระทำควบคู่ไปกับการใช้กระบวนการเรียนรู้แบบจำแนกและบูรณาการ ดังนั้น ประสบการณ์รูปธรรมหรือกึ่งรูปธรรมจะช่วยเกื้อหนุนการเรียนรู้ให้จดจำได้นาน ตลอดจนช่วยให้เข้าใจสัญลักษณ์หรือสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ดีขึ้น สื่อการเรียนการสอนไม่ใช่เพียงแค่ให้ประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมแก่ผู้เรียนเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนได้บูรณาการประสบการณ์เดิมทั้งหลายเข้าด้วยกันอีกด้วย ดังนั้น การจัดประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอย่างเหมาะสมในการเรียนการสอนจึงเป็นเหตุผลหรือหลักการสำคัญในการใช้สื่อเพื่อการเรียนการสอน

กฤษมันต์ วัฒนานรงค์ (2536, หน้า 61) กล่าวประโยชน์ของการใช้สื่อในการเรียนรู้ ดังนี้

1. สื่อช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว แม้จะเป็นเนื้อหาที่ซับซ้อน
2. สื่อช่วยเร้าความสนใจไม่เฉพาะในชั้นเด็ก แต่สามารถใช้เป็นเครื่องกระตุ้น ความสนใจได้ดีในผู้ใหญ่อีกด้วย
3. สื่อช่วยสร้างความเข้าใจตรงกัน ขจัดความสับสนในผู้เรียนที่มีภูมิหลังต่างกัน
4. สื่อประเภทกิจกรรมจะส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครู หรือนักเรียนกับนักเรียน
5. สื่อสามารถส่งเสริมให้แต่ละบุคคลสามารถเรียนรู้ตามความสนใจ ความสามารถและความต้องการของตน
6. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถค้นคว้า ศึกษาในสิ่งที่ต้องการ ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์
7. สื่อที่ได้มีการทดสอบแล้ว สามารถใช้แทนการสอนของครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการลดกิจกรรมด้านการสอนของครูลง ทำให้ครู ได้มีเวลาจัดประสบการณ์ด้านอื่น ๆ
8. สื่อสร้างความมั่นใจให้ผู้สอน ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนมีบรรยากาศในการเรียนที่น่าสนใจ
9. สื่อทำให้การสอนทันสมัยอยู่เสมอ การใช้เทคโนโลยีตลอดจนการผลิตสื่อใหม่ ๆ ทำให้การเรียนการสอนน่าสนใจยิ่งขึ้น

สื่อและแหล่งเรียนรู้ ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ แบ่งได้ ดังนี้

1. สื่อการสอน (Instructional Media) เป็นอุปกรณ์ช่วยสอนสำหรับครูได้แก่ หนังสือ (Book) คู่มือ (Handbook) เอกสาร (Sheet) ใบงาน (Worksheet) ภาพ (Picture) แผนภูมิ (Charts) ผลงานตัวอย่าง (Model) บทเรียนสำเร็จรูป (Lessons Program) สื่อศูนย์การเรียน (Learning Center)

สื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้แก่ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer Assisted Instruction: CAI) โทรทัศน์ (Television) วิทยุเทป (Radio/Cassette) วิดีทัศน์ (Video) เครื่องฉายต่างๆ (Projector) และ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์สารสนเทศ (Information Communication Technology: ICT)

2. สื่อการเรียน (Learning Media) เป็นอุปกรณ์การเรียนสำหรับนักเรียน ได้แก่ วัสดุ อุปกรณ์ (Materials) ในการฝึกปฏิบัติต่างๆ เครื่องมือ (Tools) แบบฝึกหัด (Exercise) หนังสือ (Book) ใบงาน (Worksheet) สมุดบันทึก (Note) ฯลฯ

3. แหล่งเรียนรู้ (Learning Resources) คือ สถานที่ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ความคิดเห็น ความรู้สึกของบุคคล ซึ่งอาจมีการถ่ายทอด หรือบันทึกไว้ในสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือเรียน ตำรา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ ด้วยธรรมชาติของกลุ่มศิลปะมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รู้วิธีแสวงหาความรู้ได้ตลอดเวลา ทุกโอกาสและทุกสถานที่ ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร จึงทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามมาตรฐานของกลุ่มศิลปะได้สะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ แบ่งได้ดังนี้

3.1 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ ได้แก่ สถานศึกษาเฉพาะด้านทางศิลปะ แหล่งข้อมูล สถานประกอบการ แหล่งผลิต แหล่งจำหน่าย พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วัด อุทยาน ประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี ศูนย์อุตสาหกรรม สถาบันพัฒนาฝีมือและแรงงาน ฯลฯ

3.2 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งศึกษาอ้างอิง ได้แก่ ห้องสมุด หอสมุด หอจดหมายเหตุ วัด หนังสือ ตำรา จดหมายเหตุ บันทึกเรื่องราว พงศาวดาร ดำนาน ภาพถ่าย ภาพวาด ภาพพิมพ์ ข้อมูลที่ถูกบันทึกไว้โดยสื่อเทคโนโลยีต่างๆ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

3.3 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ช่างฝีมือ ศิลปิน พี่บ้าน นักปกครอง คนในท้องถิ่น ฯลฯ

3.4 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานการณ์จริง ได้แก่ เหตุการณ์จริง ประเพณี พิธีกรรม ขบวนแห่ งานเทศกาลต่าง ๆ ฯลฯ

การวางแผนพัฒนาสื่อการสอน (Planning for the Development of Instructional Media)

การวางแผนอย่างเป็นระบบในการใช้สื่อในการเรียนการสอน โดยอาจอาศัยแบบจำลองที่เรียกว่า **ASSURE Model** คำว่า **ASSURE** แปลว่า ทำให้มั่นใจ ซึ่งมีกระบวนการเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้ คือ (วิทยา ดำรงเกียรติศักดิ์, 2541, หน้า 7)

1. Analyze Audience Characteristics ขั้นวิเคราะห์ลักษณะของผู้เรียน
2. State Objectives ขั้นกำหนดวัตถุประสงค์

3. Select, Modify, or Design Materials ^{ขั้น}คัดเลือก ปรับปรุง ดัดแปลง ออกแบบ วัสดุอุปกรณ์หรือผลิตสื่อการเรียนการสอน
4. Utilize Materials ^{ขั้น}ใช้วัสดุอุปกรณ์ หรือใช้สื่อในกิจกรรมการเรียนการสอน
5. Require Audience Response ^{ขั้น}การตอบสนองของผู้เรียน
6. Evaluation ^{ขั้น}ประเมินผล

โดยสรุปแล้วถือว่า สื่อการเรียนการสอน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการเรียน การสอน ซึ่งครูผู้สอนควรได้มีการนำมาใช้ในการเรียนการสอนเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง สื่อที่ดีจะ เป็นผู้ช่วยที่ดีของครู สื่อที่น่าสนใจจะทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียน แต่การเรียน การสอนที่ดีและมีความหมาย เกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน หรือนักเรียนกับ นักเรียน ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับสื่อ ครูยังคงต้องมึบทบาทในการเรียนการสอนอยู่ มากถึงแม้ว่ารูปแบบการเรียนการสอนจะเปลี่ยนไปและเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมากขึ้นแต่ครูยังคงต้อง มีบทบาทสำคัญในการเรียนการสอน

ดังนั้น บทบาทของครูกับสื่อควรอยู่ในลักษณะที่ครูเป็นผู้เลือกใช้สื่อ ใช้สื่อเป็นผู้ช่วยเหลือ ในการเรียนการสอน มากกว่าที่จะให้สื่อเป็นผู้สอนเอง โดยที่การเลือกใช้สื่อจะต้องขึ้นอยู่กับวิธี สอน ภารกิจของนักเรียนและลักษณะในการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละคน ไม่มีสื่อชนิดใดที่ดีที่สุด และใช้สอนได้ทุกเรื่องหรือใช้สอนได้ตลอดไป แต่สื่อที่ดีทุกชิ้นควรกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน และตอบสนองผู้เรียนได้ตามที่เขาต้องการ ตลอดจนเป็นผู้ช่วยที่ดีในการสอนของครูและการเรียนรู้ ของนักเรียน

10. ทฤษฎีและปฏิบัติการวิจารณ์ศิลปะ

การวิจารณ์ศิลปะ เป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนศิลปะซึ่งอยู่ใน 4 แขนงหลักของการสอนศิลปะ (the four art disciplines) คือ ประวัติศาสตร์ศิลป์ ศิลปปฏิบัติ ศิลปวิจารณ์ และสุนทรียภาพ ซึ่ง กรมวิชาการ (2532, หน้า 1) อธิบายไว้ดังนี้

เป้าหมายหลักของการวิจารณ์ศิลปะ คือ การสร้างความเข้าใจในคุณค่าของงาน ศิลปะด้วยวิธีการมองควบคู่กับการคิด คนดูงานศิลปะที่ได้รับการฝึกฝนมาก่อนจะพบ ข้อมูลและรายละเอียดอันเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์คุณค่าที่มีอยู่ในงานศิลปะนั้น ๆ และข้อที่น่าสนใจก็ไม่ได้อยู่ที่ตัวรายละเอียดเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ที่จะรู้ ว่ารายละเอียดดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าของงานนั้นเพียงใด ด้วยเหตุผลนี้เองข้อมูล ทางโบราณคดี ทางประวัติศาสตร์หรือทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่ในงานศิลปะถึงแม้จะมี ข้อมูลที่น่าสนใจเพียงใด อาจจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ศิลปะเลย เพราะใน

การวิจารณ์ศิลปะเราต้องการค้นหาสิ่งที่ทำให้เรามีความรู้สึกมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ หลังจากมีความเข้าใจแล้ว เป้าหมายอีกประการหนึ่งก็คือความสุข ความพึงพอใจซึ่งตามปกติแล้ว การที่ได้รู้ว่ามิอะไรอยู่ในงานศิลปะก็มีส่วนทำให้เกิดการยอมรับงานชิ้นนั้นอยู่แล้ว เมื่อได้วิเคราะห์แยกแยะอย่างมีขั้นตอน อย่างมีระบบ ก็ยังทำให้รู้ความหมายและเกิดความพอใจ การวิจารณ์ศิลปะจึงเป็นผลงานทางปริมาณที่ช่วยสร้างความพึงพอใจในงานศิลปะให้แก่เรา

การวิจารณ์ศิลปะแบ่งออกได้ 4 ประเภท ดังนี้

1. การวิจารณ์ทางหนังสือพิมพ์ (Journalistic criticism)
2. การวิจารณ์เพื่อการศึกษา (Pedagogical criticism)
3. การวิจารณ์เชิงวิชาการ (Scholarly criticism)
4. การวิจารณ์เพื่อมวลชน (Popular criticism)

หลักในการค้นหาคุณค่าทางศิลปะ (Artistic excellence) ที่นักวิจารณ์และคนทั่วไปยอมรับ ได้แก่ **แบบรูปแบบนิยม** (Formal criticism) เป็นการวิเคราะห์คุณค่าของงานที่การจัดรูปแบบ ซึ่งหมายถึง การประสานกันขององค์ประกอบพื้นฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในผลงาน กับ **แบบความรู้สึกนิยม** (Expressionism) คุณค่าของการวิจารณ์ประเภทนี้อยู่ที่ ความคิด ความรู้สึกอันเข้มข้น และชัดเจน ต่างไปจากคุณค่าทางรูปแบบนิยมโดยสิ้นเชิง การวิจารณ์ความรู้สึกจะไม่สนใจเรื่องการจัดองค์ประกอบแต่จะสนใจงานศิลปะที่มีความเข้มข้นและความประทับใจที่มีผลต่อความรู้สึกมากกว่าปกติ และผลดังกล่าวเป็นผลของการใช้เทคนิค แสดงออกถึงความคิด หรือพลังความรู้สึกจากประสบการณ์ทางอารมณ์ของศิลปินโดยตรง และ **แบบเครื่องมือนิยม** (Instrumentalism) ทฤษฎีนี้ถือว่า ศิลปะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยเสริมจริยธรรม ศาสนา การเมือง ตลอดจนจุดประสงค์ต่าง ๆ ทางจิตวิทยา คุณค่าของศิลปะอยู่ที่ผลต่อเนื้อเรื่อง อันเกิดจากความคิดและความรู้สึกแสดงออกในงานศิลปะต่างไปจากคุณค่าตามแนวความรู้สึกนิยม นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังต้องการให้ศิลปะสนองผลอย่างอื่นมากกว่าสนองตัวของมันเอง ดังนั้น การสร้างงานศิลปะจึงต้องมีเป้าหมายเพื่อช่วยสังคม การเมืองและจริยธรรม เหมือนกับดนตรีที่มีต่อการแสดงในภาพยนตร์ (กรมวิชาการ, 2532, หน้า 14-27)

การปฏิบัติวิจารณ์ทางศิลปะแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นพรรณนา (Description) ขั้นวิเคราะห์รูปแบบ (Formal Analysis) ขั้นตีความหรือแปลความ (Interpretation) และขั้นประเมินค่า หรือขั้นตัดสิน (Evaluation or Judgement) ซึ่ง พีระพงษ์ กุลพิศาล (อ้างใน กรมวิชาการ, 2532, หน้า 29-62) อธิบายไว้ดังนี้

ขั้นพรรณนา คือ กระบวนการบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่ค้นพบในผลงานอย่างทันทีทันใด โดยยังไม่มี การสรุป เป็นเพียงการเข้าใจลักษณะง่าย ๆ และธรรมดา เพื่อให้รู้ว่ามี “คืออะไร” ในการอธิบายก็ต้องใช้ภาษาที่ง่าย เป็นภาษาที่ไม่มี การประเมินค่าแอบแฝงอยู่ เกี่ยวข้องกับการให้ชื่อ สิ่งที่พบเห็นในผลงานศิลปะ และบอกหรือวิเคราะห์เทคนิควิธีในการสร้างผลงาน เพื่อให้ผู้ดู เข้าใจ ภาพรวมของงานนั้น

ขั้นวิเคราะห์รูปแบบ เป็นการเจาะลึกเข้าไปมากกว่าการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่อบอกให้เรารู้ว่า สิ่งที่เราให้ชื่อไว้นั้นประกอบกันอยู่อย่างไร การวิเคราะห์รูปแบบจะเริ่มตั้งแต่การพรรณนาสิ่งที่เห็นจนถึงการอธิบายความรู้สึกจากสิ่งที่รับรู้แล้วดังกล่าว ยิ่งสังเกตมาก รายละเอียดก็ยิ่งมาก จนทำให้เรารู้สึกความได้อย่างมั่นใจและสบายใจ โดยไม่มีใครท้วงติง

ขั้นตีความหรือแปลความ หมายถึง กระบวนการที่นักวิจารณ์แสดงออกถึงความหมายต่าง ๆ ของผลงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน การตีความเป็นช่วงสำคัญที่สุดของงานวิจารณ์ และเป็นเรื่องท้าทายมาก ถ้าเราสามารถตีความได้อย่างทะลุปรุโปร่งแล้ว อาจไม่จำเป็นต้องมีการประเมินค่าก็ได้ โดยทั่วไปในการเรียนการสอนศิลปะจะเน้นการวิเคราะห์และตีความกันมาก การตีความจะเกี่ยวข้องกับการหาความหมายต่าง ๆ และการชี้ให้เห็นว่าความหมายเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับชีวิตและเงื่อนไขต่อความเป็นมนุษย์อย่างกว้าง ๆ จุดนี้เองที่ทำให้การวิจารณ์เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นมนุษย์อย่างหนึ่ง ตลอดกระบวนการวิจารณ์ มนุษย์ไม่เพียงได้รับรายละเอียดต่าง ๆ แต่ยังสามารถนำรายละเอียดเหล่านั้นไปใช้กับชีวิตตามที่ตนเองสนใจได้ การศึกษาศิลปะไม่ใช่เพื่อให้รู้ชื่อเท็จจริงของตัวศิลปะเท่านั้น แต่เพื่อให้รู้ว่ามีผลกระทบอย่างไรต่อเราด้วย

ขั้นประเมินค่า หรือขั้นตัดสิน เป็นการประเมินค่างานศิลปะเพื่อการจัดอันดับ โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับงานชิ้นอื่น ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันว่า มีคุณค่าทางศิลปะและสุนทรียศาสตร์มากน้อยกว่ากันเพียงใด เครื่องมือที่ใช้พิจารณาหรือวิจารณ์หาคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์มักได้แก่ การเปรียบเทียบกับงานเก่า การประเมินคุณค่าความเป็นต้นแบบ และการพิจารณาเทคนิคและฝีมือ

สรุป การวิจารณ์ศิลปะเพื่อการศึกษา มีเป้าหมายเพียงเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งในศิลปะ รวมทั้งเพื่อส่งเสริมการแสดงออกทางศิลปะให้แก่ผู้เรียนด้วย ครูศิลปะที่มีความสามารถทางการวิจารณ์ จะสามารถสร้างความเข้าใจและซาบซึ้งได้ดีกว่าครูศิลปะที่มีแต่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและหลักการศิลปะเท่านั้น เพราะการเรียนรู้งานศิลปะโดยผ่านวิธีการวิเคราะห์ตามหลักการวิจารณ์ศิลปะ จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงงานศิลปะได้ลึกซึ้งกว่าวิธีอื่น ๆ และยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการรับรู้ตรง ๆ

สำหรับการส่งเสริมการแสดงออกทางศิลปะให้กับผู้เรียนก็เช่นเดียวกัน ครูศิลปะที่วิจารณ์เก่งจะสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนมองเห็นแนวทางในการพัฒนาความคิด จินตนาการ และเทคนิคฝีมือได้ตามความแตกต่างของแต่ละคน คำว่า “วิจารณ์เก่ง” ไม่ได้หมายความว่า พูดได้เก่งเท่านั้น แต่หมายถึงความสามารถในการพูดจากการวิเคราะห์อย่างมีขั้นตอน แล้วจึงติชม เสนอแนะให้ผู้เรียนพัฒนาการทำงานได้ตามสภาพการแสดงออกของแต่ละคน การคำนึงถึงพัฒนาการทางการแสดงออกนี้เอง ที่ทำให้การวิจารณ์ศิลปะแตกต่างไปจากการวิจารณ์ประเภทอื่น

11. สุนทรียศาสตร์

บรรจง จันทระ (2522, หน้า 11) อธิบายว่า สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม เป็นศาสตร์อย่างหนึ่งในปรัชญาสาขาคุณวิทยา (Axiology) ซึ่งเป็นปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าในการกระทำและการแสดงออกของมนุษย์ (The Study of Values) ถือว่า ความงามเป็นหนึ่งในคุณค่าของมนุษย์ ควบคู่กับจริยศาสตร์ (Ethics) ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาจิตใจของมนุษย์โดยตรงและขึ้นอยู่กับแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าความงามของแต่ละคน

อำนาจ เย็นสบาย (2523, หน้า 1) กำหนดขอบข่ายของ สุนทรียศาสตร์ไว้ 2 ด้าน คือ ความงามทางด้านเนื้อหา และความงามทางด้านรูปแบบ ซึ่ง ชลูด นิ่มเสมอ (2532, หน้า 8) อธิบายเพิ่มเติมว่า สุนทรียภาพทางศิลปะ (Art Aesthetic) เป็นความงามทางศิลปะ ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเภท คือ ความงามด้านรูปทรง (Physical Beauty) ซึ่งเป็นความงามทางกายภาพเป็นรูปธรรมอันเกิดจากการจัดองค์ประกอบของศิลปะ และความงามทางใจ (Moral Beauty) ซึ่งเป็นความงามทางด้านเนื้อหาเรื่องราวอันเกิดจากความรู้สึนึกคิด อารมณ์ ซึ่งเป็นนามธรรมที่รู้สึกได้จากการรับรู้ทางกายภาพของผลงานศิลปะแต่ละชิ้น

นอกจากนี้ยังกล่าวว่า ความงามเป็นเรื่องของคุณค่า (Value) เป็นคุณค่าทางสุนทรียะ ต่างจากคุณค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับค่าหรือราคาของวัตถุ คุณค่าของความงามใกล้เคียงกับคุณค่าทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของความดี

ความงามให้ความยินดี ให้ความพอใจได้ทันที โดยไม่มีเหตุผล ความยินดีนั้นเกิดขึ้นเอง โดยไม่มีการบังคับ เป็นความสุขที่ได้เปล่าสำหรับคนที่ตามองเห็นความงาม ความงามนั้นเกี่ยวกับวัตถุก็จริงแต่มิได้เริ่มที่วัตถุ มันเริ่มที่อารมณ์ของคน ความงามจึงเป็นอารมณ์ เป็นสุนทรียะ เมื่อเราพูดว่า วัตถุนี้งามที่จริงก็คือ วัตถุชิ้นนี้ให้อารมณ์ทางความงามของสุนทรียะแก่เรา ถ้าเปรียบเทียบกับความงามกับความสุขที่เกิดจากความรัก ความสุขมิได้เกิดจากตัวคนรัก แต่เกิดจากอารมณ์ของผู้ที่ตกอยู่ใน

ความรักนั่นเอง ดังนั้น ความงาม คือ ความรู้สึกหรืออารมณ์ที่ปลุกความพอใจระดับลึกที่อยู่ภายในตัวบุคคล (ชุลล นิมสมอ, 2534, หน้า 6-7)

สุชาติ เกาทอง (2532, หน้า15) ให้คำจำกัดความของความงาม จากมโนทัศน์พื้นฐาน 2 อย่าง คือความงามเป็นลักษณะที่มีการดำรงอยู่ด้วยตนเองอย่างอิสระ เป็นการทำให้ประจักษ์ออกมาซึ่งความสมบูรณ์ที่เปรียบพร้อมไปด้วยความคิด จิตใจ และเจตจำนง อันเป็นความงามทางอัตวิสัย (Subjective) เน้นความรู้สึกภายในที่ไม่เกี่ยวข้องกับการใช้เหตุผลและไม่เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ

ความงามเป็นความพึงพอใจและความยินดีลักษณะหนึ่งซึ่งเรารับมาโดยไม่ได้รับประโยชน์ส่วนตัวในเป้าหมายนั้น เป็นความงามทางภววิสัย (Objective) ที่เน้นให้เห็นความจริงภายนอกและความประสานสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของสิ่งนั้น

สุนทรียภาพทางศิลปะเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ผลงานศิลปะจึงมีความหลากหลายอย่างยิ่งและมีรูปแบบที่เกิดจากการสร้างสรรค์ใหม่อย่างไม่สิ้นสุด สุนทรียภาพทางศิลปะเป็นสิ่งที่ครูต้องสร้างเสริมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนให้จงได้และถือเป็นเป้าหมายหลักของการเรียนรู้ด้วย เพราะถึงแม้ว่าผู้เรียนจะมีความรู้ทางศิลปะมากมาย มีทักษะความเชี่ยวชาญเยี่ยมยอด แต่ปราศจากความชื่นชมและเห็นคุณค่าของความงามทางศิลปะ ไม่สามารถนำศิลปะมาพัฒนาใช้จิตใจได้ การเรียนรู้นั้นก็ไม่มีคามหมายใด ๆ

ในการสร้างเสริมสุนทรียภาพให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนอาจใช้แนวทางตามขั้นตอนของการกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) ของ Krathwohl (1964 อ้างใน ล้วน สายยศ, 2539, หน้า 46-50) ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับความงามทางศิลปะในสาขาต่างๆ จากแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จัก เข้าใจ และเต็มใจที่จะรับรู้ในคุณค่าของความงามทางศิลปะ
2. การตอบสนอง (Response) โดยทำให้ผู้เรียนยินยอม เต็มใจในการตอบสนองต่อกิจกรรมที่กำหนดให้ และไปจนถึงเกิดความพึงพอใจในกิจกรรมนั้น ๆ
3. การรู้คุณค่า (Valuing) เป็นผลต่อเนื่องจากการตอบสนองจนเห็นคุณค่าและเกิดความชื่นชมในคุณค่าความงามของศิลปะ
4. การจัดระบบคุณค่า (Organization) เป็นการเชื่อมโยงคุณค่าที่ได้รับรู้และชื่นชม เข้ากับลักษณะนิสัยที่เป็นอยู่เดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปเป็นบุคลิกลักษณะใหม่ โดยอาจมีการทดลองหรือทดสอบบุคลิกลักษณะใหม่ด้วย เมื่อได้รับการยอมรับก็จะพัฒนาไปสู่บุคลิกลักษณะใหม่

5. การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นผลจากการจัดระบบคุณค่า นำไปสู่ การสร้างบุคลิก และลักษณะนิสัยใหม่อย่างถาวร ไปจนกว่าจะมีการรับรู้ในคุณค่าอย่างอื่นเกิดขึ้นมา อีก และมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่อไป

12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการค้นคว้าแบบอิสระครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่ได้มีการ ศึกษาไว้จำนวนหนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะใน รูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

ทิพารณ์ ลักษณะหุด (2536) ได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพการใช้หลักสูตรวิชาศิลปะกับชีวิตใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร จากครูผู้สอนจำนวน 283 คนและผู้ช่วยผู้บริหารฝ่าย วิชาการ 12 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ และการบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า ในสภาพการใช้หลักสูตรครูผู้สอนส่วนใหญ่ ได้ศึกษาหลักสูตร เอกสารหลักสูตรและใช้แผนการสอน ส่วนใหญ่นำเนื้อหามาจากแบบเรียน การจัดการเรียนการสอนเน้นการปลูกฝังผู้เรียนให้เห็นคุณค่าของศิลปะและมีความภาคภูมิใจใน ศิลปวัฒนธรรมไทย สื่อการสอนที่ครูใช้ประจำได้แก่ แผนภูมิ รูปภาพของจริง เครื่องปั้นดินเผา และหุ่นจำลอง การประเมินมีจุดหมายเพื่อใช้เป็นข้อมูลปรับปรุงการเรียน และปรับปรุงการสอน ของครู การประเมินเน้นด้านทักษะกระบวนการในการเรียนรู้ โดยดูจากผลงานและการแสดงออก ของนักเรียน ด้านปัจจัยสนับสนุนการใช้หลักสูตร มีการเตรียมบุคลากร แจกเอกสารรายละเอียด หลักสูตร จัดวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ สนับสนุนด้านการใช้นวัตกรรม การผลิตและใช้สื่อการสอน เปิด โอกาสให้แสดงความคิดเห็นและมีการนิเทศติดตามผลในรูปแบบต่าง ๆ ด้านความคิดเห็นต่อ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ครูครั้งหนึ่งเห็นว่าการนำวิชาทัศนศิลป์มารวมกับดนตรีและนาฏศิลป์ไม่ มีผลดีและเห็นว่าใช้เวลาเรียนน้อยไป ข้อเสนอแนะจากครูส่วนใหญ่พบว่า ควรแยกรายวิชาระหว่าง ดนตรี นาฏศิลป์ เพิ่มเวลาเรียนให้มากขึ้น ควรจัดสัมมนาครูผู้สอนศิลปะกับชีวิต จัดอบรมให้ความรู้ เรื่องการผลิตและใช้สื่อการสอน และควรปรับแนวการประเมินให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของ วิชาศิลปะ

งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรอีกผลงานหนึ่ง คือ งานวิจัยของ อีน จอง ปาร์ค (2538) ซึ่ง ได้ศึกษาและวิเคราะห์สภาพการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัด กรมสามัญศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากครูผู้สอน ผู้ช่วยผู้บริหาร ฝ่ายวิชาการ และนักเรียน จากสภาพทั่วไปพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ทำแผนการสอนร่วมกันในกลุ่มโรงเรียน

และเอกสารที่ครูใช้ช่วยในการเตรียมการสอนเป็นหนังสือแบบเรียนของสำนักพิมพ์เอกชน วัสดุอุปกรณ์ที่มีพอใช้ได้ บางอย่างล้ำสมัย ครูผู้สอนกว่าครึ่งจัดหาหรือผลิตวัสดุอุปกรณ์ด้วยตนเอง จุดประสงค์ในการเรียนการสอนส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านทักษะการปฏิบัติ เทคนิคการสอนที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นการให้นักเรียนปฏิบัติจริง โดยครูแสดงให้ดูเป็นตัวอย่าง สื่อการสอนที่ครูใช้เป็นประจำได้แก่ รูปภาพ การวัดและประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ส่วนปัญหาและอุปสรรคพบว่าครูมีปัญหาเกี่ยวกับจุดประสงค์ที่กลุ่มโรงเรียนกำหนดไม่เหมาะสมกับสภาพของแต่ละโรงเรียน ครูผู้สอนไม่สามารถบูรณาการเนื้อหา ทักษะศิลป์กับดนตรีและนาฏศิลป์ได้ ห้องเรียนศิลปะมีสภาพไม่เหมาะสมกับการจัดกิจกรรม สื่อการสอนมีไม่พอเกณฑ์ในการวัดผลไม่เหมาะสมกับสภาพจริง และส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการนำวิชาทัศนศิลป์มารวมกับวิชาดนตรีและนาฏศิลป์

ผลการใช้หลักสูตรและการเรียนการสอนดังที่กล่าวมา เป็นผลจากการใช้หลักสูตรฉบับเดิมคือ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งมีปัญหาและข้อปรับปรุงอยู่หลายประการ ไม่เฉพาะแต่ในระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงในระดับประถม-ศึกษาอีกด้วย ซึ่ง อนุชาติ ธนัญชัย (2542) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษาระดับประถมศึกษา ในอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเป็นครูผู้สอนวิชาศิลปะกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอเมืองเชียงใหม่ จำนวน 429 คน เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยแบบสอบถามครูผู้สอนวิชาศิลปะ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ผลการวิจัยพบว่าสถานภาพส่วนบุคคล ครูผู้สอนส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง สำเร็จวิชาเอกอื่น ๆ มากกว่าวิชาเอกศิลปะศึกษา มีอายุ 46 ปีขึ้นไปมากที่สุด สอนวิชาศิลปะศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มากที่สุดรองลงไปที่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 4 ตามลำดับ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถประเมินความสามารถทางด้านศิลปะของตนเอง และส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการอบรมด้านศิลปะศึกษา

ปัญหาในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีปัญหาในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากขาดทักษะในการสอน ไม่ได้กำหนดจุดประสงค์ในการสอน ขาดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่สอน ไม่ได้วางแผนการสอน วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน นอกจากนั้นยังมีปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ไม่มีหนังสือคู่มือประกอบการสอน และไม่มีสถานที่จัดแสดงผลงานของนักเรียน ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนการสอน เสนอให้ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนเพิ่มพูนความรู้ด้วยการจัดหาวิทยากรท้องถิ่นมาช่วย และจัดสรรงบประมาณเพื่อการเรียนการสอนด้านศิลปะให้มากขึ้น ควรส่งเสริมโดยจัดส่งนักเรียนเข้าร่วมแสดงทักษะความสามารถทางด้านศิลปะ สนับสนุนให้นักเรียนได้รับประสบการณ์โดยจัดส่งผลงานเข้าประกวด

จัดแสดงผลงานของนักเรียน พานักเรียนไปชมนิทรรศการ หรือศิลปวัตถุสถานที่ไม่ในด้านความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น ครูผู้สอนเห็นว่าชุมชนควรมีส่วนสนับสนุนด้านศิลปะ โรงเรียนควรเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาร่วมถ่ายทอดความรู้ให้แก่ นักเรียนและ โรงเรียนควรออกไปช่วยชุมชนในด้านวิชาการเกี่ยวกับศิลปะ

นอกเหนือจากงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรวิชาศิลปะ แล้ว ยังมีงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสอนวิชาศิลปะในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ เกษมศรี พรหมภิบาล (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องผลของการสอนวิชาการออกแบบ 1 โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์กราฟิกที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยใช้ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่เรียนวิชา ศ 013 การออกแบบ 1 ปีการศึกษา 2537 จำนวน 2 โรงเรียน คือนักเรียนหญิง โรงเรียนสายน้ำผึ้ง จำนวน 20 คน และนักเรียนชายโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย จำนวน 14 คน โดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย ผลการวิจัยพบว่าผลของการสอนวิชา ศ 013 การออกแบบ 1 เรื่องทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์กราฟิกมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้คือสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์กราฟิก อยู่ในระดับที่ดีมาก และมีความกระตือรือร้น สนุกสนานต่อการเรียน

อ้อยทิพย์ พลศรี (2540) ได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ โดยใช้เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟายในการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มบุคคล 3 กลุ่มโดยกระจายตามสถาบันศิลปะซึ่งประกอบด้วยกลุ่มครูผู้สอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษา กลุ่มนักวิชาการด้านศิลปศึกษา และกลุ่มนักวิจารณ์ศิลปะ โดยการคัดเลือกมาเป็นผู้เชี่ยวชาญกลุ่มละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามเทคนิคเดลฟาย และแบบสอบถามชนิดปลายเปิด วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่ามัธยฐานและค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะวิชาทัศนศิลป์ศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วยองค์ประกอบ 12 ด้าน ได้แก่ 1) คุณค่าของการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 2) องค์ประกอบที่จำเป็นต่อรูปแบบการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 3) ความรู้พื้นฐานในการวิจารณ์งานศิลปะ 4) จุดประสงค์ที่ควรกำหนดในการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 5) เนื้อหาวิชาทัศนศิลป์ศึกษาต่อการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 6) กิจกรรมในการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 7) ขั้นตอนการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 8) รูปแบบกิจกรรมการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ 9) ลักษณะคำถามที่ใช้ในการวิจารณ์งานศิลปะ 10) การเลือกผลงานศิลปะที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการวิจารณ์ 11) วิธีการประเมินผลการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ และ 12) การประเมินผลพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ในการสอนแบบวิจารณ์ศิลปะ ซึ่งในแต่ละด้านผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันในประเด็นย่อยอยู่ในเกณฑ์มากที่สุด และมากทุกด้าน

ในกรณีการวิจารณ์ทางศิลปะเช่นเดียวกัน ชีระพงษ์ พิศาลบุรณะ (2543) ได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์ผลงานทัศนศิลป์ของอาจารย์และนักศึกษาชั้นปีสุดท้ายในหลักสูตรศิลปะของสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยกลุ่มประชากรทำการศึกษาจากอาจารย์จำนวน 9 คน นักศึกษาจำนวน 197 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบ ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์ผลงานทัศนศิลป์ ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประเมินผลงานทางทัศนศิลป์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการบรรยาย ผลวิจัยสรุปว่า อาจารย์ผู้สอนวิชาศิลปะวิจารณ์และนักศึกษา มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์ผลงานทัศนศิลป์ ด้านความรู้ในเนื้อหาของศิลปะวิจารณ์ ได้แก่ เนื้อหาทฤษฎีศิลปะวิจารณ์ กระบวนการวิจารณ์ สื่อและวิธีการเรียนการสอน และการประเมินผล โดยส่วนรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย สำหรับด้านแนวคิดในการประเมินคุณค่าของผลงานตามทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของอาเธอร์ เอฟแลนด์ ได้แก่ ทฤษฎีออบเจกทีฟ ทฤษฎีเอกซ์เพรสซิฟ และทฤษฎีแพรมาทิก โดยส่วนรวมอยู่ในระดับไม่แน่ใจ ส่วนทฤษฎีมีมติกนั้น อาจารย์และนักศึกษามีความคิดเห็นโดยส่วนรวมอยู่ในระดับไม่เห็นด้วย และไม่แน่ใจ ตามลำดับ

เกี่ยวกับการประเมินการเรียนการสอนศิลปะนั้น รุ่งนภา แสนอำนวยการ (2541) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงานของนักศึกษาสาขาศิลปศึกษาในวิชาจิตกรรม 2 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาปริญญาตรีสาขาศิลปศึกษาที่ศึกษาวิชาจิตกรรม 2 ตามหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในภาคการศึกษาต้น รุ่นปีการศึกษา 2541 จำนวน 27 คน สรุปผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการวัดและการประเมินผลการเรียนในวิชาจิตกรรม 2 แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอนในแต่ละเนื้อหา โดยใช้การสังเกต ซักถาม วิจารณ์ผลงานของนักศึกษา นอกจากนั้นอาจารย์ผู้สอนได้ร่วมกันตรวจให้คะแนนผลงานแต่ละชิ้นในลักษณะการประเมินภาพรวม (Holistic) โดยอาศัยเกณฑ์การประเมินคือการจัดภาพ การวาดเส้น การใช้สี และความคิดสร้างสรรค์ การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียนอาจารย์ผู้สอนพิจารณาจากคะแนนผลงานของนักศึกษาโดยนำผลการประเมินพฤติกรรมด้านความรู้สึกร่วมพิจารณาประกอบ

2. การประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงาน ได้ดำเนินการตามขั้นตอนทั้งหมด 5 ขั้นตอน ดังนี้ คือ 1) ขึ้นวางแผนการจัดทำแฟ้มพบว่านักศึกษามีความเข้าใจจุดประสงค์และเกณฑ์การประเมินที่ได้รับ 2) ขึ้นเก็บรวบรวมผลงานและประเมินตนเอง กระทำหลังจากที่นักศึกษาผลิตผลงานเสร็จ

แต่ละชั้น 3) ชั้นคัดเลือกผลงาน พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่คัดเลือกผลงานได้สอดคล้องกับการประเมิน 4) ชั้นปรับเปลี่ยนผลงาน พบว่านักศึกษาจะปรับเปลี่ยนผลงานในระหว่างเก็บรวบรวมผลงานเข้าเพิ่มเท่านั้น 5) ชั้นประเมินตามเกณฑ์ พบว่านักศึกษาส่วนมากให้คะแนนการประเมินตามเกณฑ์ผลงานของตนเองสูงกว่าคะแนนที่อาจารย์ผู้สอนประเมิน ซึ่งความสอดคล้องของการประเมินโดยใช้เพิ่มสะสมงานระหว่างอาจารย์ผู้สอนและอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในวิชาจิตรกรรม 2 มีค่า .89 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ความเที่ยงระหว่างผู้ประเมินของการประเมินโดยใช้เพิ่มสะสมงานระหว่างเพื่อนนักศึกษา มีค่า .87 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ความเที่ยงระหว่างผู้ประเมินของการประเมินโดยใช้เพิ่มสะสมงานระหว่างเพื่อนนักศึกษามีค่า .93 ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินโดยอาจารย์ผู้สอนและนักศึกษามีค่า .71 อาจารย์ผู้สอนและเพื่อนนักศึกษามีค่า .62 นักศึกษาและเพื่อนนักศึกษาเท่ากับ .71 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินผลงานทั้งหมดและการประเมินโดยใช้เพิ่มสะสมงานมีค่า .71 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจ คือ การศึกษาลักษณะของนักเรียนที่มีความคิดสร้างสรรค์ ซึ่ง “ความคิดสร้างสรรค์” ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการเรียนการสอนวิชาศิลปะ งานวิจัยที่นำมาศึกษาอาจไม่เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาศิลปะโดยตรง แต่ก็มีข้อค้นพบที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะได้ ได้แก่งานวิจัยของณัฐพงษ์ เจริญพิทย (2541) ได้ทำการศึกษา ลักษณะการนักคิดสร้างสรรค์ และขั้นตอนของการสร้างสรรค์ กรณีนักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ นักเรียนวิทยาศาสตร์กลุ่มคัดสรร ผู้ใหญ่นักประดิษฐ์ และนักเรียนนักประดิษฐ์ จากผลการวิจัยพบว่า

1. ความสัมพันธ์ภายในระหว่างลักษณะการ 7 ด้าน คือ ความอยากรู้อยากเห็น ความไวต่อปัญหา ความคิดแหวกแนว ชอบทำในสิ่งที่ท้าทายต่อความคิด ชอบการเปลี่ยนแปลง ทำงานเพื่อความพอใจ และมีอารมณ์ขัน มีความสัมพันธ์แบบคล้ายตามกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทุกคู่ (21 คู่จาก 7 ด้าน)

2. บ่อเกิดที่เด่นที่สุดของลักษณะการนักคิดสร้างสรรค์ คือ เกิดขึ้นเอง ด้านบุคคล คือ เพื่อนนักเรียน เพื่อนร่วมงาน ด้านพฤติกรรม คือ การเห็นตัวอย่างการกระทำดี

3. ช่วงเวลาเริ่มแรกของการก่อตัวของลักษณะการนักคิดสร้างสรรค์ส่วนใหญ่ คือ ระหว่าง 15 - 20 ปี รองลงมาคือ ระหว่างอายุ 10 - 15 ปี

4. ปริมาณลักษณะการนักคิดสร้างสรรค์ เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ย คือ 1) ทำงานเพื่อความพอใจ 2) ชอบทำในสิ่งที่ท้าทายต่อความคิด 3) ชอบการเปลี่ยนแปลง 4) อยากรู้อยากเห็น 5) มีความคิดแหวกแนว 6) ความไวต่อปัญหา และ 7) ความมีอารมณ์ขัน

5. นักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ นักเรียนวิทยาศาสตร์กลุ่มคัดสรร ผู้ใหญ่นักประดิษฐ์และนักเรียนนักประดิษฐ์ส่วนใหญ่ใช้ขั้นตอนการคิดสร้างสรรค์หลักโดยลำดับ 1 - 4 คือ 1) ขั้นเตรียมการ 2) ขั้นบ่มเพาะความคิด 3) ขั้นพบทางออก 4) ขั้นปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวความคิดแล้วเริ่มต้นใหม่

ความสำคัญของการที่ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์นั้น สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองได้เป็นอย่างดี โดยมีงานวิจัยของ สุพจน์ ฝั่งพุ่มแก้ว (2539) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับคุณลักษณะในการพัฒนาตน ด้านการแก้ปัญหาและด้านการมุ่งพัฒนา ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนในสังกัด กรมสามัญศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 375 คน จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะในการแก้ปัญหาได้แก่ ความมีเหตุผล ความคิดสร้างสรรค์ และสถานภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ทุกปัจจัย สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะในการมุ่งพัฒนา ได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความคิดสร้างสรรค์ การทำงานที่เป็นระบบ และการเปิดรับสื่อมวลชน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ทุกปัจจัย

จากทฤษฎีหลักสูตร ทฤษฎีการสอน วิธีสอน เทคนิคการสอน และงานวิจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาต่างมีแนวคิด ผลสรุป และข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ต่อการนำมาวางแผนพัฒนาหลักสูตร และวางแผนทางการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในสาระที่ 1 : ทักษะศิลป์ ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่า ทฤษฎีและหลักการต่าง ๆ มีความสำคัญในการชี้แนวทางและให้เหตุผลที่เหมาะสมต่อการนำมาปฏิบัติ แต่ในการนำทฤษฎีมาใช้ปฏิบัติยังต้องศึกษาตัวบริบทต่าง ๆ ที่เป็นสภาพแวดล้อมของการจัดการเรียนการสอน สภาพผู้เรียน ความพร้อมและการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ด้วย วิธีสอนบางอย่างอาจใช้ได้ดีกับผู้เรียนกลุ่มหนึ่ง แต่ใช้ไม่ได้ผลกับผู้เรียนกลุ่มอื่น ดังนั้น ผู้จัดทำหลักสูตรหรือผู้สอนที่มีประสบการณ์ควรได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการต่าง ๆ ตลอดจนผลงานวิจัยของครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ให้มากและหลากหลายเข้าไว้ สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้พยายามนำกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ศึกษาไว้มาวิเคราะห์ พิจารณาและเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดมาใช้ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร โดยการผสมผสานเทคนิคและวิธีการเรียนรู้หลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกันให้เกิดความหลากหลาย น่าสนใจ สามารถตอบสนองสมรรถภาพที่แตกต่างกันของผู้เรียนแต่ละคน และสามารถพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนได้ตามที่สถานศึกษากำหนด